

№ 4 (182) Квітень 2011

Здано до друку 31.03.2011 р.

Засновник і видавець:
Національний банк України

Адреса: вул. Інститутська, 9,
Київ-8, 01008, Україна

Журнал зареєстровано Держкомвидавком України
09.06.1994 р., свідоцтво KB № 691

Постановою президії ВАК України
від 10.02.2010 р. № 1-05/1
журнал "Вісник Національного банку України"
внесено до "Переліку
наукових фахових видань України,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних
робіт на здобуття наукових ступенів доктора
і кандидата наук" (економічні науки)

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою
Київського національного економічного
університету ім. Вадима Гетьмана та
Вченою радою Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ)

Видається у комплекті з електронною версією
на CD-диску додатка "Законодавчі
і нормативні акти з банківської діяльності"

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
тел./факс: (044) 524-96-25
тел.: (044) 527-39-44, 527-38-06, 525-38-25
E-mail: litvinova@bank.gov.ua
http: //www.bank.gov.ua

Передплатний індекс 74132

© Вісник Національного банку України, 2011

ВІСНИК

Національного банку України

Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України

Видається з березня 1995 року

ЗМІСТ

МАКРОЕКОНОМІКА

В.Головко

Система національних рахунків України: вчора, сьогодні, завтра 3

В.Корнєєв

Монетарний інструментарій посткризового відновлення:
нові стимули центробанків 30

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

В.Харченко

Підсумки діяльності банків України
на ринку платіжних карток у 2010 році 7

О.Махасва

Оверсайт як функція центрального банку та концепція
його введення в Україні 18

Внутрішньодержавні і транскордонні перекази
за підсумками 2010 року 58

БАНКИ УКРАЇНИ

В.Мищенко, А.Петріна

Міжнародний досвід реструктуризації банківської системи
за участі держави 12

"Людина року – 2010" 22

Н.Кручок

Реєстрація іпотек у Державному реєстрі прав на нерухоме майно 27

О.Заруцька

Структурно-функціональний підхід до аналізу фінансової стійкості банків 34

Л.Слобода, Н.Дунас

Напрями вдосконалення роботи банків України
з проблемними активами в посткризовий період 46

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у лютому 2011 р. 57

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КІРЄЄВ О.І. (голова)	ПАТРИКАЦ Л.М.
БАЖАЛ Ю.М.	ПЕТРИК О.І.
БАРАНОВСЬКИЙ О.І.	РАЙЗЕР Мартін
БОРОВЕЦЬКИЙ Ришард	РАЄВСЬКИЙ К.Є.
ВОЖЖОВ А.П.	РИЧАКІВСЬКА В.І.
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.	САВЛУК М.І.
ГЕЄЦЬ В.М.	СЕНИЦЬ П.М.
ГРУШКО В.І.	СМОВЖЕНКО Т.С.
КОЗЬМЕНКО С.М.	СТЕЛЬМАХ В.С.
КРОТЮК В.Л.	СТЕПАНЕНКО А.І.
КРУГЛИК С.В.	ТРИДІД О.М.
ЛЮТИЙ І.О.	ШАРОВ О.М.
МИТНИК Стефан	ШЕВЧУК А.В.
МИЩЕНКО В.І.	ШУЛЬГА Н.П.
МОРОЗ А.М.	ШУМИЛО І.А.

РЕДАКЦІЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ НБУ

Головний редактор	ПАТРИКАЦ Л.М.
Заступник головного редактора	КРОХМАЛЮК Д.І.
Начальник відділу з випуску журналу "Вісник НБУ"	ПАПУША А.В.
Заступник начальника відділу	ЗАЄЦЬ О.С.
Редактори:	ПАЦЕРА М.М., ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.
Відповідальний секретар	ЛІПІНСЬКА С.М.
Головний художник	КОЗИЦЬКА С.Г.
Дизайнер	ХАРУК О.В.
Коректор	ТРИФОНОВА О.М.
Оператор	ЛИТВИНОВА Н.В.
Реклама:	ГРИЦЕНКО М.Р.
Розповсюдження:	НЕВСЬКИЙ Д.О.
Фото:	НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С.
Черговий редактор	ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.

Дизайн: редакція періодичних видань НБУ
Надруковано з готового оригінал-макета
відділом забезпечення
друкованою продукцією
господарсько-експлуатаційного управління НБУ

Адреса друкарні:
просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна

Формат 60 × 90 / 8
Друк на цифровому обладнанні
Фіз. друк. арк. 9.0
Умовн. друк. арк. 9.0
Обл.-вид. арк. 11.2

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі,
посилання на "Вісник Національного банку України"
обов'язкове.

Редакція може публікувати матеріали
в порядку обговорення, не поділяючи думку автора.
Відповідальність за точність викладених фактів
несе автор, а за зміст рекламних матеріалів –
рекламодавець.

Доповнення до Переліку осіб, які мають сертифікати
Національного банку України на право здійснення
функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків,
внесені у лютому – березні 2011 р. 59

Р.Підвисоцький
Команда Укресімбанку – переможець Баскетбольної банківської ліги 68

Основні показники діяльності банків України на 1 березня 2011 року 69

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Л.Долінський
Моделювання узагальненого кредитного рейтингу
для групи об'єктів рейтингування..... 23

О.Гринько
Теоретичні аспекти сутності та визначення диверсифікації
кредитного портфеля банку 38

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют,
який встановлюється Національним банком України
один раз на місяць (за лютий 2011 року) 65

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют,
який встановлюється Національним банком України
щоденно (за лютий 2011 року) 66

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України
у лютому 2011 року 70

Ринок державних цінних паперів України у лютому 2011 року 71

НАГЛЯД, АУДИТ, КОНТРОЛЬ

Н.Слав'янська, А.Незнамова
Сучасні тенденції регулювання та нагляду
сектору небанківських фінансових установ..... 52

ЛІТОПИС БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

В.Ільїн
Еволюція грошей: від засобу обміну – до загальної міри цінностей..... 60

БАНКНОТИ І МОНЕТИ

Про введення в обіг пам'ятної монети "Павло Тичина" 64

Про введення в обіг пам'ятної монети
"За твором Лесі Українки "Лісова пісня" 65

АНОТАЦІЇ 72

Віктор Головко

Кандидат економічних наук, доцент,
директор департаменту статистики
та звітності Генерального
економічного департаменту
Національного банку України

Система національних рахунків України: вчора, сьогодні, завтра

Кілька років тому Кабінет Міністрів України своєю постановою затвердив “Програму розвитку системи національних рахунків на період до 2010 року”. Її метою було забезпечення належної якості, повноти й оперативності макроекономічної інформації, необхідної для здійснення моніторингу, прогнозування й регулювання економіки, оцінки результатів державної економічної політики, проведення економічних зіставлень між країнами відповідно до вимог міжнародних економіко-статистичних стандартів і рекомендацій.

І ось виконання цієї програми завершено. Оскільки складання системи національних рахунків відповідно до статистичних стандартів та сучасної практики є сферою відповідальності органів державної статистики та центральних банків країн, Національний банк України висловив свій погляд щодо актуальних проблем практичного впровадження цієї найважливішої ланки статистики в Україні, а також подав пропозиції щодо подальших кроків її розвитку. Про них йдеться у статті.

ПРОГРАМА СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ – 2010

Програма розвитку системи національних рахунків на період до 2010 року (надалі – СНР, Програма) – це державна міжвідомча програма, замовником якої став Державний комітет статистики України (нині – Державна служба статистики). Програма, що містить 47 заходів, структурованих у восьми розділах, упроваджувалася протягом 2003–2010 років. Ресурсне забезпечення передбачало поряд із бюджетною підтримкою залучення коштів міжнародних проектів, передусім – п’ятирічної позики Світового банку в розмірі 30 млн. доларів США, термін якої також закінчився в 2010 році. Головна мета Програми – запровадження повного набору елементів статистичного стандарту СНР-1993 та виведення національної макроекономічної статистики на сучасний європейський рівень.

СНР є складною системою взаємопов’язаних показників, які забезпечують узгоджений опис усієї економічної діяльності. Ця система включає в себе

рахунки виробництва; утворення, розподілу та перерозподілу доходів, їх використання з метою споживання; заощадження та нагромадження. Кожному рахунку відповідає макроекономічний показник – ВВП, національний наявний дохід, національне заощадження, нагромадження. Заключним макроекономічним показником системи є “Чисте національне кредитування / запозичення (ЧК / ЧЗ)”. У розвинутих країнах сукупність рахунків СНР та відповідних макроекономічних показників вважається основним статистичним інструментом, який широко використовують для розроблення макроекономічної та грошово-кредитної політики.

Наразі в Україні у рамках моделі СНР використовують в основному показник ВВП. Навколо нього (разом з індексом споживчих цін) здебільшого точаться основні економічні дискусії. Пояснення цьому факту дуже просте – всі зазначені рахунки та макроекономічні показники розраховувалися лише на річній основі й публікувалися через рік після звітного. Тобто вони не можуть використовуватися для економічного аналізу

протягом року та з метою оперативного управління. Для цього використовують оперативні галузеві показники і квартальні оцінки ВВП.

Практика розвинутих країн засвідчує, що для макроекономічного аналізу та оперативного управління найефективнішим є використання саме повного набору квартальних рахунків і макроекономічних показників СНР. Оскільки сьогодні фахівцями Національного банку в рамках міжвідомчої робочої групи здійснюються заходи щодо складання на квартальній основі окремих фінансових елементів СНР (балансів фінансових активів та зобов’язань за інституційними секторами, а також фінансових рахунків), подальший розвиток річних та квартальних рахунків набуває особливої актуальності.

25 лютого 2011 року Державна служба статистики провела підсумковий семінар “Виконання Програми розвитку системи національних рахунків на період до 2010 року”. У його роботі взяли участь і фахівці Національного банку України. Розглянемо основні тези їхніх виступів. Зауважимо, що повномасштабну оцін-

ку реалізації всіх заходів Програми, а також системну оцінку сучасного стану СНР України зробити в одній журнальній статті неможливо. Сподіваємося повернутися до цієї проблематики в наступних публікаціях. У цій же статті зупинимося на елементах Програми, безпосередньо пов'язаних з узгодженістю річних фінансових балансів та рахунків, нефінансових квартальних рахунків (їх складає Державна служба статистики) та квартальних фінансових балансів і рахунків (складає Національний банк), а саме – на заходах, передбачених у II розділі Програми “Розвиток річних національних рахунків” (пункти 2 та 4) та III розділу “Розширення короткострокових національних рахунків” (пункт 9).

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ СНР УКРАЇНИ

Нещодавно Державною службою статистики оприлюднено дані щодо рахунків України: збірник “Національні рахунки України 2001–2009 рр.” та статистичний бюлетень “Національні рахунки України за 2009 рік”. У таблиці 1 наведено основні показники СНР України за період 2005–2009 років. Їх динаміка наочно показує входження країни у світову фінансово-економічну кризу. Поступове зменшення (навіть у номінальному вираженні) обсягу ВВП, наявного національного доходу, заощадження та нагромадження. Так, норма нагромадження у 2009 році знизилася до безпрецедентного рівня – 17.1%. Водночас у структурі ВВП зростала частка кінцевого споживання (84.6% у 2009 році), що відображає соціальну підтримку населення. Відповідні рахунки СНР дають змогу детально проаналізувати всі зазначені економічні процеси. Зауважимо, що дисонансом на їх тлі виглядає лише показник “Чисте кредитування / запозичення” за 2009 рік. Адже важко собі уявити, що в умовах кризи, обмеженості фінансових ресурсів національна економіка за підсумками 2009 року кредитувала нерезидентів (інший світ), нехай навіть у скромних обсягах – на 516 млн. грн.

У контексті теми семінару та на основі набутого фахівцями Національного банку досвіду побудови фінансових елементів СНР зазначені вище публікації Держслужби статистики дають можливість зробити певний огляд національних рахунків

Таблиця 1. Макроекономічні показники України за 2005–2009 рр.					
Показники	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
ВВП, млн. грн.	441 452	544 153	720 731	948 056	913 345
Валовий наявний дохід, млн. грн.	451 241	551 886	735 798	956 375	924 572
Кінцеві споживчі витрати, млн. грн.	337 879	424 906	558 581	758 902	772 826
Валове заощадження, млн. грн.	113 362	126 980	177 217	197 473	151 746
Валове нагромадження, млн. грн.	99 876	134 740	203 318	264 883	155 815
Чисте кредитування / запозичення, млн. грн.	+13 156	-7 745	-26 086	-67 384	+516
Норма заощадження, % від ВВП	25.7	23.3	24.6	20.8	16.6
Частка кінцевого споживання, % від ВВП	76.5	78.1	77.5	80.0	84.6
Норма нагромадження, % від ВВП	22.6	24.8	28.2	27.9	17.1

України, окремих її методологічних та практичних аспектів.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ РІЧНОГО ФІНАНСОВОГО РАХУНКУ

Другим пунктом II розділу Програми передбачається запровадження річного фінансового рахунку. Україна стала першою серед країн СНД, яка здійснила складання фінансового рахунку на річній основі. Проведені методологічні розробки та експериментальні розрахунки 2003–2004 років дали змогу перейти до його офіційного оприлюднення з 2005 року (наприкінці 1990-х років у Росії міжвідомча робоча група проводила методичні розробки щодо побудови фінансового рахунку, але перехід до його складання та публікації як

офіційного документа державної статистики виявився неможливим [3]).

У таблиці 2 наведено дані фінансових рахунків України за 2009 рік [2, с. 20]. У першому рядку показник ЧК / ЧЗ по економіці в цілому як балансує стаття рахунку операцій з капіталом (останній нефінансовий рахунок) свідчить, що національна економіка кредитує нерезидентів обсягом 516 млн. грн. Але оскільки фінансові та нефінансові рахунки пов'язані через показник ЧК / ЧЗ, що є балансує статтею рахунку капітальних операцій та фінансового рахунку, то його можна обчислити іншим способом. Хоча ЧК / ЧЗ з боку фінансового рахунку в таблиці не відображено, його значення легко розрахувати як різницю операцій за фінансовими активами та зобов'язаннями. Отже, ЧК /

Таблиця 2. Фінансовий рахунок України за 2009 рік

Операції та балансує статті	Нефінансові корпорації	Фінансові корпорації	Сектор загального державного управління	Домашні господарства	НКООДГ	Економіка в цілому
Сектори	S.11	S.12	S.13	S.14	S.15	S.1
Зміни в зобов'язаннях і чистому багатстві						
Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	-38 765	24 927	-55 938	69 884	408	516
Статистична розбіжність	23 030	2 570	-19 578	0	403	6 425
Чисте прийняття фінансових зобов'язань	446 457	41 107	102 176	9 124	-2	598 862
Зміни в активах						
Чисте придбання фінансових активів	384 662	63 464	65 816	79 008	3	592 953

Таблиця 3. Окремі показники фінансових рахунків України в 2005–2009 роках

Млн. грн.

Роки	Уся економіка			Сектори							
				S.11		S.12		S.13		S.14	
	ЧК / ЧЗ у рахунку капіталу	ЧК / ЧЗ у фінансовому рахунку	Статистична розбіжність	ЧК / ЧЗ у рахунку капіталу	ЧК / ЧЗ у фінансовому рахунку	ЧК / ЧЗ у рахунку капіталу	ЧК / ЧЗ у фінансовому рахунку	ЧК / ЧЗ у рахунку капіталу	ЧК / ЧЗ у фінансовому рахунку	Інша кредиторська заборгованість	
2005	+13 156	+12 197	+959	-33 752	-30 816	+10 155	+3 212	-4 750	-1 451	1 151	
2006	-7 745	-7 190	-555	-47 042	-52 187	+12 576	+15 017	-10 474	-7 215	1 141	
2007	-26 086	-32 026	+5 940	-71 818	-78 938	+20 873	+17 899	-13 335	-9 335	1 130	
2008	-67 384	-62 783	-4 601	-109 585	-113 656	+35 994	+40 486	-16 624	-12 387	1 195	
2009	+516	-5 909	+6 425	-38 765	-61 795	+24 927	+22 357	-55 938	-36 360	48 296	

ЧЗ як балансує стаття фінансового рахунку вказує на чисте національне запозичення обсягом 5 909 млн. грн.

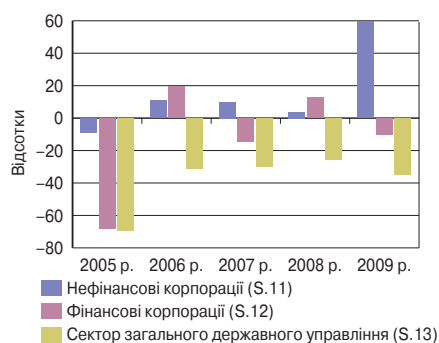
Виникає логічне запитання — наша країна у відносинах із нерезидентами є кредитором (+516 млн. грн.) чи позичальником (–5 909 млн. грн.)? Адже дії органів влади, що приймають управлінські рішення, мають бути протилежними в цих випадках. Такий несподіваний результат трапився вперше (див. таблицю 3).

Щоб з'ясувати причини цього, розглянемо економічний зміст показника та методологію його розрахунку. Показник ЧК/ЧЗ є своєрідним індикатором результативності національної економіки. Він показує достатність (або недостатність) за підсумками економічної діяльності власних фінансових ресурсів для придбання нефінансових активів. У разі достатності їх надлишок надається іншому світу (ЧК — чисте кредитування), за недостатності національна економіка отримує додатковий ресурс від іншого світу (ЧЗ — чисте запозичення).

Показники ЧК/ЧЗ у рахунку операцій із капіталом та у фінансовому рахунку (як по економіці в цілому, так і за інституційними секторами) теоретично мають бути ідентичними, оскільки відображають один і той же економічний феномен, який лише вимірюється різним способом. Однак на практиці похибки спостережень (статистична та адміністративна звітність) призводять до розбіжності між показником ЧК/ЧЗ, що вимірюється згори донизу (з позиції нефінансових рахунків) і знизу догори (з позиції фінансового рахунку). Величина цієї різниці, так звана статистична розбіжність — міра надійності національних рахунків. Різниця, що зазначається в статистичних публікаціях, допомагає користувачам у їх судженні щодо оцінки надійності національних рахунків. При цьому позитивне значення статистичної розбіжності засвідчує, що показник ЧК/ЧЗ з боку нефінансових рахунків є вищим, ніж аналогічний показник з боку фінансових рахунків.

Розглянемо внесок окремих інституційних секторів у загальну статистичну розбіжність ЧК/ЧЗ за 2005–2009 роки. Дані таблиці 3 свідчать про наявність двох років зі значною секторною незбалансованістю: у 2005 році — за секторами S.12 (фінансові корпорації) та S.13 (сектор загального державного управління),

Відхилення показника “Чисте кредитування / чисте запозичення” за 2005–2009 роки

у 2009 — за секторами S.11 (нефінансові корпорації) та S.13. На графіку ці дисбаланси відображені як відхилення у відсотках ЧК/ЧЗ (з боку фінансового рахунку) від ЧК/ЧЗ (з боку нефінансових рахунків — рахунку операцій з капіталом). Якщо незбалансованість у 2005 році можна пояснити початковою стадією розробок фінансових рахунків та недосконалою інформаційною базою, то в подальшому аж до 2009 року спостерігалось уповільнення секторних відхилень. Розбалансованість ЧК/ЧЗ за секторами у 2009 році не має логічного пояснення.

За сектором нефінансових корпорацій (S.11) обсяг додаткових фінансових ресурсів (запозичень) оцінюється або в 38.8 млрд. грн., або в 61.8 млрд. грн. Між цими величинами дуже велика різниця, що може суттєво впливати на монетарні заходи відносно сектору нефінансових корпорацій.

Як оцінити запозичення сектору загального державного управління (S.13) — в 55.9 млрд. грн. чи в 36.4 млрд. грн.? Невже така велика різниця пояснюється недоліками бюджетної статистики? Відомо, що відповідно до загальноприйнятих у світі підходів при складанні національних рахунків за ступенем надійності статистика державних фінансів посідає друге місце після грошово-кредитної.

За сектором домашніх господарств (S.14) дані Державної служби статистики засвідчують повну збалансованість (нульова статистична розбіжність показника ЧК/ЧЗ). Можна довести, що показники ЧК/ЧЗ з боку нефінансових та фінансових рахунків априорі не можуть збігатися в разі використання діючої нині методики Держслужби статистики щодо складання фінансового рахунку [4]. Але існує ще одна проблема оцінки чистих активів сектору. Якщо всі попередні роки показник іншої кредитор-

ської заборгованості ледве перевищував 1 млрд. грн. (див. таблицю 3), то у 2009 році він зріс до 48.3 млрд. грн. Зважаючи на відсутність прямих статистичних даних для такої оцінки, пояснення можна шукати лише в традиційному для всіх років нульовому балансі за цим сектором. Якщо не враховувати цей необґрунтований обсяг, то ЧК/ЧЗ за сектором домашніх господарств значно перевищить позначку в 100 млрд. грн. (зауважимо, що за попередніми експериментальними розрахунками Національного банку ми отримуємо близький до цього результат).

Відповідь щодо порівняння надійності ЧК/ЧЗ за даними рахунку операцій з капіталом та за даними фінансового рахунку очевидна. З огляду на вищу якість фінансових показників (грошово-кредитної статистики, статистики державних фінансів) та зручність їх обчислення (безпосередній розрахунок в один крок; для нефінансових рахунків — це вісім кроків) можна говорити про невисоку надійність нефінансових рахунків.

Слід зазначити, що розглянуті нами вище питання обговорювалися на семінарі, але, на жаль, чіткої відповіді на них отримано не було. Незбалансованість рахунків у 2009 році свідчить про необхідність ретельного аналізу складання всіх елементів нефінансових рахунків, починаючи з ВВП.

СКЛАДАННЯ РІЧНОГО БАЛАНСУ ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ ТА ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Четвертим пунктом II розділу Програми передбачається складання балансу активів і зобов'язань (зокрема фінансових) та розрахунок національного багатства.

Слід зазначити, що впродовж багатьох років Міністерство економіки України складає Зведений баланс фінансових ресурсів країни, який є обов'язковою передумовою для розроблення Програми соціально-економічного розвитку та формування Міністерством фінансів державного бюджету країни. Цей Баланс складався за застарілою (1996 року) методикою. Національний банк шість років поспіль пропонував розробляти Зведений баланс фінансових ресурсів зовсім в іншому форматі — за методологією СНР у розрізі інституційних секторів економіки та фінансових інструментів. Виконання зазначеного пункту Програми автоматично вирішило б нарізлу

проблему. На жаль, у процесі роботи семінару на питання щодо загальних параметрів річного фінансового балансу, а також на запити Національного банку на адресу Держслужби статистики не було отримано відповіді.

Зі свого боку фахівці Національного банку презентували окремі дані щодо попередніх показників річного фінансового балансу, отриманого у вигляді суми за чотири квартали року. Найближчим часом, після здійснення перевірок даних за всіма джерелами, планується оприлюднити експериментальні квартальні фінансові баланси та фінансові рахунки.

Розрахунок національного багатства здійснюється на основі даних Балансу нефінансових активів (вироблених і невикористаних) та Балансу фінансових активів і зобов'язань. Дискусія на семінарі щодо складання балансів не відбулася з огляду на відсутність фактичних матеріалів із зазначеного питання.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ КВАРТАЛЬНИХ РАХУНКІВ ЗА ІНСТИТУЦІЙНИМИ СЕКТОРАМИ ЕКОНОМІКИ

Дев'ятим пунктом III розділу Програми передбачено запровадження квартальних рахунків за інституційними секторами економіки, в тому числі поточних операцій та операцій з капіталом. Виконання цього пункту Програми могло б посприяти вирішенню принаймні двох важливих проблем.

По-перше, це дало б змогу відразу на практиці перейти до поглибленого протягом року аналізу економічних процесів із використанням багатого арсеналу СНР з метою вироблення макроекономічної, монетарної політики тощо.

По-друге, досвід країн Євросоюзу показує значні переваги такого підходу при поєднанні квартальних нефінансових рахунків (сфера відповідальності органів державної статистики) та фінансових рахунків (сфера відповідальності центральних банків). Статистика інтегрованих економічних рахунків як найсучасніший статистичний інструментарій сьогодні розвивається високими темпами. Усвідомлюючи це, ще у 2008 році Національний банк на спільній з Держкомстатом нараді сформулював проблему і поставив завдання щодо розвитку квартальних фінансових рахунків. Завершення робіт передбачалося наприкінці 2010 року, тобто водночас

із завершенням "Програми розвитку системи національних рахунків".

Наразі Національним банком підготовлено статистичний інструментарій, здійснено попередні, експериментальні розрахунки квартальних фінансових балансів за всіма інституційними секторами економіки. З боку Держслужби статистики нещодавно було опубліковано:

- зведені національні рахунки за кварталами 2009 року в цілому по економіці;

- квартальні рахунки сектору домашніх господарств за кварталами 2009 року.

Про недоліки складання окремих рахунків сектору домашніх господарств, спричинені слабкою інформаційною базою, уже йшлося вище. У світовій практиці, як правило, рахунки цього сектору здебільшого будуються після складання рахунків інших секторів, виходячи з принципу збалансованості по економіці в цілому. Отже, питання квартальних рахунків усіх інституційних секторів залишилося відкритим.

ВИСНОВКИ ТА ПОДАЛЬШІ КРОКИ

Оцінюючи в цілому виконання Програми, необхідно зазначити, що в процесі її реалізації багато вдалося зробити, але низка питань, які, з точки зору сучасних вимог, можна вважати концептуальними, ключовими, потребують свого вирішення.

Незбалансованість національних рахунків за 2009 рік, на наш погляд, пояснюється, крім іншого, закритістю статистики, яка спостерігалася в період фінансово-економічної кризи. Це стосується багатьох показників, але головне місце в цьому переліку посідає ВВП. Відсутність оперативних оцінок ВВП (місячних та квартальних), методологічних пояснень щодо їх розрахунку, небажання вести професійну дискусію на цю тему не сприяють підвищенню якості національних рахунків у цілому.

Лише широкий діалог, конструктивне обговорення всіх питань може вивести національну макроекономічну статистику на рівень провідних країн світу.

Література

1. Збірник "Національні рахунки України за 2009 рік". — Київ: Державний комітет статистики України, 2011. — 172 с.
2. Статистичний бюлетень "Націо-

нальні рахунки України за 2009 рік". — Київ: Державний комітет статистики України, 2010. — 23 с.

3. Плущевская Ю., Старикова Л. Исследование финансовых потоков в российской экономике // Вопросы экономики. — 1997. — № 12. — С. 117–131.

4. Методологічні положення щодо складання фінансового рахунку. — Київ: Державний комітет статистики України, 2004. — 33 с.

Центр бізнес-навчання «Golden Staff»

На крок попереду!

Тільки кращі тренери та найсучасніші програми

10 років успіху у проведенні корпоративних тренінгів:

- Управління персоналом
- Особиста ефективність керівника
- Емоційний інтелект
- Продажі і робота з клієнтами
- Переговори
- Логістика та інше

Програми практичних курсів зі спеціальностей:

- Бухгалтерський і податковий облік
- Менеджер по роботі з персоналом і HR
- Трудове законодавство
- Реклама і ПіАр
- Маркетинг
- Логістика
- Основи бухгалтерського і податкового обліку для керівників

Формат навчання:

- Організація і проведення навчального процесу
- Перед і посттренінговий супровід
- Активна взаємодія через вправи, ігри, групову роботу, відеоаналіз
- Практикуми, майстерні, спаринги, фрістайли

м. Київ, вул. Шота Руставелі,
39/41, 13-й поверх
(044) 234 0994, 234 3558
e-mail: training@staff.ua
www.staff.ua

Аналіз

Володимир Харченко

Начальник управління політики
роздрібних платежів Генерального
департаменту регулювання
платіжних систем та розрахунків
Національного банку України

Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2010 році

Загальні тенденції розвитку карткового ринку України у 2010 році в цілому були позитивні. Ситуація на картковому ринку стабілізувалася. Протягом року спостерігалася стійке тяжіння до збільшення обсягів безготівкових платежів із використанням платіжних карток і зняття готівкових коштів, зростання кількості платіжних карток і термінального обладнання. Учасникам карткового ринку вдалося зупинити тенденцію до погіршення показників на ринку платіжних карток, що спостерігалася протягом 2008–2009 років. За основними показниками банки досягли передкризового рівня і навіть перевищили його.

При цьому слід зауважити випереджаюче зростання кількості й обсягів безготівкових платежів із використанням платіжних карток порівняно зі зростанням кількості й обсягів операцій зі зняття готівки.

ЕМІСІЯ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

Протягом 2010 року кількість банків – членів карткових платіжних систем зменшилася на 5 і за станом на 1 січня 2010 року становила 141 банк (81% від загальної кількості). Зменшення пояснюється ініціюванням процедури ліквідації окремих банків (див. графік 1).

На кінець 2010 року в Україні функціонували такі карткові платіжні системи:

– внутрішньодержавні: Національна система масових електронних платежів (НСМЕП) та односторонні

(внутрішньобанківські) платіжні системи, створені окремими банками;

– міжнародні: MasterCard, VISA, Юніон Кард, American Express, Золотая корона, Укркарт (платіжною організацією є резидент України).

Загальна кількість клієнтів українських банків, які мають платіжні картки, протягом 2009 року збільшилась на 547 тис., або на 1.3% (із 39.4 млн. до 39.9 млн.), з них юридичних осіб – на 37 тис., або на 9% (із 409 тис. до 446 тис.), фізичних осіб – на 510 тис., або на 1.3% (із 38 986.2 до 39 496.2 тис.). Протягом року частка корпоративних клієнтів, котрі мають

платіжні картки, становила 1.1% від загальної кількості, а клієнтів – фізичних осіб відповідно – 98.9%.

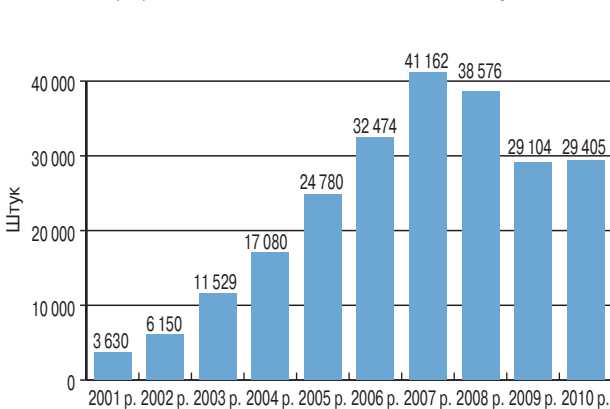
На 1 січня 2011 року загальна кількість платіжних карток, термін дії яких не закінчився, становила понад 46 375 тис. шт., із них кількість платіжних карток, за якими була здійснена хоча б одна операція протягом року, дорівнювала близько 29 405 тис. шт. Як свідчить аналіз звітності, впродовж 2010 року кількість активних платіжних карток збільшилася на 301 тис. шт., або на 1% з (із 29 104 тис. шт. до 29 405 тис. шт.) – див. графік 2.

Загальна кількість емітованих

Графік 1. Кількість держателів платіжних карток і банків – членів карткових платіжних систем

Графік 2. Кількість емітованих платіжних карток

Таблиця 1. Види платіжних карток, які емітовані українськими банками, за станом на 01.01.2011 р.

Показники	Усього (тис. шт.)	%
Загальна кількість платіжних карток, із них:	29 405	100
за видами держателів		
корпоративні	332	1.13
особисті	29 073	98.87
за видами носіїв інформації		
з магнітною смугою	27 438	93.31
з магнітною смугою та чіпом	602	2.05
з чіпом	1 236	4.20
для розрахунків у мережі Інтернет	129	0.44
за платіжною схемою		
з дебетовою функцією	23 786	80.89
з кредитною функцією	5 619	19.11
за видами фінансових операцій		
з функцією видачі готівки	832	2.83
з функцією платежів та видачі готівки	28 559	97.12
з функцією платежів без видачі готівки	14	0.05
з функцією електронних грошей	25	0.09

банками платіжних карток, які ще можуть бути потенційно використані держателями до закінчення терміну їх дії, на кінець 2010 року перевищила кількість населення України. Різниця між загальною кількістю емітованих банками платіжних карток та активними картками (картки, за допомогою яких протягом останніх 12 місяців була здійснена хоча б одна видаткова операція) досягла майже 17 млн. шт.

Із загальної кількості активних платіжних карток (29 405 тис. шт.) на корпоративні картки припадало близько 1.1% (332 тис. шт.), на особисті картки – 98.9% (29 072 тис. шт.). Порівняно з 2009 роком у 2010 році кількість корпоративних платіжних карток зменшилася на 101 тис. шт., або на 23.3% (з 433 тис. шт. до 332 тис. шт.), кількість особистих платіжних карток збільшилася на 401 тис. шт., або на 1.3% (з 28 671 тис. шт. до 29 072 тис. шт.). Порівняно з 2009 роком за звітний період питома вага корпоративних платіжних карток зменшилася на 0.4 в. п. (з 1.5% до 1.1%), а особистих карток відповідно збільшилася на 0.4 в. п. (з 98.5% до 98.9%).

За видами носіїв інформації у загальному обсязі емітованих банками платіжних карток домінували картки з магнітною смугою – 93.31% (27 438 тис. шт.). На картки з чіпом та з магнітною смугою і чіпом припадало відповідно близько 2.05% (602 тис. шт.) і 4.20% (1 236 тис. шт.), на платіжні картки, які використовуються для розрахунків у мережі Інтернет, – 0.44% (129 тис. шт.).

За платіжною схемою переважали картки з дебетовою функцією – 80.89% (23 786 тис. шт.), картки з кре-

дитною функцією становили 19.1% (5 619 тис. шт.). Протягом 2010 року кількість емітованих карток із кредитною функцією збільшилася майже на 431 тис. шт. (8.3%), а карток із дебетовою функцією зменшилася на 130 тис. шт. (0.5%). Платіжні картки з функцією електронних грошей становили близько 0.09% (25 тис. шт. – див. таблицю 1).

ІНФРАСТРУКТУРА ПРИЙМАННЯ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

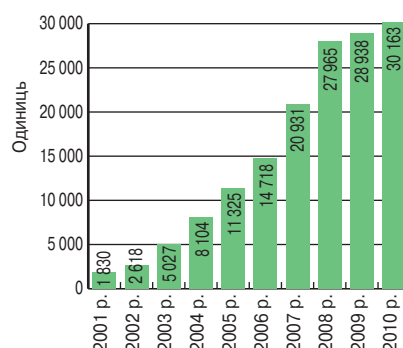
Кількість банкоматів, які обслуговували платіжні картки, протягом 2010 року збільшилася на 1 225 одиниць, або на 4% (з 28 938 до 30 163 од.) – див. графік 3.

З них із функцією:

- внесення готівки – на 660 од., до 2 043 од.;
- видачі готівки – на 175 од., до 25 573 од.;
- внесення та видачі готівки – на 258 од., до 1 723 од.;
- переказу коштів – на 132 од., до 644 од.

У 2010 році кількість встановле-

Графік 3. Кількість встановлених банкоматів

них банками платіжних терміналів збільшилася на 5 077 од., або на 5% (зі 103 063 од. до 108 140 од.), з них кількість торговельних терміналів – на 6 034 од. і сягнула 80 544 од., а банківських – зменшилася на 957 од., до 27 596 од. (див. графік 4).

Причина зменшення кількості банківських платіжних терміналів – закриття філій та відділень банків. Водночас окремі банки, незважаючи на кризу, активно розвивали торговельний еквайринг, встановлюючи термінальне обладнання в нових торговельно-сервісних підприємствах, а також займаючи нішу, яку звільнили проблемні банки.

За станом на 1 січня 2011 року кількість торговців, котрі уклали договори з еквайрами щодо їх обслуговування та виконання розрахунків між торговцями і клієнтами з використанням платіжних карток, становила 48 646 од., при цьому кількість підприємств торгівлі та сфери послуг, де встановлено торговельні платіжні термінали, становила 57 753 од.

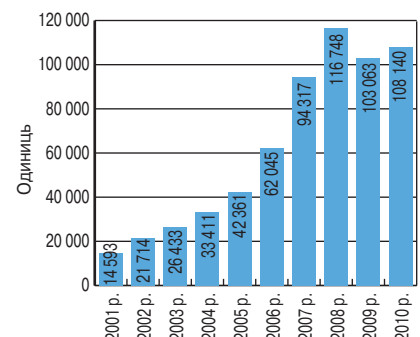
З них у:

- магазинах роздрібною торгівлі – 45 173 од.;
- магазинах електронної торгівлі (комерції) – 1 869 од.;
- підприємств сфери послуг – 5 091 од.;
- туристичних і розважальних закладів – 5 620 од.

Розподіл торговельно-сервісних підприємств, які встановили платіжні термінали та приймають в оплату платіжні картки, відображено на графіку 5.

На 01.01.2011 р. 30 163 встановлених в Україні банкомати обслуговували 29 405 тис. емітованих платіжних карток, тобто в середньому на один банкомат припадало 975 карток, що на 31 платіжну картку менше, ніж у 2009 році (1 006 шт.) – див. графік 6.

Графік 4. Кількість встановлених платіжних терміналів

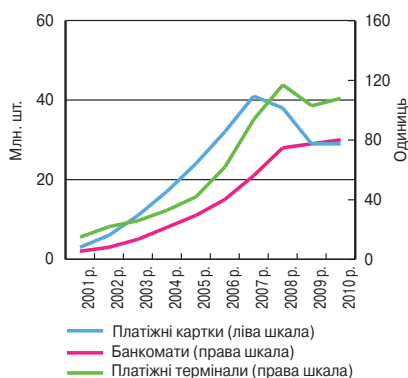
Графік 5. Питома вага за видами підприємств торгівлі та сфери послуг, які приймають платіжні картки

Водночас необхідно зазначити, що в Україні вже є певна насиченість банкоматами. Враховуючи зменшення протягом 2008–2009 років кількості активних платіжних карток і незначного їх збільшення у 2010-му та постійне зростання кількості банкоматів, що триває останні роки, можна простежити поступове зменшення співвідношення карток і банкоматів і відповідне зменшення навантаження на банкомати. Якщо наприкінці 2001 року на один банкомат припадало в середньому 1984 платіжні картки, то через неповні 10 років, за станом на 01.01.2011 р., цей показник зменшився майже вдвічі – до 975 карток, що підтверджує тезу про певну насиченість банкоматними послугами в Україні.

За станом на 01.01.2011 р. 108 140 встановлених банками в Україні платіжних терміналів обслуговували 29 405 тис. емітованих платіжних карток, тобто в середньому на один платіжний термінал припадало 272 картки, що на 10 платіжних карток менше, ніж у 2009 році (282). Позитивним фактором є те, що поліпшився цей показник за рахунок вищих темпів збільшення кількості платіжних терміналів порівняно з темпами збільшення кіль-

Графік 6. Розвиток інфраструктури карткового ринку України

Таблиця 2. Дані в розрізі областей щодо кількості платіжних карток та інфраструктури їх обслуговування за станом на 01.01.2011 р. *

Назва області/міста	Кількість		
	банкоматів	торгівельно-сервісних підприємств	платіжних терміналів
Автономна Республіка Крим	1 426	2 507	5 614
Вінницька	788	925	1 877
Волинська	564	1 231	1 970
Дніпропетровська	2 702	11 465	12 196
Донецька	3 080	5 142	9 343
Житомирська	670	570	1 742
Закарпатська	624	696	1 596
Запорізька	1 286	2 355	4 854
Івано-Франківська	647	1 024	2 332
Київська	712	777	4 961
Кіровоградська	598	694	1 589
Луганська	1 307	1 868	3 773
Львівська	1 571	2 827	5 254
Миколаївська	800	1 246	2 969
Одеська	1 525	3 327	6 740
Полтавська	1 117	2 491	3 928
Рівненська	587	899	1 719
Сумська	695	967	1 834
Тернопільська	529	736	1 424
Харківська	1 778	2 818	6 328
Херсонська	684	1 044	2 185
Хмельницька	750	1 512	2 131
Черкаська	714	1 073	2 181
Чернівецька	407	775	1 403
Чернігівська	523	634	1 907
м.Київ	3 837	7 755	15 311
м.Севастополь	242	395	979
Усього:	30 163	57 753	108 140

*Виділено регіони, що братимуть участь у проведенні в Україні чемпіонату Європи з футболу в 2012 році.

кості карток, які використовувалися держателями протягом звітного року.

Лідерами розвитку інфраструктури приймання платіжних карток за станом на 1 січня 2011 року були такі регіони: Київська область та м. Київ – 18.88% від загальної кількості; Дніпропетровська область – 10.34%; Донецька – 9.09%; Одеська, Автономна Республіка Крим та м. Севастополь – 5.93%, Харківська – 5.70%. Інші області мають менше 5% встановлених технічних засобів, що використовуються під час здійснення операцій із застосуванням платіжних карток. Розподіл кількості інфраструктури обслуговування платіжних карток в розрізі областей наведено у таблиці 2.

Пожвавлення розвитку інфраструктури приймання платіжних карток слід очікувати вже в 2011 та 2012 роках з наближенням чемпіонату Європи з футболу в 2012 році, насамперед у регіонах, в яких проводитимуться матчі чемпіонату та у найбільших туристичних і курортних регіонах України.

З метою створення умов для поліпшення структури грошового обігу та

скорочення частки готівкових розрахунків шляхом поширення безготівкових із використанням платіжних карток Кабінет Міністрів України 29 вересня 2010 року затвердив Постанову “Про здійснення розрахунків за продані товари (надані послуги) з використанням спеціальних платіжних засобів”. Нею встановлено, що суб’єкти господарювання, які провадять діяльність у сфері продажу товарів, громадського харчування та послуг і які відповідно до закону використовують реєстратори розрахункових операцій, повинні здійснити перехід на обов’язкове приймання спеціальних платіжних засобів для проведення розрахунків за продані товари (надані послуги):

- до 1 липня 2011 р. – суб’єкти господарювання (крім суб’єктів малого підприємництва), які провадять господарську діяльність у населених пунктах із чисельністю населення понад 100 тис. осіб;

- до 31 грудня 2011 р.:

- суб’єкти малого підприємництва, які провадять господарську діяльність у населених пунктах із чисельністю на-

селення понад 100 тис. осіб;

— суб'єкти господарювання, включаючи суб'єкти малого підприємництва, які провадять господарську діяльність у населених пунктах із чисельністю населення від 25 до 100 тис. осіб.

При цьому кількість платіжних терміналів повинна становити не менше 50 відсотків від кількості реєстраторів розрахункових операцій, а в разі наявності одного реєстратора розрахункових операцій суб'єкт господарювання зобов'язаний забезпечити приймання спеціальних платіжних засобів.

Цей акт наразі є надзвичайно важливим для подальшого розвитку платіжної інфраструктури приймання платіжних карток і стимулювання безготівкових розрахунків з їх використанням.

ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

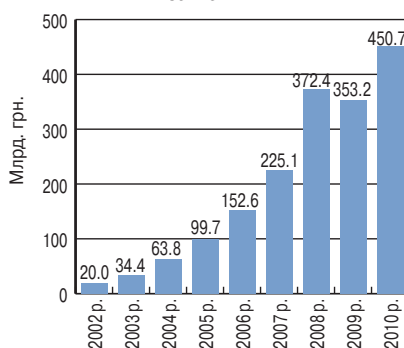
Порівняно з 2009 роком кількість операцій із застосуванням платіжних карток, емітованих українськими банками, за 2010 рік збільшилася на 102 млн. шт. (17%) і становила 692.6 млн. шт. (див. графік 7).

Обороти за операціями з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, за 2010 рік зросли порівняно з 2009 роком на 97.5 млрд. грн. (28%) і становили 450.7 млрд. грн. (див. графік 8).

За платіжними картками всіх функціонуючих в Україні платіжних систем протягом 2010 року в середньому щомісяця здійснювалося понад 57.7 млн. операцій (на 8.5 млн. операцій більше, ніж у 2009 році), а середньомісячний оборот становив майже 37 554.4 млн. грн., що на 8 123.9 млн. грн. більше, ніж у 2009 році.

За 2010 рік держателями платіжних карток було здійснено операцій з

Графік 8. Сума операцій за платіжними картками, емітованими українськими банками

використанням платіжних карток із:

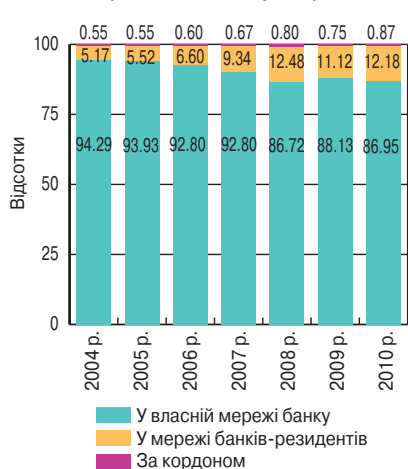
— дебетовою функцією — 607 млн. шт. (87.65% від загальної кількості операцій) на суму 425.3 млрд. грн. (94.36% від загальної суми операцій за картками);

— кредитною функцією — 85.6 млн. шт. (12.35% від загальної кількості операцій) на суму 25.4 млрд. грн. (5.64% від загальної суми операцій за картками).

Держателі платіжних карток, емітованих українськими банками, впродовж 2010 року переважно більшість операцій здійснювали у власній мережі банку-емітента (86.95%) і лише 12.18% — операцій у мережі інших банків-резидентів. За кордоном здійснювалося 0.87% операцій. Як свідчать дані, держателі платіжних карток проводили операції з їх використанням в основному в межах своєї країни, а за межами України використання карток є незначним (див. графік 9).

Операції, виконані на території України, становили 97.8% (440.9 млрд. грн.) від загальної суми операцій, здійснених у 2010 році за платіжними картками, емітованими українськими бан-

Графік 9. Використання платіжних карток, емітованих українськими банками, у розрізі мереж їх оброблення (за кількістю операцій)

ками. 92.0% (414.5 млрд. грн.) операцій виконано у власній мережі банків-емітентів, 5.8% (26.4 млрд. грн.) — у мережі інших банків-резидентів. Обсяги операцій за кордоном становили 2.2% (9.8 млрд. грн.) від їх загальної суми (див. графік 10).

Обсяг операцій з отримання готівки протягом 2010 року збільшився на 86.4 млрд. грн. порівняно з 2009 роком і становив понад 421.2 млрд. грн. (93.45% від загальної суми операцій за картками), а безготівкових платежів — на 11.1 млрд. грн. і становив майже 29.5 млрд. грн. (6.55% від загальної суми операцій за платіжними картками).

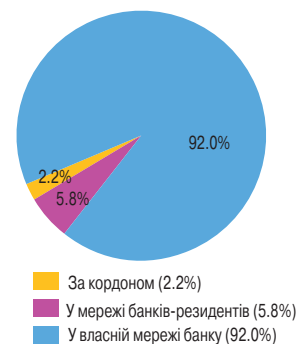
Кількість операцій з отримання готівки впродовж 2010 року збільшилася порівняно з 2009 роком на 57.9 млн. шт. і становила майже 571.2 млн. шт. (82.47% від загальної кількості операцій за картками), а безготівкових платежів — на 44.0 млн. шт. і становила майже 121.4 млн. шт. (17.53% від загальної кількості операцій за платіжними картками) — див. таблицю 3.

Протягом 2010 року середній оборот за однією платіжною картокою порівняно з 2009 роком збільшився на 4 969 грн. (48%) і становив 15 405 грн., а середня сума однієї операції дорівнювала 651 грн., що на 53 грн. (9%) більше, ніж у 2009 році.

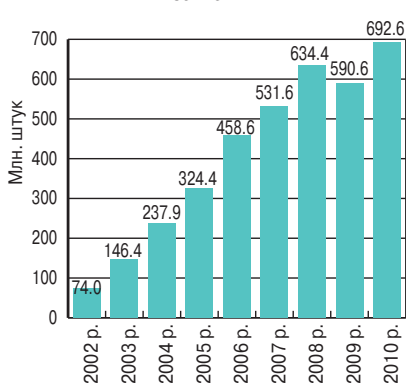
Відношення кількості безготівкових до готівкових операцій за картками, емітованими українськими банками, у 2010 році становило відповідно 17.5% до 82.5%. **Порівняно з 2009 роком частка безготівкових операцій зросла на 4.4 в. п. (з 13.1% до 17.5%)** — див. графік 11.

Упродовж 2010 року переважно більшість операцій зі зняття готівки з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, виконували фізичні особи — 98.3% (561.7 млн. шт.) від загальної кіль-

Графік 10. Використання платіжних карток, емітованих українськими банками, у 2010 році, в розрізі мереж їх оброблення (за сумою операцій)

Графік 7. Кількість операцій за платіжними картками, емітованими українськими банками

Таблиця 3. Використання платіжних карток у 2010 році

Використання платіжних карток	Сума операцій, млрд. грн.					Кількість операцій, млн. шт.				
	Отримання готівки	% від загальної суми	Безготівкові платежі	% від загальної суми	Разом	Отримання готівки	% від загальної кількості	Безготівкові платежі	% від загальної кількості	Разом
У власній мережі банку	400.5	96.62	14.0	3.38	414.5	529.4	87.91	72.8	12.09	602.2
У мережі інших банків-резидентів	17.4	65.91	9.0	34.09	26.4	40.6	48.16	43.7	51.84	84.3
У мережі інших банків-нерезидентів	3.3	33.67	6.5	66.33	9.8	1.2	20.00	4.8	80.00	6.0
Усього	421.2	93.45	29.5	6.55	450.7	571.2	82.47	121.4	17.53	692.6

кості цих операцій, тоді як юридичні особи – лише 1.7% (9.5 млн. шт.).

Відношення суми безготівкових до готівкових операцій за картками, емітованими українськими банками, у 2010 році становило відповідно 6.5% до 93.5%. **Порівняно з 2009 роком частка обсягів безготівкових операцій зросла на 1.3 в. п. (з 5.2% до 6.5%)** – див. графік 12.

У 2010 році на операції з отримання готівки в Україні припадало 83.1% (570.0 млн. шт.) від загальної кількості внутрішньодержавних операцій, що становило 94.6% (417.9 млрд. грн.) від загального обороту в Україні за платіжними картками, емітованими українськими банками. Відповідно на безготівкові операції припадало 16.9% (116.1 млн. шт.), а їх частка в сумарному обороті за такими операціями становила 6.6% (29.0 млрд. грн.) – див. графік 13.

Порівняно з 2009 роком у 2010-му частка безготівкових операцій у загальній кількості операцій, здійснених на території України, з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, зросла на 4.3 в. п. (з 12.6% до 16.9%), а частка в сумі цих операцій – на 0.6 в. п. (з 3.2% до 3.8%).

Середній оборот за однією платіжною картою, виходячи з середньої (протягом року) кількості активних карток за всіма платіжними системами, протягом 2010 року зріс порівня-

но з 2009 роком на 4 969 грн. (48%) і становив 15 405 грн., а середня сума однієї операції дорівнювала 651 грн., що на 53 грн. (9%) більше, ніж було в 2009 році (див. таблицю 4).

Найвищий середньорічний оборот за однією картою в 2010 році мала платіжна система НСМЕП – 19 458 грн. Нижчим він був у міжнародних платіжних системах VISA (16 236 грн.) і MasterCard (14 041 грн.) та у групі внутрішньодержавних одноемітентних систем (10 613 грн.).

Природні процеси розвитку карткових платіжних систем, конкурен-

Графік 13. Кількість операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, здійснених в Україні

Таблиця 4. Середньорічний оборот і сума однієї операції за платіжною картою

Гривні								
Платіжні системи	Середньорічний оборот за однією платіжною картою				Середня сума однієї операції за платіжною картою			
	2009 р.	2010 р.	Приріст за 2010 р.		2009 р.	2010 р.	Приріст за 2010 р.	
			Гривні	%			Гривні	%
Усього	10 436	15 405	4 969	48	598	651	53	9
У тому числі:								
НСМЕП	15 659	19 458	3 799	24	875	965	90	10
Одноемітентні	7 238	10 613	3 375	47	577	634	57	10
MasterCard	9 127	14 041	4 914	54	540	599	59	11
VISA	11 126	16 236	5 110	46	608	657	49	8

ція банків за споживачів призвели до бурхливого поширення банківських платіжних карток, кількість яких уже перевищила кількість населення України.

У подальшому можна очікувати на зростання кількості платіжних карток до рівня “дві картки на людину з бан-

Графік 12. Частка безготівкових платежів та готівкових операцій у загальному обсязі операцій з використанням платіжних карток

Графік 11. Частка безготівкових платежів та готівкових операцій у загальній кількості операцій з використанням платіжних карток

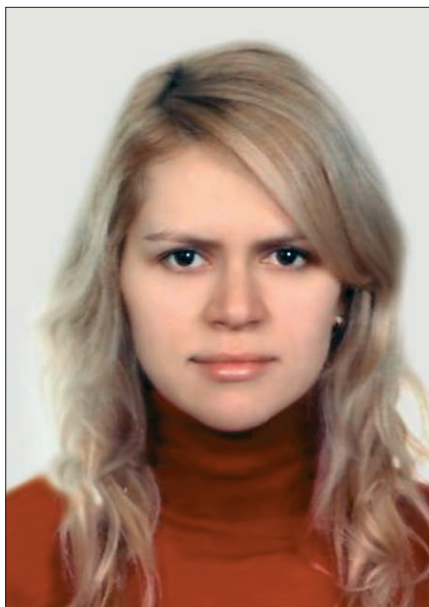

Дослідження/**Володимир Міщенко**

Директор Центру наукових досліджень
Національного банку України,
доктор економічних наук, професор

Анастасія Петріна

Провідний спеціаліст відділу
досліджень грошово-кредитної політики
та міжнародних валютно-кредитних
відносин Центру наукових досліджень
Національного банку України

Міжнародний досвід реструктуризації банківської системи за участі держави

У статті досліджено процеси реструктуризації банківської системи в деяких країнах за участі держави в умовах кризи. Аналізуючи міжнародний досвід, автори визначають підходи для його адаптації й ефективного використання у практиці вітчизняної банківської системи. На основі успішних прикладів реструктуризації запропоновано комплекс заходів, покликаних сприяти відновленню ефективного функціонування банків.

Одним із наслідків впливу фінансової кризи на стабільність банківської системи є ризик банкрутства банків, що зумовлює необхідність реструктуризації банківського сектору для оздоровлення проблемних фінансово-кредитних установ і відновлення фінансової стійкості системи в цілому.

Хоча питання реструктуризації належать передусім від самих банків, їх власників та менеджменту, в кризовий період провідну роль у стимулюванні цього процесу відіграють органи державного управління. Лише злагоджені та скоординовані дії всіх причетних до реструктуризації можуть стати дієвим механізмом вирішення проблем банків, підвищення

ефективності їх функціонування та забезпечення фінансової стабільності. Вибір певної стратегії банківської реструктуризації є результатом врахування багатьох факторів, що зумовлює необхідність вивчення досвіду інших країн у подоланні кризових явищ у банківській системі.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій свідчить, що теоретичні та практичні аспекти проблем реструктуризації банків досліджуються провідними вітчизняними та зарубіжними вченими. Зокрема, системну реструктуризацію банківського сектору розглянуто у працях таких учених, як М.Ваксман, Д.Аллен, Т.Бурдізо, М.Меджид, Р.Базу, П.Греф, І.Такатоші, П.Драк та інших.

Серед вітчизняних науковців питанням реструктуризації банківської системи приділяли увагу такі науковці та практики: В.Д.Базилевич, В.М.Геєць, А.А.Гриценко, О.В.Дзюблюк, А.М.Мороз, С.В.Науменкова, А.В.Шаповалов та інші.

Віддаючи належне практичним напрацюванням із цієї тематики, зауважимо, що необхідно продовжувати такі дослідження, зокрема щодо висвітлення питань реструктуризації банківської системи та консолідації банківського капіталу в умовах нестабільного макроекономічного середовища.

Відповідно до вітчизняного законодавства [7] реструктуризація банківської системи — це комплекс заходів, який передбачає поліпшення фінан-

сової стійкості банківської системи, підвищення рівня ліквідності і платоспроможності з урахуванням соціально-економічних завдань, змін у національній макросистемі та на світовому фінансовому ринку шляхом створення нових банків (спеціалізованих, універсальних), реорганізації діючих (злиття, приєднання, поділ, виділення), зміни юридичного статусу банківських установ або їх закриття. Стратегічною метою реструктуризації є підвищення надійності і стійкості як окремого комерційного банку, так і банківського сектору в цілому [1].

У більшості випадків реструктуризація банківської системи є результатом зусиль держави в особі центрального банку та уряду. Метою цих заходів є зміна структури банківської системи, в якій певна частина банків або втратила фінансову стійкість (як у Південно-Східній і Східній Азії у 1997–1998 рр.), або напрям і результати їх діяльності не відповідають потребам економіки (як це було в країнах Латинської Америки).

КОМПЛЕКС ЗАХОДІВ ІЗ СИСТЕМНОЇ БАНКІВСЬКОЇ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ

Системна банківська реструктуризація передбачає проведення низки попередніх скоординованих заходів з боку органів державного управління, спрямованих на відновлення ліквідності банківської системи, безумовного виконання банками всіх без винятку зобов'язань і економічних нормативів регулятора, зростання рівня адекватності капіталу, стабілізацію та поступове скорочення проблемної заборгованості. Такий комплекс заходів має включати:

- визначення механізму державного втручання в діяльність проблемних банків з метою відновлення їх платоспроможності і ліквідності;
- розроблення та впровадження системного підходу до реструктуризації проблемних кредитів;
- сприяння процесам злиттів та поглинань у банківській системі.

Необхідність державного втручання в діяльність проблемних банків виникає під час системних банківських криз і зумовлена тим, що не тільки акціонери, а й приватні інвестори за таких умов не схильні вкладати свої кошти в проблемний банк. Під час кризи єдиною установою, яка готова здійснювати інвестиції в проблемні банки, є уряд або уповноважений ним орган. Це спричинено насамперед необхід-

ністю локалізації кризових явищ у межах окремих банків і запобігання панічних настроїв у суспільстві.

Проаналізувавши міжнародний досвід, можна виділити два основних види такого державного втручання.

Державна рекапіталізація. Це рекапіталізація, здійснювана урядом, і пов'язана з прямим державним втручанням у діяльність банку та зменшенням частки власності чинних акціонерів. У багатьох випадках уряд потребує їх добровільної згоди на це, а сума допомоги визначається відповідно до розміру втрат активів. Якщо уряд бере банк під свій контроль, він може змінювати менеджмент і розпочинати процес відновлення кредитного портфеля банку.

Урядова підтримка акціонерів. Найтипівішим прикладом може бути шведська реструктуризація банківської системи на початку 1990-х років. Після надання бланкових гарантій за всіма банківськими депозитами уряд Швеції вирішив надати тимчасову підтримку проблемним комерційним банкам. Перед початком переговорів він проводив ґрунтовний аналіз інформації, яку надавали банки, а після переговорів за результатами аналізу визначалася сума та структура (джерела) допомоги. Ключовим елементом цих угод була спроможність банків вирішувати проблеми з власним портфелем недіючих кредитів¹, а уряд відіграв роль поінформованого інвестора, здійснюючи нагляд за банківськими операціями рекапіталізованих банків. Органи банківського нагляду не брали участі в підготовці угод про допомогу уряду банкам, але продовжували здійснювати моніторинг за дотриманням банками регулятивних вимог. Шведська реструктуризація виявилася успішною також завдяки значній увазі, яка надавалася процесу планування дій перед запровадженням програм [16].

Необхідність визначення механізму системного управління простроченими кредитами (“поганими активами”) обґрунтована тим, що навіть платоспроможні та ліквідні банки під час фінансової кризи без реструктуризації не можуть залучити ні потенційних покупців цього специфічного продукту, ні навіть розмістити

ти власні боргові інструменти.

Системна банківська реструктуризація передбачає дві моделі управління “поганими активами” проблемних банків, спільним для яких є лише відокремлення такої діяльності від основної діяльності банку шляхом:

1) заснування окремого управління в межах банку, відповідального за повернення активів;

2) передачі “поганих активів” банків до відповідної урядової агенції, наприклад, корпорації зі страхування депозитів, або до нової урядової установи (“компанії з управління активами”), заснованої спеціально для передачі, управління та продажу “поганих активів” проблемних фінансових установ.

Крім цього, необхідним є створення державою належних умов і стимулів для банківських установ, які сприятимуть їх злиттю чи поглинанню.

Одним із найпоширеніших заходів, який застосовують уряди багатьох країн, є надання фінансових стимулів установам, що беруть участь у процесах злиття чи поглинання. Серед таких стимулів основними є:

- повне або часткове звільнення новостворених установ або банків- правонаступників від оподаткування, звільнення від сплати мит, комісій тощо;
- послаблення щодо них регулятивних вимог.

Адаптація найкращого досвіду для створення сприятливих умов процесам злиттів і поглинань у банківській системі певної країни проводиться в рамках чинного правового поля. Однак у деяких випадках із цією метою переглядаються закони про банкрутство та ліквідацію фінансово-кредитних установ.

Усі зазначені вище заходи так чи інакше використовувалися різними країнами на певних етапах для подолання кризових явищ у банківських системах.

ДОСВІД РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМ У ДЕЯКИХ КРАЇНАХ

Малайзія

Один із вдалих прикладів керівного підходу до реструктуризації банківської системи під час кризи 1997–2001 рр. показав уряд Малайзії. Банківський сектор цієї країни працював в умовах високого рівня концентрації ринку, який складався в основному з трьох типів інститутів: комерційних

¹ Недіючі кредити (non-performing loans) відповідно до рекомендацій МВФ щодо класифікації кредитів та інших активів, наведених у пам'ятці для складання звіту “Індикатори фінансової стійкості” (Financial Soundness Indicators. Compilation Guide, 2004 // <http://www.imf.org/external/np/sta/fsi/eng/2004/guide/index.htm>).

банків, фінансових компаній і торгових банків. Фінансова криза 1997–1998 рр. спричинила стрімке зростання обсягів недіючих кредитів, що зумовило активне втручання уряду в діяльність банківської системи. Для уникнення банкрутств банків Центральний банк Малайзії вдався до вливання капіталу та переведення проблемних кредитів із балансів банків до спеціально створеної компанії з управління активами – Данахарта (Pengurusan Danaharta Nasional Berhad – Danaharta) [14].

Програма злиттів розпочалась у 1998 році і передбачала реструктуризацію, в результаті якої комерційні, торгові банки та фінансові компанії мали об'єднатись у шість банківських груп, які визначив уряд. Такий підхід спровокував серйозну критику з боку учасників процесу: суттєві відмінності в структурі власності, розмірах, репутації та доходах потенційних покупців і їх партнерів зі злиття викликали незадоволення більшості акціонерів банків. Злиття за таких умов розглядалися як політично мотивовані та неринкові заходи, оскільки банкам не дозволялося самостійно підбирати фінансових партнерів. Банкіри та інвестори виступили проти цього плану і в жовтні 1999 року його було скасовано. Натомість оголошено новий план, відповідно до якого всі національні банківські установи повинні були самостійно сформувати групи для об'єднання та обрати лідера в кожній з них до кінця січня 2001 року.

За новим підходом було схвалено створення 10 “якірних” банківських груп, кожна з яких мала мінімальний акціонерний капітал 2 млрд. ринггітів і активи в розмірі не менше 25 млрд. ринггітів (відповідно близько 0.5 млрд. доларів США і 6.6 млрд. доларів США) [2]. Для сприяння прискоренню переговорів щодо злиттів урядом застосовувалися різні податкові стимули, зокрема, звільнення від деяких зборів і податків. Ці пільги надавалися банківським групам, які своєчасно виконували свої домовленості щодо умов купівлі та продажу. На кінець 2000 року програма реструктуризації була успішно виконана: створено 10 банківських груп (50 банків із 54 були консолідовані) і 94% сукупних активів банківської системи були раціоналізовані та об'єднані. Один банк завершив програму злиття до 1 березня 2001 року, решта три провели переговори щодо злиття з іншими “якірними” банківськими групами [8].

Таблиця 1. Структура банківської системи Малайзії в 1997 і 2005 рр.				
Групи банків і фінансових установ	31.12.1997 р.		31.12.2005 р.	
	Кількість банків	Питома вага в активах, %	Кількість банків	Питома вага в активах, %
Національні комерційні банки	22	57.0	10	73.6
Іноземні комерційні банки	13	16.7	12	19.2
Фінансові компанії	39	20.0	0	0.0
Торгові банки	12	6.3	10	7.2
Разом	86	100.0	32	100.0

Джерело: [2].

Банківська реструктуризація в Малайзії, яка характеризувалася структурними коригуваннями банківської системи від початку кризи 1997 року, спричинила значні зміни в її ринковій структурі. Для неї здебільшого були характерними операції горизонтального злиття між банками з дублюючою сегментацією ринку. Оскільки банківська система реорганізувалася в основному кількома провідними банками чи фінансовими холдингами, кількість банків різко зменшилася, а концентрація банківського ринку істотно зросла (див. таблицю 1).

У результаті реструктуризації відбулася екстенсивна раціоналізація спільних функцій та операцій банків. Обсяги кредитування значно зросли завдяки факторам, що були зумовлені попитом, який виник завдяки низьким процентним ставкам. Проте частка недіючих кредитів у загальній сумі кредитів при цьому залишалася значною (див. графік 1). За даними Центрального банку Малайзії, консолідовані банки не досягли докризового рівня прибутковості, що було зумовлено тривалою конкурентною боротьбою з іноземними банками та надто великою кількістю працівників банків, що знижувало їх конкурентоспроможність [2].

Республіка Корея

Криза, яка розпочалась у Таїланді в липні 1997 року, через “ефект зараження” (contagion effect) суттєво вплинула на банківську систему Республіки Корея (надалі – Корея), погіршивши й так складне становище її фінансових інститутів. Для відновлення зовнішньої довіри та фінансової стабілізації уряд Кореї спільно з Міжнародним валютним фондом (МВФ) започаткував програму реформ фінансового сектору, яка полягала у ліквідації фінансових установ з великою кількістю проблемних активів, одночасно підтримуючи життєздатніші з них шляхом вливання державного капіталу та купівлі недіючих боргів за умови докладання цими установами власних зусиль щодо виходу з кризи.

Незважаючи на жорсткі вимоги

МВФ, уряд Кореї при закритті фінансових установ діяв зважено, ретельно вивчаючи їх стан: державний регулятор фінансового сектору – Комісія з фінансового нагляду Кореї (Financial Supervisory Commission) оцінювала активи та зобов'язання банків, які не дотримувалися вимог адекватності капіталу (8%) на кінець 1997 року. Такі банківські установи мали надати плани оздоровлення, оцінивши які, комісія визначила 5 комерційних банків із 12, що підлягали ліквідації, а їх якісні активи та зобов'язання передавалися банкам із кращими показниками за угодою про купівлю та прийняття зобов'язань. Активи ліквідованих банків становили 7.3% від загальних активів 12 недокапіталізованих банків.

Банки, яким передавалися активи та зобов'язання, були відібрані за критерієм дотримання вимог адекватності капіталу. Неякісні активи скуповувала Кореїська корпорація з управління активами (Korea Asset Management Corporation – KAMCO), а рекапіталізацію проводила Кореїська корпорація страхування депозитів (Korea Deposit Insurance Corporation – KDIC). Сім банків, які отримали задовільну оцінку, повинні були надати плани щодо реформування менеджменту і рекапіталізації, включно із заходами для залучення іноземного капіталу та злиття. Ці плани переглядалися шоквартально, а в разі їх невиконання відбувалося примусове злиття або передача бізнесу. При цьому два банки (про такі кажуть “надто великі, щоб збанкрутувати”) отримали державну підтримку та дозвіл продовжувати свої операції.

Незважаючи на зусилля під час першого етапу реформ, із січня 1998 року по серпень 2000-го у фінансовій системі залишалася значна невизначеність. Більшість банків, які отримали державну підтримку, та інші банки, які перед цим вважалися життєздатними, не змогли поліпшити свій стан, що зумовило потребу в їх докапіталізації. Таким чином, уряд розпочав другий етап фінансової реструктуризації, який мав три складові [15]:

- розміщення активів чи передача банків під контроль керованих урядом фінансових холдингових компаній;
- злиття слабких регіональних банків із банківськими установами, які мають кращі показники;
- дозвіл на злиття між банками з кращими показниками.

Традиційно в Кореї було чітке розмежування між різними видами фінансових послуг. Комерційні банки могли здійснювати лише окремі види операцій із цінними паперами, а діяльність у страховому бізнесі для них була заборонена взагалі. Торгові банки в Кореї належали до “небанківських” установ. Вони були засновані у формі спільних товариств з іноземними фінансовими інститутами для заохочення залучення іноземного капіталу та надання різних фінансових послуг на ринку грошей і капіталів.

У рамках процесу реструктуризації уряд змінив свою політику і знизив бар’єри для диверсифікації за видами діяльності фінансових інститутів. Їм було дозволено змінювати вид діяльності шляхом злиття або реорганізації. Перегляд відповідного законодавства відкрив шлях для об’єднань між банківськими та небанківськими фінансовими установами. Банки, які мали кращі показники діяльності, заохочувалися до злиття шляхом викупу урядом поганих боргів і перспективи зростання ринкової частки цих установ. Банки, що перебували в гіршому фінансовому стані, приєднувалися до окремої холдингової компанії.

Після оцінки планів оздоровлення всіх 30 торгових банків, у 1998 році уряд відкликав ліцензії 16 неплатоспроможних установ, а їх активи та зобов’язання були передані банківській брідж-корпорації. Після цього відбувалися процеси ліквідації та злиттів торгових банків із комерційними. В результаті кількість комерційних

Таблиця 2. Кількість банків Кореї в 1998 і 2005 рр.						
Групи банків	Кількість банків на 01.01.1998 р.	Ліквідація та злиття			Кількість створених банків	Кількість банків на 01.09.2005 р.
		Разом	Ліквідація	Злиття		
Банки, всього	33	14	5	9	–	19
Комерційні банки	26	12	5	7	–	14
Банки національного масштабу	(16)	(8)	(3)	(5)	–	8
Регіональні банки	(10)	(4)	(2)	(2)	–	6
Спеціалізовані банки	7	2	–	2	–	5

Джерело: [5].

банків зменшилася з 33 на початок 1998 року до 19 на початок 2005-го. Кількість торгових банків зменшилася ще більше — з 30 до 2 (див. таблицю 2).

У результаті частка недіючих кредитів у кредитному портфелі комерційних банків Кореї значно зменшилася, а показник адекватності капіталу досягнув необхідного рівня (див. графік 2). Слід зауважити, що реструктуризацію банків у Кореї було здійснено у найстисліші в Азії строки. При цьому корейський уряд витратив на реструктуризацію банківського сектору 139.5 трлн. вон (120 млрд. доларів США), або 26.7% ВВП [15].

Аргентина

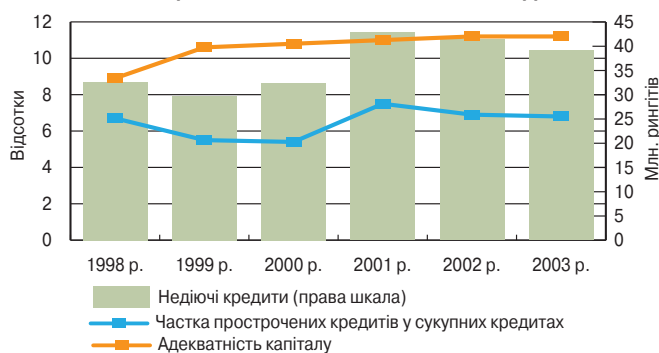
Повчальним є практичний досвід подолання банківської кризи в Аргентині. Девальвація мексиканського песо в грудні 1994 року та вплив значних обсягів іноземного капіталу з Латинської Америки зумовили кризу в Аргентині. Оптові банки, які мали стабільні позиції на ринку акцій та облігацій і майже повністю залежали від великих корпоративних депозитів, були першими, хто відчув її вплив. Унаслідок вилучення вкладниками цих банків своїх депозитів і одночасного зменшення обсягів міжбанківського кредитування кілька банків збанкрутували. Обсяг депозитів у банківській системі з листопада 1994 року до березня 1995-го знизився на 18%. Відбулося також переміщення депозитів із малих банків до великих та з національних — до іно-

земних. Хоча деякі кошти були знову вкладені у великі приватні та іноземні банки, чистий вплив депозитних коштів із банківської системи Аргентини сягнув 8 млрд. доларів США, що становило 16% депозитної бази [9].

Для сприяння реструктуризації приватних банків у березні 1995 року уряд заснував Трастовий фонд, профінансований на 2 млрд. доларів США власними зобов’язаннями та на 500 млн. доларів США кредитними коштами Світового банку. Ресурси фонду використовувалися для надання “новому банку”, який виникав у результаті злиття, поглинання або реструктуризації, кредитів двох видів.

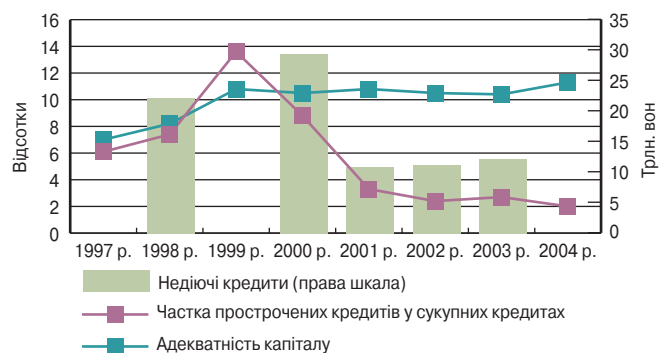
Для докапіталізації Трастовий фонд надавав субординовані, конвертовані кредити строком до 8, але не менше 5 років, покриваючи відсоток зважених на ризик активів, залучених до трансакції, — до 10% при реструктуризації, до 15% при злитті та до 25% — при придбанні. За умови дотримання вимог адекватності капіталу ці кошти могли бути зараховані як капітал другого рівня. Трастовий фонд також надавав кредити іншого виду — строком до трьох років для виплат за постійно діючими лініями переобліку векселів і за виплатами, зробленими проблемним банкам центральним банком або від його імені. Незалежно від виду трансакції всі банки, які отримували допомогу від фонду, були зобов’язані дотримуватися вимог капіталу та інших нормативів.

Графік 1. Динаміка недіючих кредитів і рівня адекватності капіталу комерційних банків Малайзії в 1998–2003 рр.

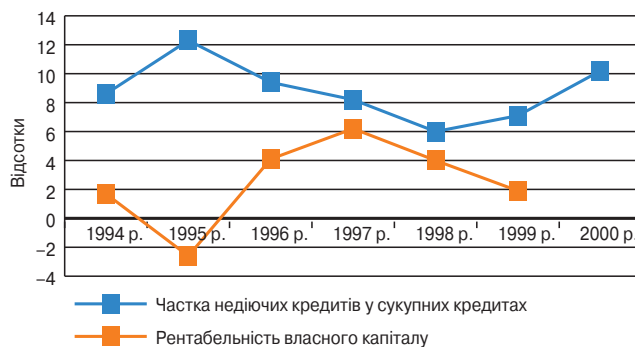
Джерело: [2].

Графік 2. Динаміка недіючих кредитів і рівня адекватності капіталу комерційних банків Кореї в 1997–2004 рр.

Джерело: [3, 5].

Графік 3. Динаміка недіючих кредитів та рентабельності власного капіталу банків Аргентини в 1994–2000 рр.

Джерело: [3, 10].

Однак ці заходи виявилися успішними лише частково: питома вага недіючих кредитів у сукупних кредитах банків зменшилась, а рентабельність власного капіталу зросла, проте цей ефект був тимчасовим (див. графік 3). Лише після виборів президента 1995 року і наступних реформ “втеча” депозитів зупинилась і було схвалено програму підтримки з МВФ. Із травня 1995 року поступово почали відновлюватися обсяги депозитів, і на початку грудня 1995 року вони становили 45 млрд. доларів США. Проте більшість повернутих депозитів була зосереджена в 15–20 банках, водночас менші банки могли покладатися лише на підтримку ліквідності, а низку малих і оптових банків було ліквідовано.

Упродовж перших дев’яти місяців 1995 року 34 банки та 6 небанківських установ було поглинуто, злино або ліквідовано. Пізніше закрито ще 28 кооперативних і 5 оптових банків. У результаті реструктуризації загальна кількість установ скоротилася на 27% і у фінансовому секторі Аргентини залишилося 134 банки та 31 небанківська установа. Проте кількість філій майже не зазнала змін (див. таблицю 3). Через рік обсяги депозитів досягли передкризового рівня і внутрішня довіра до банківського сектору була відновлена. Крім того, частка сукупних депозитів у іноземних банках збільшилася з докризових 16% до 20% після кризи.

Мексика

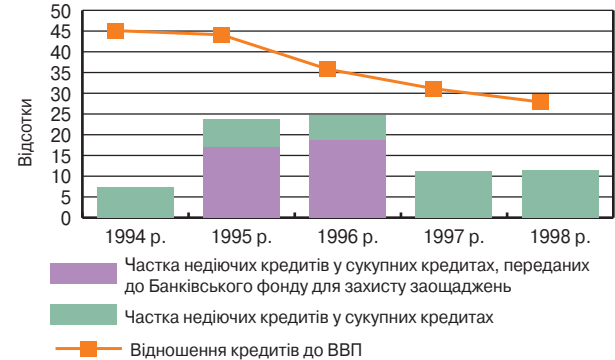
Специфічним є досвід реструктуризації банківської системи в Мексиці. Швидко та несподівано запровадження фінансової лібералізації в цій країні після тривалого періоду урядового управління банками залишили сектор без досвідчених банківських управлінців та з великим потенціалом щодо кредитування приватного сек-

тору. Це зумовило зростання ризиків у банківській діяльності. Протягом 1989–1994 рр. кредитний портфель банківської системи Мексики зростав щорічно в середньому на 30%, при цьому обсяги позик приватному сектору збільшилися з 10% до майже 40% ВВП в умовах неадекватного обліку та слабкого банківського нагляду.

Девальвація песо у грудні 1994 року, високі процентні ставки, які досягли піку на початку 1995-го, падіння реальних доходів населення різко зменшили спроможність позичальників обслуговувати свої борги. У поєднанні з впливом іноземного капіталу і зниженням можливості зовнішнього запозичення це зумовило високу інфляцію.

Для вирішення проблем капіталізації банків уряд розробив Програму тимчасової капіталізації банків (Programa de Capitalización Temporal de la Banca — PROCAPTE), відповідно до якої проблемні банки випускали субординовані боргові цінні папери, які викупляла урядова агенція Банківський фонд для захисту заощаджень (Fondo Bancario de Protección al Ahorro — FOBAPROA), а банки використовували ці кошти для вирішення проблем прострочених боргів і рекапіталізації. Проте незважаючи на запроваджені заходи, багато банків так і не змогло подолати труднощі й уряд був змуше-

Графік 4. Динаміка недіючих кредитів комерційних банків Мексики та відношення їхнього кредитного портфеля до ВВП у 1994–1998 рр.

Джерело: [11].

ний втрутитись у ситуацію. Було націоналізовано 15 банків, із яких 5 — продані приватному сектору, 5 — розділені, а їх відділення та частина зобов’язань продані іншим фінансовим установам. Решта банків була ліквідована. Ще три банки після впровадження тимчасових адміністрацій приватизовано в результаті двосторонніх переговорів із владою. Після 1995 року багато банків були поглинуті іншими фінансовими установами, деякі банки вдалися до злиття [12].

Незважаючи на вжиті заходи, банківська система Мексики після кризи залишилася недокапіталізованою та перенасиченою установами. Частка недіючих кредитів у кредитному портфелі комерційних банків трималася на високому рівні, а кредитування щодо ВВП в цілому знизилося (див. графік 4). Наступна реструктуризація банків стала проявом їх прагнень залишатися конкурентоспроможними і результатом заходів фінансової влади щодо зміцнення капітальної бази банків та надання стимулів акціонерам для підвищення рівня управління належних їм установ.

Однією з характерних рис мексиканської боргової кризи було поєднання злиттів і купівлі фінансово-кредитних установ іноземними банками. Мексиканські банки тривалий час бу-

Таблиця 3. Кількість банків Аргентини в 1991–2001 рр.

Банки	01.01.1992 р.		01.01.1995 р.		01.01.1997 р.		01.01.2002 р.	
	Банки	Філії	Банки	Філії	Банки	Філії	Банки	Філії
Національні державні	6	931	6	907	3	553	2	614
Провінційні державні	29	916	27	752	18	920	11	777
Муніципальні державні	35	1847	33	1659	21	1473	13	1391
Приватні національні	57	1090	66	1198	53	1807	32	742
Іноземні	31	322	31	360	39	375	39	1831
Кооперативні	44	799	38	842	6	350	2	236
Приватні банки, всього	132	2211	135	2400	98	2532	73	2809
Банківський сектор	167	4058	168	4059	119	4005	86	4200
Небанківські інститути	47	28	37	22	26	44	22	73
Фінансова система	214	4086	205	4081	145	4049	108	4273

Джерело: [4].

Таблиця 4. Структура банківської системи Мексики на 01.09.2000 р.

Групи банків	Кількість банків	Капітал, млрд. доларів США	Активи, %	Кредити, %	Роздрібні депозити, %
Мексиканські банки ¹	14	6.9	51.6	53.8	45.0
Великі іноземні філії та контрольовані іноземними інститутами великі банки ²	4	5.6	46.7	44.4	54.9
Малі іноземні філії ³	13	0.7	1.7	1.8	0.1

¹ Банки, контрольовані резидентами Мексики.

² Банки з переважною часткою іноземної власності та банки з переважною часткою національної власності, в яких іноземці контролюють менеджмент.

³ Банки з переважною часткою іноземної власності без суттєвої участі на роздрібному ринку.

Джерело: [6].

ли захищені від конкуренції з іноземними банками. Після підписання з Канадою і США угоди про Північноамериканську зону вільної торгівлі (North American Free Trade Agreement — NAFTA), яка набула чинності з 1 січня 1994 року, ці обмеження було звужено, завдяки чому банківської сфера почала поступово відкриватися для іноземного капіталу. З лютого 1995 року новий закон дозволив іноземним банкам купувати мексиканські банки, які мали не більше 6% від чистого капіталу всієї банківської системи Мексики. Таким чином було легалізовано купівлю всіх банків, крім трьох найбільших. Згодом, наприкінці 1998 року, уряд скасував і ці обмеження [11].

Негайним позитивним ефектом від приходу іноземних банків став їхній вагомий внесок у рекапіталізацію банківської системи Мексики. Зростання обсягів кредитів, наданих іноземними банками протягом 1995—1998 рр., було більш стабільним і менш чутливим до макроекономічних шоків, ніж у мексиканських банків. У результаті за кілька років іноземні банки придбали значну частку мексиканського ринку. За три роки вони, крім контролю над найбільшою і третьою за величиною фінансовими групами, мали в управлінні 48% активів банківської системи, 46% кредитів і 48% капіталу банківської системи (див. таблицю 4).

ВИСНОВКИ

Отже, як свідчить міжнародний досвід, провідну роль у сприянні реструктуризації банківської системи відіграють органи державного управління шляхом заохочення об'єднання та продажу найслабших банківських установ. Для України важливим є вивчення та адаптація такого досвіду з метою збереження стабільності банківської системи в умовах кризи.

Реструктуризація, керована державою, давала урядам багатьох країн

змогу впливати на акціонерів банків і розподілити з ними тягар списання проблемної заборгованості, поліпшувала умови для переговорів про взаємне списання боргів або реструктуризацію угод з іноземними кредиторами та місцевими позичальниками, а також про заміну менеджменту.

При цьому для органів влади важливо було знайти баланс між підтримкою банків шляхом вливання капіталу і вчасною ліквідацією нежиттєздатних банків та інших фінансових установ.

Необхідно розуміти, що реструктуризація банківської системи не може здійснюватися лише шляхом злиттів фінансово-кредитних установ. Реструктуризація не просто дає змогу зменшити їхню кількість, а якісно змінює структуру фінансового сектору, забезпечуючи його динамічний та ефективний розвиток в інтересах економіки країни. При цьому певна категорія фінансово-кредитних установ — “надто великі, щоб збанкрутувати”, як правило, отримують державну підтримку, а слабкі та неплатоспроможні підлягають націоналізації або реструктуризації урядом із подальшим їх продажем сильнішим банкам або іноземним інвесторам.

У процесі націоналізації проблемних банків важливим є вирішення питань щодо повернення націоналізованих банків у приватну власність і управління ними до їх продажу. Крім того, як свідчить досвід, реструктуризація банківського сектору не повинна бути різкою, тому що для банківської системи важливою є діяльність не лише великих банків, а й середніх і малих.

Процеси реструктуризації необхідно проводити у прозорих умовах, за яких банкам вигідно об'єднувати свої активи в разі злиття або поглинання.

Література

1. Міщенко В.І., Шаповалов А.В., Салтинський В.В. Реорганізація та ре-

структуризація комерційних банків. — К.: Т-во “Знання”, КОО, 2002. — 216 с.

2. Офіційний сайт Банку Малайзії // <http://www.bnm.gov.my>.

3. Офіційний сайт Банку міжнародних розрахунків // <http://www.bis.org>.

4. Офіційний сайт Центрального банку Аргентини // <http://www.bcra.gov.ar>.

5. Офіційний сайт Центрального банку Республіки Корея // <http://www.eng.bok.or.kr>.

6. Офіційний сайт Центрального банку Мексики // <http://www.banxico.org.mx>.

7. Стратегія Національного банку України щодо реструктуризації та реорганізації банків у стані фінансової скрути / Схвалено постановою Правління Національного банку України від 01.12.1998 р. № 502 // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0502500-98>.

8. Allen D., Boobal-Batchelor V. The Role Of Post-Crisis Bank Mergers In Enhancing Efficiency Gains And Benefits To The Public In The Context Of A Developing Economy: Evidence From Malaysia. — 2003 // <http://www.mssanz.org.au>.

9. Basu R., Druck P., Marston D., Susmel R. Bank Consolidation and Performance: The Argentine Experience // IMF Working Paper. — 2004. — 32 p.

10. Burdisso T., Catena M., D'Amato L. Bank Competition in Argentina: 1997-1999 // Central Bank of Argentina, WP 20. — 2001 // <http://www.bcra.gov.ar/pdfs/invest/itrabajo20.pdf>.

11. Graf P. Policy responses to the banking crisis in Mexico // Bank restructuring in practice, BIS Policy Papers. — № 6 — 1999.

12. Krueger A., Tornell A. The Role of Bank Restructuring in Recovering From Crises: Mexico 1995-1998. 1999. // <http://www.econ.ucla.edu/people/papers/Tornell/Tornell238.pdf>.

13. Majid M.-Z. A., Sufian F., Alifiah M. Consolidation, Market Structure and Competition in the Malaysian Banking Industry: Empirical Evidence from Malaysia — The 15th Annual Conference PBFEM, Vietnam. — July 20-21, 2007.

14. Rajandram C. “Workouts and Restructuring in Malaysia”. Conference of “Insolvency systems in Asia: an Efficiency Perspective.” — Malaysia. — November 29-30, 1999.

15. Takatoshi Ito, Yuko Hashimoto Bank Restructuring in Asia: Crisis management in the aftermath of the Asian financial crisis and prospects for crisis prevention — Korea. — 2007. // <http://ideas.repec.org/p/eti/dpaper/07038.html>.

16. Waxman M. A Legal Framework for Systemic Bank Restructuring // The World Bank. — 1998.

Компетентно/

Олена Махаєва

Начальник управління нагляду (оверсайта)
за платіжними системами
та системами розрахунків
Генерального департаменту регулювання
платіжних систем та розрахунків
Національного банку України,
кандидат економічних наук

Оверсайт як функція центрального банку та концепція його введення в Україні

Роль центрального банку в сфері платіжних систем останнім часом знаходиться в центрі міжнародних дебатів. У багатьох державах активно розвивається оверсайт платіжних систем і систем розрахунків. Він відокремлюється від інших завдань центрального банку і стає його офіційною та систематичною діяльністю. Хоча оверсайт платіжних систем є новим явищем, його стрімкий розвиток привів до того, що вже сьогодні оверсайт є загальновизнаною функцією центрального банку, одним із основних його обов'язків.

У документах Банку міжнародних розрахунків, Європейського центрального банку, центральних банків країн ЄС оверсайт визначається як функція сучасного центрального банку, спрямована на забезпечення безперервного функціонування платіжних систем [5, 8, 12]. Суть оверсайта полягає в оцінюванні існуючих у державі платіжних механізмів і тих, що плануються та, за необхідністю, ініціюванні змін до них [5].

Якщо пруденційний нагляд за фінансовими інституціями, у тому числі банківськими, в різних країнах можуть здійснювати різні уповноважені державні органи, оверсайт є функцією саме центрального банку незалежно від того, ким створені і хто входить до структури платіжної системи, — банки чи небанківські організації. Принциповою відмінністю оверсайта платіжних систем від пруденційного нагляду за фінансовими установами є те, що оверсайт спрямований на платіжну систему в цілому. Під час оверсайта розгляду підлягає не фінансова стійкість окремого об'єкта, її індивідуальний ризик, а сукупні ризики всіх учасників платіжної системи. Внаслідок цього оверсайт має інші в порівнянні з наглядом за фінансовими установами цілі, завдання й методи.

Уведення центральними банками оверсайта платіжних систем, за нашим переконанням, є закономірним процесом. Відчутне зростання кількості та сум переказів, які щодня обробляються в сучасних платіжних системах, миттєвість трансакцій, висока активність на ринку приватних установ, в першу чергу небанківських, ускладненість задіяних платіжних технологій, — все це викликає необхідну реакцію держави в особі центрального банку як органу, відповідального за регулювання і належне функціонування платіжних систем.

За даними Світового банку, оприлюдненими в 2008 році в документі “Платіжні системи світу”, з 128 опитаних центральних банків 92 центральних банки (або 72%) виконували оверсайт на постійній основі. З цією метою в них були створені спеціальні підрозділи (див. таблицю). Аналіз результатів опитування свідчить про те, що вже три роки тому оверсайт здійснювався в усіх “старих” членах ЄС, у 88% країн з високим рівнем доходу на душу населення, і в 85% держав із населенням, що перевищує 30 млн. осіб [9].

Ключовими питаннями для центрального банку, що вводить оверсайт платіжних систем у свою повсякденну

практику, є сфера оверсайта, тобто перелік об'єктів, на які поширюється відповідна діяльність центрального банку, та ефективність цієї діяльності.

Щодо об'єктів оверсайта зазначимо таке. В цілому серед фахівців у галузі платіжних систем склалося розуміння того, що платіжні системи та системи розрахунків, які можуть бути джерелом системного ризику, повинні бути під прямим контролем центрального банку. Такі системи в документах міжнародних організацій визначаються як системно важливі або системно значущі.

Зростає інтерес центральних банків до систем клірингу та розрахунків за угодами щодо цінних паперів і систем розрахунків в іноземній валюті.

В останні роки посилюється увага регуляторів до систем роздрібних платежів, оскільки функціонування таких систем безпосередньо впливає на сукупну ефективність платіжних систем держави та потенційно впливає на довіру суспільства до грошей.

Для згаданих класів платіжних систем і систем розрахунків зусиллями міжнародних організацій створені або розробляються рекомендації та міжнародні стандарти. У 2001 році Банк міжнародних розрахунків оприлюднив “Ключові принципи для системно

важливих платіжних систем”, у 2005 році — “Оверсайт центрального банку платіжних систем і систем розрахунків” [5, 6]. У співдружності з Міжнародною організацією комісій з цінних паперів (IOSCO) у 2001 році Банком міжнародних розрахунків розроблені “Рекомендації для систем розрахунків за цінними паперами” [11]. У свою чергу Європейський центральний банк в 2003 році випустив “Стандарти оверсайта для систем роздрібних платежів в євро”, а в 2006 році — документ “Оверсайт безперервності функціонування системно важливих платіжних систем” [4, 8]. У 2007 році Банк міжнародних розрахунків та Світовий банк сформулювали “Загальні принципи надання послуг з міжнародних переказів” [5].

Гарною практикою вважається проведення центральним банком оцінювання платіжних систем держави

на відповідність таким міжнародним стандартам і рекомендаціям.

Відомі й інші документи, розроблені на основі аналізу побудови та функціонування великої кількості платіжних систем і систем розрахунків, що відображають сучасний рівень знань у цій галузі, які можуть служити орієнтиром при проведенні оверсайта.

Центральні банки формують перелік об'єктів оверсайта з урахуванням багатьох факторів. Наприклад, у Дойче Бундесбанку, досвід якого нещодавно вивчали фахівці НБУ, аналізу підлягають мережі кореспондентських відносин, побудованих банками Німеччини. Вибір такого об'єкта оверсайта пояснюється тим, що за кореспондентськими рахунками деяких німецьких банків щоденно проходять більші суми, ніж ті, що обробляються платіжними системами окремих європейських держав.

Об'єкти оверсайта можуть визначатися не тільки кількістю операцій і сумою переказів, що здійснюються у платіжній системі, а й соціальною значимістю системи. Центральні банки прагнуть сприяти підтримці надійності та безперервності функціонування соціально значущих платіжних систем і систем розрахунків, виконуючи свою головну функцію із забезпечення стабільності грошової одиниці держави.

Міжнародні організації рекомендують розглядати при проведенні оверсайта також ефективність і надійність платіжних інструментів та сучасних платіжних засобів.

Проблема ефективності оверсайта, на нашу думку, вимагає розгляду не менше трьох питань.

Одним з них є наявність законодавчих повноважень центрального банку, їх адекватність поставленим цілям і завданням оверсайта.

В Україні основою для виконання центральним банком контролюючих функцій щодо платіжних систем є стаття 41 Закону України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” [1]. Статтею передбачено, що контроль діяльності платіжних систем, які функціонують в Україні, здійснюється Національним банком України. Однак це положення не отримало розвитку в подальших нормах. Законом не встановлено, в чому полягає суть такого контролю, не сформульовані його цілі, завдання, не названі конкретні об'єкти та повноваження центрального банку по відношенню до них, не визначена відповідальність за порушення об'єктами контролю вимог законодавства. Сьогодні реальністю в Україні є невиконання суб'єктами ринку законодавства у галузі платіжних систем, яке зобов'язує платіжні організації систем узгоджувати з центральним банком правила внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем, створених резидентами.

Відсутність належних правових норм призводить до подібної ситуації і щодо діючих в Україні систем розрахунків електронними грошима.

Ми вважаємо, що для здійснення Національним банком України ефективного оверсайта необхідно внести доповнення до законів України з метою відображення основних питань, пов'язаних з цією діяльністю, та посилення повноважень центрального банку в області платіжних систем і систем розрахунків.

Наступним важливим питанням

Здійснення оверсайта платіжних систем і систем розрахунків окремими центральними банками				
Показники	Кількість центральних банків, які здійснюють оверсайт на постійній основі		Наявність окремого структурного підрозділу для здійснення оверсайта	
	кількість	% від загальної кількості досліджених банків (128)	кількість	% від загальної кількості досліджених банків (128)
Усього	92	72	100	78
За рівнем доходів на душу населення				
Країни з високим рівнем доходів (усього – 41 країна)	36	88	36	88
Країни з вищим за середній рівнем доходів (27)	22	81	23	85
Країни з рівнем доходів, нижчим за середній (37)	19	51	24	65
Країни з низьким рівнем доходів (23)	15	65	17	74
За регіонами світу				
Країни Євросоюзу (15)	15	100	15	100
Країни – нові члени ЄС (12)	8	67	8	67
Інші розвинуті країни (14)	12	86	11	79
Країни Східної Азії та Тихоокеанського регіону (10)	8	80	8	80
Інші країни Європи та центральної Азії (16)	12	75	11	69
Країни Латинської Америки та Карибського басейну (23)	10	43	13	57
Країни Середнього Сходу та Північної Африки (12)	6	50	9	75
Країни Південної Азії (6)	3	50	5	83
Країни Африки, розташовані на півдні від Сахари (20)	14	70	16	80
За кількістю населення				
> 30 млн. чоловік (34)	29	85	27	79
> 5 млн., < 30 млн. (48)	32	67	37	77
5 млн. або менше (46)	31	67	36	78

За станом на початок 2008 року.

Джерело: Звіт Світового банку “Платіжні системи світу”. – 2008.

ефективного оверсайта є внутрішня структура самого центрального банку, наявність кадрів, кваліфікованого персоналу, здатного якісно провести оцінювання сучасної платіжної системи. Досвід розгляду правил платіжних систем, наданих в НБУ для їх узгодження, свідчить про те, що оцінювання платіжної системи є нетривіальним завданням. Його рішення вимагає чимало часу, реального, а не номінального професійного досвіду і знань, які в багатьох випадках виходять за межі, описані правовими нормами і документами міжнародних організацій.

Ми стикаємося з деяким парадоксом. Заявленим завданням центрального банку при реалізації оверсайта є неупереджене виявлення відповідності побудови та функціонування платіжної системи встановленим вимогам законодавства, міжнародним стандартам і рекомендаціям. На практиці виявляється, що механічна сума відомостей, витягнутих із законів держави, підзаконних актів і документів міжнародних організацій, не дає необхідного ефекту. Платіжні системи, які виходять на ринок, прагнуть використовувати останні досягнення у сфері платіжних технологій, які ще не охоплені встановленими правовими рамками. Правила сучасних платіжних систем, у тому числі систем розрахунків електронними грошима, є складним, багатограним продуктом, який повинен оцінюватися фахівцями різних галузей знань. Досвід, накопичений при розгляді таких правил, є унікальним.

Таким чином, наявність експертів у сфері платіжних систем і систем розрахунків різних видів прямо впливає на ефективність здійснення центрального банком оверсайта.

Ще одним важливим питанням для проведення ефективного оверсайта в Україні є спільний оверсайт. Окрім національних платіжних систем і систем розрахунків, на внутрішній фінансовий ринок держави впливають системи, платіжними організаціями яких є нерезиденти. Вплив таких систем залежить від ефективності їх побудови та надійності функціонування. З огляду на це та для забезпечення стабільності внутрішнього фінансового ринку Національний банк України повинен співпрацювати з центральними банками інших країн. Ідея такої діяльності була закладена стандартами Ламфалуссі [10]. Згідно з ними центральний банк держави, на території якої створено транскордонну або мультивалютну

платіжну систему, має повідомити про діяльність такої системи центральним банкам інших держав, на території яких система функціонує.

У багатьох випадках в Україні необхідна спільна діяльність центрального банку й інших державних органів. Розподіл ринку фінансових послуг нашої країни між державними регуляторами є таким, що при здійсненні оверсайта необхідна тісна співпраця з Державною службою фінансових послуг України (якщо мова йде про вхідження в платіжні системи небанківських організацій, що мають ліцензію на здійснення переказу коштів), та з Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку (під час оверсайта систем клірингу та розрахунків за цінними паперами).

Для України питання введення оверсайта платіжних систем має особливу актуальність. Ринок нашої держави характеризується великою кількістю та різноманітністю платіжних систем і систем розрахунків. Платіжними організаціями таких систем є як представники приватного сектору (внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи українських банків і небанківських організацій), так і державні організації. Дві платіжні системи, Система електронних платежів Національного банку України (СЕП НБУ) та Національна система масових електронних платежів (НСМЕП) створені самим центральним банком.

Внаслідок географічного положення та економічного стану країни високу активність в Україні виявляють міжнародні платіжні системи, створені в юрисдикціях інших держав. За станом на 01.12.2010 року Національним банком України узгоджено правила 13 платіжних систем, створених резидентами — приватними організаціями, двох систем електронних грошей та зареєстровано близько 400 договорів, укладених юридичними особами України про членство або про участь у 29 міжнародних платіжних системах.

Група експертів Світового банку, яка проводила в 2008 році аналіз платіжних систем в Україні в рамках проекту CISPI ("Ініціатива СНД щодо платіжних систем і систем розрахунків"), однією з основних рекомендацій висунула підвищення ролі центрального банку України у сфері платіжних систем і систем розрахунків шляхом здійснення оверсайта платіжних систем.

Оскільки оверсайт є відносно новою функцією для центральних банків, а в Україні новим є не тільки відпо-

відна діяльність, але і сам термін, Національний банк України вважав за необхідне розпочати з розробки Концепції запровадження нагляду (оверсайта) за платіжними системами в Україні (далі — Концепція) [2]. Основна мета Концепції — озвучити роль центрального банку у сфері платіжних систем і ознайомити банківське співтовариство та інших учасників ринку з поняттям оверсайта та планами щодо його реалізації.

Створення центральними банками подібних документів відповідає одному із принципів, сформульованих Банком міжнародних розрахунків у документі "Оверсайт центрального банку платіжних систем і систем розрахунків", згідно з яким центральному банку слід відкрито оприлюднити політику в сфері оверсайта та загальні вимоги до платіжних систем [5].

Проект Концепції був розміщений на офіційному веб-сайті НБУ для отримання пропозицій від усіх зацікавлених осіб. Документ враховує пропозиції державних органів, банківських асоціацій, банків і небанківських організацій. На етапі підготовки Концепції проводилися консультації з міжнародними експертами, які реалізують у нашій країні міждержавний проект Twinning "Посилення потенціалу Національного банку України шляхом наближення до стандартів Європейського Союзу щодо діяльності центрального банку". Міжнародними експертами консорціуму центральних банків Польщі та Німеччини було визнано, що Концепція відповідає стандартам Європейської системи центральних банків і законодавству ЄС.

У вересні 2010 року Концепція запровадження нагляду (оверсайта) за платіжними системами в Україні була схвалена постановою Правління Національного банку України № 426.

Концепція побудована в традиціях європейського бачення подібних документів і, разом з тим, враховує особливості ринку платіжних систем в Україні. У Концепції дано визначення оверсайта, названі його мета і завдання, наведені міжнародні принципи оверсайта, визначено об'єкти та діяльність центрального банку щодо здійснення оверсайта.

Відповідно до Концепції об'єктами нагляду (оверсайта) за платіжними системами в Україні є:

- системно важливі платіжні системи;
- системи роздрібних платежів і розрахунків, платіжні засоби та пла-

тіжні інструменти;

- системи розрахунків за угодами щодо цінних паперів;
- члени та учасники міжнародних платіжних систем, створених нерезидентами.

До категорії системно важливих платіжних систем в Україні віднесе- на СЕП НБУ, яка відіграє ключову роль у фінансовій інфраструктурі країни. Через СЕП НБУ здійснюється близько 99% міжбанківських переказів коштів у національній валюті на території країни. Крім цього, до категорії системно важливих платіжних систем в Україні можуть бути віднесені платіжні системи, створені установами з розгалуженою міжфілійною структурою, обсяги переказів у яких є найбільш важливими для функціонування економіки країни.

До категорії систем роздрібних платежів і розрахунків віднесені внутрішньодержавні та створені резидентами міжнародні системи розрахунків спеціальними платіжними засобами, системи грошових переказів, системи електронних грошей і т. п. Для визначення переліку систем роздрібних платежів і розрахунків, що підлягають нагляду (оверсайту), НБУ повинен оцінювати системну або соціальну значимість таких систем, взаємозв'язок між ними, характер ризиків, пов'язаних з окремою системою тощо.

Системи розрахунків за угодами щодо цінних паперів є об'єктом оверсайта, оскільки безперервність і надійність роботи таких систем важлива не тільки для стабільності ринку цінних паперів, але і для платіжних систем, якими ці системи користуються. Фінансові й операційні проблеми у суб'єктів, що виконують ключові функції у розрахунковому процесі, або у користувачів систем розрахунків за угодами щодо цінних паперів можуть призвести до значної втрати ліквідності або кредитоспроможності інших учасників. Відповідно до Концепції під час оверсайта систем розрахунків за угодами щодо цінних паперів повинен здійснюватися аналіз усіх видів ризиків у цих системах, а також джерел виникнення цих ризиків.

Основними етапами оверсайта відповідно до Концепції мають стати: моніторинг платіжних систем, їх періодичне оцінювання та ініціювання змін при виявленні невідповідності побудови або функціонування платіжної системи встановленим вимогам.

Передбачається, що при виконан-

ні моніторингу платіжних систем НБУ буде використовувати різні джерела інформації, в тому числі:

- публічно доступні дані про структуру та функціонування платіжної системи;
- офіційні документи платіжної системи;
- регулярні та спеціальні звіти про діяльність платіжної системи (кількість та суми операцій тощо) та показники фінансового стану;
- матеріали про результати самооцінки, проведеної платіжною організацією з питань відповідності функціонування системи політиці нагляду (оверсайта) центрального банку;
- інформацію за результатами перевірок на місцях;
- інформацію від інших державних органів і користувачів платіжної системи тощо.

Відомості, отримані на етапі моніторингу, повинні служити основою для виконання наступного етапу оверсайта, яким є оцінювання. Відповідно до Концепції оцінювання має такі напрями.

Перший — це оцінювання платіжних і розрахункових механізмів в економіці держави для формування адекватної політики оверсайта, визначення його об'єктів та встановлення вимог, які повинні застосовуватися до платіжних систем, платіжних засобів і платіжних інструментів.

Другий напрямок — оцінювання відповідності окремої платіжної системи встановленим вимогам. З цією метою НБУ повинен здійснювати узгодження правил платіжної системи до початку надання системою послуг користувачам і періодичний аналіз її роботи.

При оцінюванні платіжної системи НБУ повинен приділяти особливу увагу наступному:

- здатності платіжної системи надавати швидкі, безпечні та економічно вигідні послуги суб'єктам економіки для створення сприятливих умов функціонування фінансових ринків і економіки в цілому;
- ефективності та надійності схем взаєморозрахунків за проведеними операціями щодо переказу коштів;
- дієвості політики управління ризиками, що проводиться платіжною організацією платіжної системи, і т. п.

За результатами оцінювання передбачається підготовка Національним банком України висновків про відповідність платіжної системи встановленим вимогам, її надійності

та ефективності.

Якщо висновки говорять про невідповідність платіжної системи встановленим вимогам, НБУ переходить до здійснення третього етапу оверсайта — ініціювання змін щодо побудови або функціонування платіжної системи.

Передбачається, що для ініціювання змін НБУ буде вживати певних заходів, у тому числі:

- ведення переговорів з платіжною організацією платіжної системи, її учасниками з метою приведення їх діяльності у відповідність до встановлених вимог;
- оприлюднення інформації з висновками про оцінку платіжної системи;
- повідомлення підрозділу банківського нагляду, іншим державним регуляторам і компетентним органам про порушення платіжною організацією платіжної системи, її учасниками встановлених вимог;
- застосування заходів впливу, серед яких письмове попередження про необхідність усунення порушень, накладення штрафів на керівників платіжної системи та її учасників, прийняття рішення про обмеження або припинення в платіжній системі здійснення окремих видів операцій, скасування узгодження правил платіжної системи.

Для ефективного здійснення описаних етапів оверсайта Національний банк України повинен мати дієві повноваження, які дозволять йому отримувати інформацію про побудову та особливості функціонування платіжних систем, проводити перевірки на місцях з питань нагляду (оверсайта), застосовувати заходи для ініціювання змін у функціонуванні платіжних систем. Наділення центрального банку такими повноваженнями передбачено законопроектом № 6465 “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо удосконалення механізмів функціонування платіжних систем і спеціальних платіжних засобів в Україні)” [3]. Реалізація Концепції запровадження нагляду (оверсайта) за платіжними системами в Україні має на меті захист користувачів платіжних систем і систем розрахунків, підтримання високого рівня довіри населення, підприємств і організацій до систем, які використовуються для переказу коштів, і платіжних інструментів.

Ефективний нагляд (оверсайт) за платіжними системами є необхідним фактором, що забезпечує стабіль-

ність економіки як на національному, так і міжнародному рівнях.

Література

1. Закон України "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні" / Верховна Рада України // Урядовий кур'єр. — 2001. — № 84.

2. Концепція запровадження нагляду (оверсайта) за платіжними системами в Україні, схвалена Постановою Правління Національного банку України від 15.09.2010 р. № 426.

3. Проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо удосконалення механізмів функціонування платіжних систем і спеціальних платіжних засобів в Україні)" № 6465, зареєстрований у Верховній Раді України 02.06.2010 р.

4. Business continuity oversight for systemically important payment systems (SIPS) / European Central Bank. — Frankfurt am Main: ECB, 2006. — June. — 13 p.

5. Central bank oversight of payment and settlement systems / Bank for International Settlements. — CPSS Publications № 68. — Basel: BIS, 2005. — 61 p.

6. Core principles for systematically important payment systems / Bank for International Settlements. — CPSS Publications № 43. — Basel: BIS, 2001. — 98 p.

7. General principles for international remittance services / Bank for International Settlements, World Bank. — 2007. — January. — 61 p.

8. Oversight standards for euro retail payment systems / European Central Bank. — Frankfurt am Main: ECB, 2003. — June.

9. Payment Systems Worldwide. A snapshot. Outcomes of the Global Payment Systems Survey 2008 / The International Bank for Reconstruction and Development, World Bank. — Washington: 2008. — 128 p.

10. Report of the Committee on Interbank Netting Schemes of the central banks of the Group of Ten countries (Lamfalussy Report) / Bank for International Settlements. — CPSS Publications. — Basel: BIS, 1990. — November. — 41 p.

11. Recommendations for securities settlement systems / Bank for International Settlements, The International Organization of Securities Commissions (IOSCO). — CPSS Publications № 46. — Basel: BIS, 2001. — November. — 55 p.

12. Role of the Eurosystem in the field of the payment system on oversight / European Central Bank. — Frankfurt am Main: ECB, 2000. — June.

На вимогу автора стиль авторського рукопису статті збережено.

Вітаємо!

«ЛЮДИНА РОКУ - 2010»

Наприкінці березня загальнонаціональна програма "Людина року" впр'ятнадцяте вшанувала своїх переможців і лауреатів. 15 років — важливий і знаковий рубіж популярного й амбіційного проекту, котрий майже відразу після заснування став всеукраїнським. Його гасло "Нехай осяє священний вогонь Прометея нездоланне прагнення людини досягти високої мети!" вселяє віру і впевненість у серця непересічних, обдарованих і сильних духом особистостей, котрі власними вагомими здобутками прослали шлях до переможного Олімпу.

Цьогорічна ювілейна церемонія зібрала в Національному палаці мистецтв "Україна" переможців і лауреатів попередніх років, вірних друзів і симпатиків — усіх, хто широко вірить у багату потенціал нації і світле майбутнє Української держави. Кожна церемонія загальнонаціональної програми "Людина року" — це новий енергетичний та духовний імпульс, що концентрує найвизначніші й відчутні зміни в нашому суспільстві, це нові імена лауреатів і переможців. У ювілейному конкурсі взяли участь сотні й сотні кращих підприємців, економістів, фінансистів, лідерів місцевого самоврядування, юристів, журналістів, меценатів, інших визначних діячів, котрі змагались у вісімнадцяти номінаціях за право стати "Людиною року — 2010".

У номінації "Фінансист року" у попередні роки перемагали відомі в Україні банкіри Вадим Гетьман, Володимир Стельмах, Ігор Францкевич, Олександр Дубілет, Борис Тимонь-

Віктор Башкіров —
"Фінансист року".

кін, Вадим Пушкар'єв. Звання лауреатів у цьогорічному змаганні здобули генеральний директор Платинум-банку Грег Краснов, голова правління Правекс-банку Сергій Наумов, а переможцем став голова правління Промінвестбанку Віктор Башкіров.

Промінвестбанк — один із найбільших кредиторів економіки України, співпрацює з підприємствами всіх секторів економіки. За роки незалежності банк вклав у її розвиток понад 60 млрд. гривень. За загальним обсягом активів ця кредитно-фінансова установа посідає сьоме місце серед інших банків України.

Щиро вітаємо переможців і лауреатів загальнонаціональної програми "Людина року — 2010"! Зичимо нових успіхів і досягнень на фінансово-економічній ниві!

Фото Владислава Негребецького
та з архіву проекту.

Генеральний директор
Платинум-банку
Грег Краснов.

Голова правління
Правекс-банку
Сергій Наумов.

Дослідження/

Леонід Долінський

Кандидат економічних наук,
доцент, докторант кафедри
економіко-математичного моделювання
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана

Моделювання узагальненого кредитного рейтингу для групи об'єктів рейтингування

У статті розглянуто комбінаторну задачу розподілу індивідуальних кредитних рейтингів за рівнями національної рейтингової шкали та розроблено ймовірнісні моделі оцінювання узагальненого кредитного рейтингу відразу для декількох об'єктів рейтингування. Задача визначення узагальненого кредитного рейтингу для сукупності підприємств та/або боргових цінних паперів має значний науковий та практичний інтерес, оскільки узагальнений кредитний рейтинг є важливим орієнтиром для інвесторів – він надає кількісну оцінку сподіваної (середньої) ймовірності дефолту для певної множини подібних об'єктів.

Кредитно-інвестиційна діяльність на фінансовому ринку потребує попереднього оцінювання кредитної якості об'єктів капіталовкладень. Загальноприйнятим в усьому світі орієнтиром щодо надійності об'єктів кредитування або інвестування є кредитні рейтинги.

В Україні ще 1 квітня 2004 року з метою оцінювання кредитного ризику та визначення інвестиційної привабливості різних об'єктів ухвалено “Концепцію створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання” [1].

За ці роки система національної рейтингової оцінки інститутів та інструментів фінансового ринку пройшла кілька важливих етапів. Відзначимо, зокрема, введення в дію Постановою Кабінету Міністрів від 26.04.2007 р. № 665 [2] чинної редакції Національної рейтингової шкали (надалі – Національна шкала).

У попередній публікації автора з питань рейтингування [3] обґрунтовано, що **кредитний рейтинг** можна розглядати як узагальнену експертну оцінку ступеня кредитного ризику, з якої впливає ймовірність невиконання (непогашення) боргових зобов'язань (**ймовірність дефолту**). (**Дефолт** – відмова позичальника здійс-

нити своєчасно та в повному обсязі задекларовані (обіцяні) виплати).

Таким чином, кількісне оцінювання ступеня кредитного ризику об'єктів рейтингування полягає насамперед у обчисленні ймовірностей дефолту для кредитних рейтингів різних рівнів.

Систематизація та аналіз науково-практичних публікацій у сфері рейтингування, зокрема праць, наведених на офіційних Інтернет-сайтах провідних міжнародних рейтингових агентств [4], свідчить про поширення у світі індивідуальних кредитних рейтингів для окремих позичальників або боргових інструментів. На нашу думку, значний науковий та практичний інтерес має задача визначення **узагальненого (середнього) кредитного рейтингу** для сукупності підприємств та / або боргових цінних паперів, об'єднаних за галузевою, регіональною, груповою (корпоративною) та іншими ознаками. Зрозуміло, що таке об'єднання об'єктів рейтингування має відбуватися з дотриманням принципів здорового глузду, економічної раціональності, подібності основних ознак тощо. Отже, розглядатимемо лише ті сукупності об'єктів рейтингування, об'єднання яких за певними ознаками є доцільним.

Узагальнений кредитний рейтинг – важливий орієнтир, що надає кількісну оцінку сподіваної (середньої) ймовірності дефолту певної сукупності об'єктів (галузі, регіону, групи компаній тощо). Прикладами основних узагальнених рейтингів можна вважати суверенні кредитні рейтинги країн, кредитні рейтинги муніципалітетів та інших регіональних і місцевих громад, кредитні рейтинги фінансово-промислових і торговельно-промислових груп, холдингових компаній тощо.

Традиційний підхід до рейтингового оцінювання сукупності об'єктів полягає в аналізі їх консолідованих показників діяльності. На рівні групи компаній це насамперед аналіз консолідованої фінансової звітності. На рівні країни – аналіз макроекономічних показників. На жаль, таке усереднення в межах традиційного підходу призводить до втрати значної частини важливих індивідуальних властивостей окремих об'єктів, а присвоєння узагальненого рейтингу залишається неформалізованим та суб'єктивним. Запропонований у статті авторській підхід на основі логіко-ймовірнісного моделювання з урахуванням надійності кожного індивідуального об'єкта дає змогу формалізувати процедуру визначення

узагальнених кредитних рейтингів та підвищити завдяки цьому достовірність результатів рейтингування.

У попередній праці [3] було висвітлено основні засади ймовірнісного підходу до моделювання кредитних рейтингів. У цьому дослідженні зосередимося на визначенні узагальнених кредитних рейтингів для сукупності об'єктів рейтингування.

Метою дослідження є моделювання можливих варіантів комбінацій сукупності індивідуальних кредитних рейтингів за рівнями Національної шкали з подальшим визначенням узагальнених кредитних рейтингів та відповідних ймовірностей дефолтів.

Отже, нехай існує множина об'єктів рейтингування, загальна кількість яких дорівнює N . Кредитні рейтинги присвоюють за Національною шкалою, загальна кількість рівнів рейтингу за якою дорівнює n . Для кожного рівня кредитного рейтингу H_i існує максимальне граничне значення ймовірності дефолту α_i , тобто у формалізованому вигляді:

$$\forall i: H_i \exists \alpha_i, \alpha_i \in [0; 1], i = 1, n.$$

Нумерація рівнів рейтингу здійснюється згори донизу, причому чим вищий рівень кредитного рейтингу, тим менший його порядковий номер та тим нижча ймовірність дефолту, тобто:

$$\forall i: \alpha_i \leq \alpha_{i+1}.$$

У статті [3] було доведено: якщо ввести величину $P(H_i)$ як ймовірність того, що об'єкт рейтингування матиме індивідуальний кредитний рейтинг H_i за Національною шкалою, то його ймовірність дефолту $P(A)$ дорівнюватиме:

$$P(A) = \sum_{i=1}^n P(A/H_i) \times P(H_i), \quad (1)$$

де $P(A/H_i)$ — ймовірність дефолту об'єкта за умови, що його рейтинг належить до рівня H_i Національної шкали. Причому справедливою є нерівність:

$$\forall i: P(A/H_i) \leq \alpha_i.$$

Відповідно до рівняння (1), знаючи ймовірності потрапляння об'єкта до кожного з рівнів рейтингової шкали $P(H_i)$ та максимальні граничні значення ймовірностей дефолту α_i , завжди можна розрахувати значення ймовірності дефолту за індивідуальним кредитним рейтингом певного об'єкта рейтингування.

На нашу думку, аналітична модель (1) цілком придатна й для оцінювання ймовірності дефолту за узагальненим кредитним рейтингом сукупності

об'єктів рейтингування. Тому задача визначення ймовірності дефолту для групи об'єктів за відомих значень ймовірностей α_i зводиться до оцінювання ймовірностей $P(H_i)$ для їх узагальненого кредитного рейтингу.

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ УЗАГАЛЬНЕНОГО КРЕДИТНОГО РЕЙТИНГУ

Розглянемо задачу знаходження найімовірнішого (сподіваного) рівня узагальненого рейтингу для сукупності об'єктів. Для розв'язання цієї задачі необхідно спочатку обчислити ймовірності потрапляння кожного з об'єктів до кожного з рівнів рейтингу, а потім визначити відповідне сподіване значення випадкової величини рівня узагальненого кредитного рейтингу.

Оскільки кожний j -тий об'єкт рейтингування ($j = \overline{1, N}$) може отримати будь-який i -тий рівень рейтингу ($i = \overline{1, n}$), то кожний індивідуальний рейтинг H_{ij} визначатиметься вектором-стовпчиком ймовірностей P_{ij} . Тоді множина елементарних подій $\{\Omega\}$ щодо можливих результатів рейтингування об'єктів у контексті ймовірностей присвоєння того чи іншого рівня рейтингу описуватиметься матрицею ймовірностей R , розмірністю $n \times N$, тобто:

$$R = \begin{pmatrix} P_{11} \dots P_{1j} \dots P_{1N} \\ \dots \dots \dots \\ P_{i1} \dots P_{ij} \dots P_{iN} \\ \dots \dots \dots \\ P_{n1} \dots P_{nj} \dots P_{nN} \end{pmatrix}.$$

Користуючись властивістю повної групи подій щодо присвоєння рівнів кредитного рейтингу, можемо щодо кожного окремого об'єкта рейтингування застосувати рівність:

$$\forall j: \sum_{i=1}^n P_{ij} = 1. \quad (2)$$

Отже, у кожному стовпчику матриці R сума значень ймовірностей дорівнюватиме одиниці.

Коли для j -того об'єкта рейтингування отримання i -того рівня рейтингу є набагато ймовірнішим за інші, то у стовпчику, що відповідає цьому об'єкту, саме в цьому i -тому рядку значення P_{ij} наблизатиметься до одиниці, а всі інші значення ймовірностей у стовпчику прямуватимуть до нуля. В такому разі можна стверджувати про очевидне модальне значення рівня індивідуального рейтингу для окремого об'єкта рейтингування.

Зрозуміло, що коли всі об'єкти рейтингування мають очевидні модальні значення та всі вони відповідають одному й тому ж рівню кредитного рейтингу H' , то й модальне значення рівня узагальненого кредитного рейтингу для цієї сукупності об'єктів дорівнюватиме H' . Згідно з матрицею ймовірностей R цей випадок означатиме, що у певному i -тому рядку цієї матриці знаходимуться найбільші значення ймовірностей P_{ij} для всіх $j = \overline{1, N}$ об'єктів.

Зрозуміло, що у загальному випадку найбільші значення ймовірностей P_{ij} можуть бути розкидані по різних рядках матриці R .

Пропонуємо для опису всіх можливих варіантів розподілу об'єктів за рівнями рейтингової шкали та розв'язання задачі оцінювання рівня узагальненого кредитного рейтингу скористатися методами комбінаторики. Отже, проаналізуємо всі можливі комбінації щодо розподілу N об'єктів рейтингування за n рівнями рейтингової шкали. Спочатку оцінимо загальну кількість таких комбінацій.

Для кожного об'єкта існує n рівнів кредитних рейтингів. Тоді для двох об'єктів кількість комбінацій розподілу їх рейтингів за рівнями національної шкали становитиме n^2 , а для N об'єктів рейтингування відповідно n^N варіантів комбінацій кредитних рейтингів. Тобто множина елементарних подій $\{\Omega\}$ щодо можливих результатів рейтингування об'єктів матиме таку потужність:

$$L(n, N) = n^N. \quad (3)$$

Оскільки порядок присвоєння об'єктам індивідуальних рейтингів є несуттєвим (так звана "невпорядкована множина"), але можливі варіанти розподілу об'єктів за рівнями мають різнитися між собою хоча б одним елементом, ці комбінації є **сполученнями**.

УМОВНИЙ ПРИКЛАД РОЗПОДІЛУ ПІДПРИЄМСТВ ЗА РІВНЯМИ РЕЙТИНГУ

Розглянемо умовний приклад. Нехай рейтингова шкала складається лише з двох основних рівнів (таке укрупнення на практиці можливе, наприклад, при поділі всіх кредитних рейтингів на дві категорії — інвестиційну та спекулятивну), а множина об'єктів рейтингування складається лише з чотирьох підприємств, які входять до фінансово-промислової групи. Розв'яжемо комбінаторну задачу роз-

поділу підприємств за рівнями рейтингу.

Відповідно до введених раніше позначень маємо: $n = 2$, $N = 4$. Тоді загальна кількість варіантів сполучень за формулою (3) дорівнює: $n^N = 16$.

Усі варіанти сполучень для множини підприємств $\{A_1, A_2, A_3, A_4\}$ наведено в таблиці.

Комбінації рейтингів підприємств		
Варіанти сполучень	Рівень рейтингу	
	1	2
1	A_1, A_2, A_3, A_4	–
2	A_1, A_2, A_3	A_4
3	A_1, A_2, A_4	A_3
4	A_1, A_3, A_4	A_2
5	A_2, A_3, A_4	A_1
6	A_1, A_2	A_3, A_4
7	A_1, A_3	A_2, A_4
8	A_1, A_4	A_2, A_3
9	A_2, A_3	A_1, A_4
10	A_2, A_4	A_1, A_3
11	A_3, A_4	A_1, A_2
12	A_1	A_2, A_3, A_4
13	A_2	A_1, A_3, A_4
14	A_3	A_1, A_2, A_4
15	A_4	A_1, A_2, A_3
16	–	A_1, A_2, A_3, A_4

Вищенаведена матриця R для $n = 2$, $N = 4$ матиме такий вигляд:

$$R_{2 \times 4} = \begin{pmatrix} P_{11} & P_{12} & P_{13} & P_{14} \\ P_{21} & P_{22} & P_{23} & P_{24} \end{pmatrix}$$

Виходячи з матриці $R_{2 \times 4}$, можемо кожному з наведених у таблиці варіантів сполучень співставити відповідну ймовірнісну оцінку.

Так, одночасне потрапляння всіх індивідуальних кредитних рейтингів до першого рівня рейтингової шкали (варіант сполучень № 1 з таблиці) описуватиметься добутком ймовірностей $P_{11} \times P_{12} \times P_{13} \times P_{14}$, а потрапляння всіх індивідуальних рейтингів до другого рівня шкали (варіант № 16) має ймовірність реалізації $P_{21} \times P_{22} \times P_{23} \times P_{24}$.

Можна стверджувати: якщо всі об'єкти рейтингування отримали один і той же рівень кредитного рейтингу H_i (у наведеному прикладі варіанти №1 та № 16), то й узагальнений кредитний рейтинг сукупності цих об'єктів дорівнює цьому рівню H_i . Лише в такому випадку присвоєння узагальненого кредитного рейтингу є *об'єктивним* та *однозначним*.

У загальному випадку ймовірність $P(H_i)$ об'єктивного присвоєння узагальненого кредитного рейтингу рівня H_i є добутком елементів відповідного i -того рядка матриці ймовірностей R . У формалізованому вигляді це можна записати так:

$$\forall i: P(H_i) = \prod_{j=1}^N P_{ij} \quad (4)$$

Зазначимо, що відповідно до вищенаведеного прикладу ймовірності об'єктивного присвоєння узагальненого кредитного рейтингу дорівнюють:

$$P(H_1) = P_{11} \times P_{12} \times P_{13} \times P_{14} \text{ та } P(H_2) = P_{21} \times P_{22} \times P_{23} \times P_{24}.$$

Таким чином, для кожного рівня рейтингової шкали є лише один варіант сполучень об'єктів рейтингування: якщо визначена оцінка узагальненого кредитного рейтингу є *об'єктивною*. Тому загальна кількість таких об'єктивних оцінок дорівнюватиме кількості рівнів n рейтингової шкали.

В усіх інших випадках присвоєння узагальненого рейтингу є *суб'єктивним* та залежить від прийнятої системи гіпотез.

Отже, для всієї множини сполучень об'єктів за рівнями рейтингу, наведених у таблиці, можна задати таке *правило*: присвоєння узагальненого рейтингу на рівні 1 (вищий рівень) можливе лише за умови, що не менше, ніж три будь-яких підприємства з чотирьох мають індивідуальний рейтинг рівня 1, а в усіх інших випадках сукупності присвоюється узагальнений рейтинг на рівні 2.

Прийняті експертні правила фактично ділять всю множину варіантів сполучень підприємств за рівнями рейтингу на декілька *підмножин* S_i , кожна з яких відповідає певному рівню узагальненого рейтингу H_i .

Наприклад, за прийнятого експертного правила присвоєнню узагальненого рейтингу рівня 1 відповідатиме підмножина S_1 , яка містить у собі варіанти сполучень 1–5 з таблиці. Тоді для оцінювання ймовірності присвоєння узагальненого кредитного рейтингу рівня 1 серед усієї множини комбінацій добуток ймовірностей, які входять у матрицю $R_{2 \times 4}$, потрібно вибрати лише ймовірності, що відповідають реалізації варіантів 1–5 з таблиці та скласти ймовірності цих несумісних подій. Отримаємо:

$$P(H_1) = P_{11} \times P_{12} \times P_{13} \times P_{14} + P_{11} \times P_{12} \times P_{13} \times P_{24} + P_{11} \times P_{12} \times P_{23} \times P_{14} + P_{11} \times P_{22} \times P_{13} \times P_{14} + P_{21} \times P_{12} \times P_{13} \times P_{14}.$$

Аналогічно можна розрахувати й ймовірність $P(H_2)$.

У загальному вигляді відповідно до отриманих за експертними правилами підмножин S_i ймовірність присвоєння узагальненого кредитного рейтингу $P(H_i)$ дорівнюватиме:

$$\forall i: P(H_i) = \sum_{S_i} P_{i1} \times P_{i2} \times \dots \times P_{iN}, \quad i_1, i_2, \dots, i_N \in [1, n]. \quad (5)$$

Підставивши ці ймовірності у рівняння (1), можемо оцінити ймовірність дефолту фінансово-промислової групи на основі узагальненого кредитного рейтингу.

Зрозуміло, що на практиці, за наявності 10 основних рівнів національної шкали [2], навіть без урахування проміжних рівнів кредитних рейтингів ця комбінаторна задача стає вельми масштабною та трудомісткою. Наприклад, для чотирьох підприємств загальна кількість варіантів сполучень їх рівнів кредитних рейтингів становитиме $10^4 = 10\,000$, з яких загальна кількість варіантів, що надають об'єктивну оцінку узагальненого рейтингу, дорівнює 10. У всіх інших 9 990 варіантах узагальнений кредитний рейтинг визначається суб'єктивно – експертним шляхом за допомогою прийнятої системи гіпотез (експертних правил).

ПЕРЕВІРКА АДЕКВАТНОСТІ ЕКСПЕРТНИХ ПРАВИЛ

Введемо для підрахунку кількості варіантів сполучень, які за експертним правилом віднесено до підмножини S_i , що відповідає рівню узагальненого рейтингу H_i , умовне позначення $L(S_i)$. Іншими словами, $L(S_i)$ є потужністю підмножини S_i . Так, у наведеному вище прикладі $L(S_1) = 5$.

Тоді, з метою перевірки адекватності обраних експертних правил щодо присвоєння узагальнених рейтингів H_i для кожного i -того рівня рейтингу доцільним є обчислення абсолютного лінійного відхилення $d(H_i)$, яке розраховуватиметься за формулою:

$$\forall i: d(H_i) = \left| P(H_i) - \frac{P(H_i)}{L(S_i)} \right|. \quad (6)$$

Рівняння (6) дає змогу оцінити абсолютне відхилення ймовірності $P(H_i)$ об'єктивного присвоєння узагальненого кредитного рейтингу від середнього значення ймовірностей реалізації варіантів сполучень, які за експертним правилом віднесено до певного рівня узагальненого рейтингу H_i .

Прийняття рішень щодо рівня узагальненого кредитного рейтингу за критерієм, що описується формулою (6), ми вважаємо інтуїтивно зрозумілими. Якщо величина відхилення $d(H_i)$ значна, необхідно змінити

правило поділу варіантів сполучень за узагальненими рівнями рейтингу.

Відповідно до наведеного вище прикладу лінійне відхилення $d(H_1)$ є різницею між величинами $P(H_1) = P_{11} \times P_{12} \times P_{13} \times P_{14}$ та $P(H_1)/5$. Зрозуміло, що оскільки наведені у таблиці варіанти сполучень № 6–16 не містять більшості елементів у рівні рейтингу 1, то зміна правила щодо узагальненого рейтингу H_1 у бік збільшення кількості прийнятих варіантів призведе до значного збільшення величини $d(H_1)$. Тому включення у вираз для $P(H_1)$ додаткових складових із числа варіантів сполучень № 6–16 недоцільне.

Зазначимо також, що сенс застосування критерію (6) втрачається за рівномірного розподілу ймовірностей індивідуальних рейтингів об'єктів та як наслідок — й узагальнених рейтингів відповідних груп об'єктів рейтингування. За таких умов усі ймовірності з матриці R дорівнюватимуть $P_{ij} = \frac{1}{n^N}$, а відповідні ймовірності $P(H_i) = \frac{1}{n}$. Тобто всі ймовірності присвоєння певних узагальнених рейтингів будуть рівними та визначатимуться об'єктивно й однозначно, отже відхилення $d(H_i) = 0$.

Однак рівномірний розподіл можливий лише за нерозрізненості об'єктів рейтингування, що суперечить прийнятій у нашому дослідженні економічній постановці задачі, оскільки у дослідженні кожний окремий об'єкт рейтингування розглядається як унікальний, з індивідуальним значенням P_{ij} у матриці ймовірностей R .

ВИЗНАЧЕННЯ ПОТУЖНОСТІ ПІДМНОЖИН, ЩО ВІДПОВІДАЮТЬ РІВНЯМ КРЕДИТНИХ РЕЙТИНГІВ

Загалом для оцінювання ймовірності $P(H_i)$ за адитивною моделлю (5) необхідно спочатку розрахувати кількість доданків $L(S_i)$, які входять у цю суму, тобто визначити потужності відповідних підмножин S_i .

Припустимо, задано експертне правило щодо кількості об'єктів k_i , які повинні отримати індивідуальний кредитний рейтинг певного рівня з метою присвоєння відповідного узагальненого кредитного рейтингу H_i сукупності цих об'єктів.

Оскільки одному об'єкту рейтингування неможливо присвоїти одночасно більш як один рейтинг певного рівня, то справедливою є умова:

$$\sum_{i=1}^n k_i = N. \quad (7)$$

Тепер визначимо кількість комбінацій N розрізнених невпорядкованих об'єктів за n -рівнями рейтингу, якщо k_1 об'єктів віднесено до рівня 1, k_2 об'єктів — до рівня 2, та, нарешті, k_n об'єктів — до рівня рейтингу n . З урахуванням умови (7), відповідно до [5, с. 12] кількість таких комбінацій $L(k_1, k_2, \dots, k_n)$ дорівнює:

$$L(k_1, k_2, \dots, k_n) = \frac{N!}{k_1! \times k_2! \times \dots \times k_n!}. \quad (8)$$

Тоді для обчислення кількості варіантів сполучень $L(S_i)$, які за експертними правилами віднесено до рівня узагальненого рейтингу H_i , необхідно скласти всі величини $L(k_1, k_2, \dots, k_n)$, що відповідають рейтингу H_i .

Зокрема, у наведеному вище прикладі величину $L(S_1)$, скориставшись формулою (8), можемо розрахувати так:

$$\begin{aligned} L(S_1) &= L(k_1 = 4, k_2 = 0) + L(k_1 = 3, k_2 = 1) = \\ &= \frac{4!}{4! \times 0!} + \frac{4!}{3! \times 1!} = 5. \end{aligned}$$

Зрозуміло, що змінюючи експертні правила шляхом варіювання величинами k_i , можна отримувати різні значення $L(k_1, k_2, \dots, k_n)$ і $L(S_i)$, та, зрештою, різні сценарії присвоєння узагальнених рейтингів H_i .

Порівнюючи величини k_i з урахуванням умови (7) та підраховуючи кількість комбінацій $L(k_1, k_2, \dots, k_n)$ за формулою (8), необхідно розуміти, що загальна кількість таких комбінацій за всіма k_i разом дорівнює n^N . Тобто сума потужностей усіх підмножин дорівнює загальній потужності множини елементарних подій $\{\Omega\}$ щодо можливих результатів рейтингування об'єктів, яка визначається за формулою (3).

МУЛЬТИНОМІАЛЬНИЙ РОЗПОДІЛ КРЕДИТНИХ РЕЙТИНГІВ

Для присвоєння узагальненого кредитного рейтингу за експертними правилами корисною інформацією є оцінка ймовірності реалізації сценарію, за яким індивідуальні кредитні рейтинги розподілено за рівнями рейтингів саме у кількостях $\{k_1, k_2, \dots, k_n\}$ з дотриманням умови (7).

Введемо додатну цілочисельну випадкову величину X , яка набуває дискретних значень k_i з множини $\{k_1, k_2, \dots, k_n\}$, що відповідає кіль-

кості об'єктів, які отримали i -тий рівень індивідуального кредитного рейтингу, $i = \overline{1, n}$. Тобто випадкова змінна X дає змогу оцінити число потраплянь k_i об'єктів із сукупності з N об'єктів до кожного з рівнів Національної шкали. Причому випадкові події потрапляння індивідуального рейтингу об'єкта до того чи іншого рівня рейтингової шкали є взаємовиключними, а загальна кількість присвоєних індивідуальних рейтингів дорівнює кількості об'єктів рейтингування, отже, описується виразом (7).

Нехай для сукупності з N об'єктів рейтингування апріорно задані середні ймовірності $\bar{p}_i$ потрапляння об'єктів до i -тих рівнів рейтингу, за умови, що $i = \overline{1, n}$. Тобто у матриці ймовірностей R відомі певні середні значення за рядками матриці (які залежно від прийнятої системи гіпотез усереднення значень p_{ij} розраховують за формулами середньої арифметичної або середньої геометричної). Оскільки випадкові події присвоєння індивідуальних рейтингів є несумісними та утворюють повну групу, умова (2) для середніх ймовірностей $\bar{p}_i$ теж є правильною.

Отже, виконуються всі умови мультиноміального закону розподілу [5, с. 114]. Тому для визначення ймовірності того, що індивідуальні кредитні рейтинги розподілені за рівнями рейтингової шкали саме у кількостях $\{k_1, k_2, \dots, k_n\}$, можна скористатися формулою:

$$P(X_1 = k_1, X_2 = k_2, \dots, X_n = k_n) = \frac{N!}{k_1! \times k_2! \times \dots \times k_n!} \times \bar{p}_1^{k_1} \times \bar{p}_2^{k_2} \times \dots \times \bar{p}_n^{k_n}. \quad (9)$$

Наступним кроком для визначення за допомогою рівняння (9) ключового параметра — ймовірності присвоєння сукупності об'єктів узагальненого кредитного рейтингу $P(H_i)$, необхідно задати відповідні експертні правила, які ділять всю множину варіантів сполучень N об'єктів за n -рівнями рейтингу на підмножини S_i .

Зазначимо, що принциповою відмінністю визначення ймовірності $P(H_i)$ за допомогою моделі (9) від підходу, що описаний рівнянням (5), є перехід від індивідуальних значень ймовірностей P_{ij} для кожного з об'єктів рейтингування до усереднених значень ймовірностей $\bar{p}_i$ для сукупності об'єктів. Такий підхід дає змогу суттєво знизити трудомісткість розрахунків, оскільки не потребує комбінаторного добору всіх варіантів з множини елементарних подій $\{\Omega\}$ за-

гальною потужністю n^N , тому є зручнішим у практичному застосуванні.

До того ж використання мультиноміального закону розподілу дає змогу оцінити, зокрема, математичне сподівання $M(k_i)$ та дисперсію $D(k_i)$ щодо випадкових значень кількості об'єктів рейтингування k_i з числа N об'єктів, які отримали саме i -тий рівень рейтингу поміж n -рівнів рейтингової шкали. З урахуванням умови (7), для всіх k_i , $i = \overline{1, n}$ можна записати такі формули:

$$M(X_i = k_i) = N \times \bar{p}_i, \quad (10)$$

$$D(X_i = k_i) = \sigma^2 = N \times \bar{p}_i \times (1 - \bar{p}_i). \quad (11)$$

Зазначимо, що для мультиноміального розподілу також відомі вирази для обчислення коваріації та коефіцієнта кореляції, проте, на нашу думку, розрахунок цих показників має сенс насамперед для реальних даних та виходить за межі нашого дослідження.

Відповідно до формул (10) – (11) бачимо, що математичне сподівання та дисперсія випадкової величини X_i , яка набуває дискретних значень k_i з множини $\{k_1, k_2, \dots, k_n\}$, не залежать від конкретних значень k_i , а залежить лише від кількості об'єктів N та середніх ймовірностей $\bar{p}_i$ потрапляння цих об'єктів до i -тих рівнів рейтингу. Така простота обчислень за формулами (10) – (11) зумовлюватиме лег-

кість їх практичного застосування. Отже, імплементація основних положень мультиноміального закону розподілу ймовірностей до рейтингового оцінювання надійності підприємств може суттєво підвищити ефективність процедур визначення кредитних рейтингів.

ВИСНОВКИ

З огляду на важкий фінансовий стан вітчизняного фінансового ринку та переважної більшості його об'єктів, а також кризу довіри з боку стратегічних інвесторів наявність кредитних рейтингів знижує ступінь невизначеності. Крім того, рейтингова оцінка дає змогу підвищити точність прогнозування фінансових результатів кредитно-інвестиційних операцій у контексті своєчасності й повноти погашення боргових зобов'язань.

Запропоновані у статті ймовірнісні моделі узагальненого кредитного рейтингу дають змогу оцінювати ступінь кредитного ризику для певної сукупності об'єктів рейтингування з урахуванням надійності кожного індивідуального об'єкта. Визначення узагальненого рейтингу до групи об'єктів розглядається як комбіна-

торна задача розподілу індивідуальних кредитних рейтингів за рівнями Національної шкали. Отримані результати щодо присвоєних узагальнених кредитних рейтингів можуть стати важливим критерієм підтримки прийняття рішень у кредитно-інвестиційній політиці як на мікро-, так і на макрорівні.

Література

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання” від 01.04.2004 р. № 208-р.

2. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Національної рейтингової шкали” від 26.04.2007 р. № 665.

3. Долінський Л. Моделювання кредитних рейтингів за національною та міжнародною рейтинговими шкалами // Вісник НБУ. — 2010. — № 10 — С. 50–54.

4. Інтернет-ресурси: <http://www.moody.com>; <http://www.fitchratings.com>; <http://www.standardandpoors.ru>.

5. Теория статистики с основами теории вероятностей: Учеб. пособие для вузов / Под ред. И.И. Елисеевой. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. — 446 с.

Наталія Кручок

Докторант кафедри фінансів
Національного університету
бізнесу і природокористування
України

Іпотека/

Реєстрація іпотек у Державному реєстрі прав на нерухоме майно

У статті зроблено порівняльний аналіз двох варіантів державної реєстрації іпотек: діючого відповідно до Тимчасового порядку державної реєстрації іпотек та запропонованого авторкою.

Іпотека потребує державної реєстрації. Основні положення, на яких ґрунтується така реєстрація, визначені законодавством України, зокрема статтею 4 Закону України “Про іпотеку” [1] та Законом України “Про державну реєстрацію ре-

хових прав на нерухоме майно та їх обмежень” [2].

Поки що державна реєстрація іпотек в Україні здійснюється відповідно до Тимчасового порядку державної реєстрації іпотек, затвердженого постановою Кабінету Міністрів Ук-

раїни № 498 від 12.11.2003 р. [3]. Діючий нині порядок реєстрації нерухомого майна та прав на нього не дає змоги отримувати з одного джерела всю необхідну для кредитора інформацію стосовно пропонованого в заставу об'єкта нерухомості, що при-

зводить до збільшення витрат часу і коштів на прийняття рішення.

Лише єдина державна система реєстрації нерухомого майна та прав на нього спроможна забезпечити реєстрацію іпотек належним чином.

Проблеми створення і ведення ефективної системи реєстрації нерухомого майна та прав на нього досліджували численні зарубіжні та вітчизняні фахівці. Зокрема питання реєстрації боргових обтяжень нерухомого майна та прав на нього висвітлювали Ганс Грегорі Веренс [4], Херберт Хофмайстер [6], С.І.Кручок [5] та інші.

Україна все ще має можливість вибрати оптимальний спосіб державної реєстрації іпотек. Який саме? Поміркуємо над цим предметніше.

Чинним нині Тимчасовим порядком передбачено ведення окремого Державного реєстру іпотек, адміністратором якого є державне підприємство “Інформаційний центр” Міністерства юстиції України, а реєстраторами — державні та приватні нотаріуси, які здійснюють реєстрацію іпотек на підставі договорів, укладених з адміністратором реєстру.

Метою ведення Державного реєстру іпотек є реалізація “...переважного права іпотекодержателя у задоволенні вимог за рахунок предмета іпотеки перед іншими іпотекодержателями незареєстрованих або зареєстрованих пізніше прав чи вимог на предмет іпотеки; надання в інтересах фізичних чи юридичних осіб інформації про обтяження нерухомого майна іпотекою або про відсутність такого обтяження” [3].

Сформульована таким чином мета зумовлює основний органічний недолік існуючого в Україні порядку реєстрації іпотек. Він не забезпечує (і не може забезпечити) надання потенційному іпотекоутримувачу всієї необхідної йому інформації про об'єкт нерухомого майна, пропонуваній як предмет іпотеки.

Створення окремих, несумісних між собою реєстрів залежно від виду майна чи прав на нього є шляхом, що завів у глухий кут. Вихід із нього можливий у разі створення єдиної державної системи реєстрації нерухомого майна та прав на нього відповідно до положень Закону України “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень” [2], а також Методичних рекомендацій щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обмежень в Україні [5].

Державним реєстром прав на нерухоме майно передбачається впо-

рядкування кількох розділів. Розділ реєстру відкривається на земельну ділянку включно з об'єктами нерухомого майна, розташованими на ній, а також на споруду або її частину (квартиру, офіс тощо), якщо власники земельної ділянки та розташованої на ній споруди або її частини не є одними й тими ж особами [5].

Розділ реєстру включає в себе такі підрозділи та частини:

1. Опис об'єкта нерухомого майна та права сервітуту:

1.1. Опис об'єкта нерухомого майна;

1.2. Право сервітуту;

2. Право власності:

2.1. Власник і підстави права власності;

2.2. Оскарження права власності;

3. Обмеження права власності:

3.1. Неборгові обмеження права власності на підставі закону;

3.2. Неборгові обмеження права власності на підставі договору, рішення суду, заборони нотаріуса;

3.3. Боргові обтяження;

4. Облік заяв і запитів.

У частині 1.1 підрозділу 1 наводиться стислий опис об'єкта нерухомого майна, необхідний для його ідентифікації.

Частина 1.2 призначена для внесення відомостей про сервітути, належні власникові (користувачеві) даного об'єкта нерухомого майна, які полегшують використання цього об'єкта за цільовим призначенням (так звані “позитивні” сервітути). Розміщення інформації про такі сервітути у першому підрозділі зумовлене тим, що вони “прив'язані” до об'єкта нерухомого майна і в разі зміни власника (користувача) об'єкта відповідне право сервітуту разом із об'єктом переходить до наступного власника (користувача).

Інформація, яка міститься в першому підрозділі, є відкритою і доступною для будь-якої особи.

Коло осіб, які мають право доступу до інформації, що міститься в наступних підрозділах, обмежується відповідно до закону.

Частина 2.1 підрозділу 2 призначена для внесення відомостей про власника (співвласників) об'єкта і правовстановлюючого документа, на підставі якого виникло право власності. Тут же містяться відомості про опікуна над майном підопічного, якщо такий є, та відомості про особу, якій належить об'єкт на правах господарського відання, постійного користування або оперативного управління в разі дер-

жавної чи комунальної форми власності на цей об'єкт, а також реквізити відповідних правовстановлюючих документів.

Частина 2.2 призначена для реєстрації оскаржень прав, зареєстрованих у частині 2.1. Такі оскарження реєструються в разі документально підтвердженого звернення скаргника до суду. Інформація про оскарження міститься у цій частині до прийняття рішення суду і відповідного внесення змін до розділу реєстру.

У третьому підрозділі реєструється обмеження права власності стосовно об'єкта нерухомого майна. Залежно від природи таких обмежень визначено три частини цього підрозділу. Всі боргові обтяження об'єкта нерухомого майна та/або прав на нього реєструються в частині 3.3.

Детальний аналіз структури розділу Державного реєстру прав на нерухоме майно не є метою даної статті. Це окреме питання. У даному разі мова йде про *принципово інший підхід до реєстрації боргових обтяжень нерухомого майна*, ніж це визначено Тимчасовим порядком державної реєстрації іпотек.

Відомості про такі обтяження вносяться не в *окремий* реєстр, а до спеціальної частини одного з підрозділів розділу Державного реєстру прав на нерухоме майно. *Лише такий підхід забезпечує можливість надання повної інформації про об'єкт нерухомого майна з одного джерела.*

Форма, яка містить відомості про боргові обтяження нерухомого майна, включає десять граф такого змісту [5]:

1. Номер реєстрації обтяжень майна;

2. Номер реєстрації обтяжень прав;

3. Зміст обтяження (правочину);

4. Назва юридичної особи (прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи), на користь якої обтяжено об'єкт, код Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) (ідентифікаційний номер);

5. Обтяження, сума;

6. Обтяження, грошова одиниця;

7. Термін дії обтяження, початок;

8. Термін дії обтяження, кінець;

9. Заставна;

10. Код БО (боргових обтяжень).

У зазначені графи вносяться відомості, які стосуються боргових обтяжень об'єкта нерухомого майна та/або прав на нього [5]:

У графі 1 зазначається порядковий номер внесення обтяження нерухомого майна. Порядкові номери

внесення присвоюються відповідно до черговості надходження заяв за наявності підстав для внесення. Відповідно до порядкових номерів визначається ранг іпотек.

У графі 2 зазначається порядковий номер внесення відомостей про обтяження права на нерухоме майно.

Графа 3 призначена для запису змісту обтяження нерухомого майна та/або права на нього (зміни до внесеного раніше обтяження); у графі 3 зазначається:

- вид обтяження (у разі звичайної іпотеки вид не зазначається);
- сума обтяження прописом із зазначенням грошової одиниці (у разі об'єднаної або спільної іпотеки – загальна сума обтяження та її частина, віднесена на даний обтяжуваний об'єкт, якщо така частина визначена);
- експертна грошова оцінка обтяженого нерухомого майна та/або права на нього прописом із зазначенням грошової одиниці, якщо така оцінка визначена;
- підстава внесення обтяження (зміни до внесеного раніше обтяження) із зазначенням назви, номера та дати відповідного документа;
- внесення зміни, пов'язане зі збільшенням суми обтяження, реєструється як окреме з визначенням його черговості на підставі дати і часу державної реєстрації відповідної заяви;
- строк повного виконання основного зобов'язання, якщо такий визначено.

У разі внесення обтяження (зміни до внесеного раніше обтяження) на підставі іпотечного договору та/або договору застави права на нерухоме майно зазначається максимальна договірна сума основного боргу, відсотки в річному обчисленні та можливість нарахування пені і штрафів.

У разі внесення обтяження (зміни до внесеного раніше обтяження) на підставі інших документів зазначається фактична сума зобов'язання, включаючи борг, відсотки, пеню і штрафи.

У графу 3 вноситься запис про оскарження в судовому порядку боргового обтяження нерухомого майна або права на нього із зазначенням змісту і дати оскарження, а також записуються відомості про особу, яка оскаржує обтяження (найменування і місцезнаходження юридичної особи та код ЄДРПОУ юридичної особи – резидента; прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), адреса постійного місця проживання фізичної особи

та ідентифікаційний номер фізичної особи – громадянина України).

Внесення про оскарження розміщується безпосередньо із внесенням про оскаржуване боргове обтяження і є його складовою частиною незалежно від дати оскарження.

Після внесення обтяження (запису про оскарження обтяження) в графі 3 зазначається дата внесення, прізвище та ініціали державного реєстратора.

У графу 4 вносяться відомості про осіб, на користь яких обтяжено нерухоме майно та/або право на нього:

- 1) для юридичних осіб:
  - резидентів – найменування, місцезнаходження та код ЄДРПОУ;
  - нерезидентів – найменування, місцезнаходження та державу, де реєстровано особу;
- 2) для фізичних осіб:
  - громадян України – прізвище, ім'я, по батькові, адресу постійного місця проживання та ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів;
  - іноземців, осіб без громадянства – прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), адресу постійного місця проживання за межами України.

У графі 5 зазначається цифрами сума обтяження нерухомого майна та/або права на нього із зазначенням грошової одиниці в графі 6. У разі внесення обтяження на підставі іпотечного договору та/або договору застави права на нерухоме майно зазначається максимальна договірна сума основного боргу.

Якщо обтяження вноситься на підставі інших документів, зазначається фактична сума зобов'язання, включаючи основний борг, відсотки, пеню і штрафи.

У разі об'єднаної іпотеки наводиться загальна сума обтяження.

До графі 7 вноситься дата початку дії обтяження.

У графі 8 зазначається дата закінчення дії обтяження (виконання забезпеченого обтяженням зобов'язання).

Графа 9 (заставна) містить:

1. Посилання на випуск заставної або її відсутність;
2. Відомості про передачу заставної (індосацію) із зазначенням відповідної дати; при цьому запис про особу-індосата вноситься до графі 4, а внесений раніше до цієї графі запис про особу-індосанта погашається;
3. Відомості про заставу заставної із

зазначенням відповідної дати та особи, якій заставлено заставну – найменування і місцезнаходження юридичної особи та код ЄДРПОУ юридичних осіб-резидентів; прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), адреса постійного місця проживання фізичної особи та ідентифікаційний номер фізичних осіб – громадян України;

4. Відомості про видачу дубліката заставної, її анулювання, видачу нової заставної із зазначенням відповідної дати.

У графу 10 вноситься код об'єкта згідно зі Словником кодів об'єктів нерухомого майна та прав на них за їх борговими обтяженнями.

Отже, в Україні розроблено методологічну, нормативно-правову та методичну основи створення єдиної Державної кадастрово-реєстраційної системи, важливе місце в якій належить реєстрації іпотек. Наявні напрацювання враховують кращий зарубіжний досвід і адаптовані до умов України. Вони цілком відповідають її сучасним та перспективним потребам.

Подальші зусилля в сфері державної реєстрації нерухомого майна та прав на нього слід зосередити на практичному втіленні здійснених розробок.

Література

1. Закон України “Про іпотеку” № 898-IV від 05.06.2003 р.
2. Закон України “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень” № 1952-IV від 01.07.2004 р.
3. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Тимчасового порядку державної реєстрації іпотек” № 410 від 31.03.2004 р.
4. Веренс Ганс Грегорі. Поземельна книга // Семінар “Поземельна книга та речові права на нерухомість як підстава для ринкової кредитної системи”, 22–23 травня 1996 р., м. Київ.
5. Кручок С.І. Методичні рекомендації щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обмежень в Україні (правові та процедурні аспекти) // Свідчення про реєстрацію авторського права на твір № 13380 від 14.06.2005 р.
6. Хофмайстер Херберт. Основы современной системы поземельной книги // Програма та матеріали семінару “Перспективи вдосконалення законодавства України та європейська практика в питаннях: державної реєстрації прав на нерухоме майно, іпотеки, ріелторської діяльності”, 22–24 лютого 1999 р.

Дослідження/

Володимир Корнєєв

Доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Інституту економіки та прогнозування
Національної академії наук України

Монетарний інструментарій посткризового відновлення: нові стимули центробанків

У статті автор досліджує і розкриває нові особливості монетарної політики зарубіжних центробанків, а також Національного банку України. Основним змістом і результатом антикризових заходів центробанків більшості країн світу є стабілізація національних та регіональних банківських систем. Монетарний інструментарій посткризового відновлення націлений насамперед на підтримання циркуляції кредиту в банківській системі, що є запорукою зростання темпів і дотримання необхідних пропорцій відтворення капіталу.

ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ ЦЕНТРОБАНКІВ У СТАБІЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ

Регуляторний ресурс центробанків був і залишається одним із визначальних факторів посткризової стабілізації фінансових ринків. М'яка монетарна політика (політика "кількісного пом'якшення"), яка реалізується сьогодні провідними центробанками світу, передбачає стимулювання економічного розвитку і поживлення кругообігу активів за допомогою відповідних інструментів пропозиції грошей. "Центральні банки відповіли на кризу, забезпечуючи фінансування в іноземній та національній валютах. Стратегічні показники... були знижені контрциклічно" [1]. При цьому у виборі цілей м'якої монетарної політики центробанки надають перевагу низьким процентним ставкам і придбанню державних цінних паперів.

Попри те, що нестійкі ознаки виходу з кризи, "основні питання залишаються щодо того, як банки працюють і як відрегульовано їх діяльність" [2]. За оцінками Міжнародного валютного фонду (МВФ), обсяги списання банківських активів протягом 2007–2010 рр. становили 2,2 трлн. доларів США [3]. У різних країнах заходи центробанків щодо посткризового віднов-

лення банківських систем і ринків мають як спільні, так і відмінні риси¹.

АНАЛІЗ ІНСТРУМЕНТІВ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАРУБІЖНИХ ЦЕНТРОБАНКІВ

Інструменти монетарної політики Федеральної резервної системи США (Federal Reserve System) під час кризи і в початковий відновлюваний період були спрямовані на пом'якшення регулятивного середовища з метою стимулювання американської економіки. Основними такими інструментами стали процентна ставка центробанку та викуп ним цінних паперів з фіксованою дохідністю (іпотечних та державних) на відкритих ринках. ФРС США з грудня 2008 року утримує базову процентну ставку на рекордно низькому рівні — в діапазоні 0,0–0,25% річних. Ретроспективно основні зміни процентної ставки ФРС США були такими: у вересні 2007 року вона становила 5,25% і надалі поступово знижувалась. У грудні 2008 року, як уже зазначалося, ставка була знижена з 1% до 0,0–0,25% річних.

Програми викупу боргових цінних паперів у США в 2010 році виконувалися

з певними інтервалами. Спочатку — у березні 2010 року придбання іпотечних облігацій ФРС США було припинено. При цьому було оголошено про наміри щодо продажу придбаних іпотечних облігацій поетапно протягом наступних п'яти років. Згодом, — у серпні 2010-го постало питання про додаткове стимулювання економіки шляхом реінвестування платежів при погашенні основної суми боргу від іпотечних цінних паперів у довгострокові казначейські зобов'язання. Така конверсія грошових потоків означала переорієнтацію монетарної підтримки з корпоративного сектору на державний. Загальний обсяг портфеля цінних паперів ФРС США за станом на серпень 2010 року становив 2,05 трлн. доларів США, з них під час кризи їх було придбано на суму 1,7 трлн. доларів США (в основному це папери, забезпечені іпотекою).

У рамках реалізації урядової Програми допомоги компаніям з метою порятунку їхніх активів під час кризи (Troubled Asset Relief Program, TARP) обсягом 700 млрд. доларів США були викуплені "токсичні" активи банків та інших корпорацій, здійснено масштабну фінансову допомогу й цільові інвестиції у банки та страхові компанії на суму 309 млрд. доларів США. Після завершення програми позичальниками за станом на жовтень 2010 року бу-

¹ У статті використано офіційні дані центробанків світу — ФРС США, Банку Англії, Банку Японії, ЄЦБ, Банку КНР, Банку Росії і Національного банку України; опрацьовано експертні оцінки та огляди незалежних аналітичних структур.

ло повернуто дві третини обсягу фінансової допомоги за цією програмою. Неповернутими залишаються близько 255 млрд. доларів США, з них 60 млрд. доларів США становлять позики, що були розподілені у вигляді кредитів серед більш як 600 американських банків, переважно малих і середніх.

Доцільність державної фінансової підтримки у різних формах, зокрема шляхом подальшого викупу ФРС США державних цінних паперів, поступово викликала дедалі гострішу дискусію. Зрештою 17 серпня 2010 року ФРС США вперше після триквартальної паузи поновила купівлю казначейських зобов'язань США (US Treasuries) з метою пом'якшення монетарної політики за допомогою впливу на кількісні показники. Загальний обсяг цієї поновленої програми монетарного стимулювання – 600 млрд. доларів США з розрахунковими щомісячними обсягами викупу ФРС США американських казначейських зобов'язань у межах 75 млрд. доларів США включно по II квартал 2011 року. Серед очікуваних позитивних результатів такого кроку прогнозуються такі, як зниження доходності і зменшення вартості запозичень для домогосподарств і компаній, розширення доступу до кредитування та заохочення інвесторів до придбання “економічно продуктивніших активів, таких як корпоративні облигації”.

Монетарна політика **Банку Англії** в період подолання наслідків кризи мала дві особливості: низький рівень процентної ставки і продовження програми викупу державних облигацій у рамках реалізації цілей “кількісного пом'якшення”. Така політика передбачає стимулювання ділової активності відповідними інструментами.

Банк Англії для антикризового стимулювання економіки зменшив процентну ставку на 4.5 в. п. – до 0.5%. Його програма щодо викупу держоблігацій обсягом 200 млрд. фунтів стерлінгів стала інструментом грошово-кредитного стимулювання з метою досягнення цільового двохвідсоткового рівня інфляції в країні. Скорочення обсягів цієї програми планується тільки наприкінці 2012 року – до 150 млрд. фунтів стерлінгів і до 100 млрд. фунтів стерлінгів наприкінці 2013-го.

За прогнозами аналітиків, встановлення жорсткішої грошово-кредитної політики у Великобританії малоймовірно, що пов'язано з особливостями програми податково-бюджетної консолідації.

Монетарні інструменти **Європейського центрального банку (ЄЦБ)** перебувають у практичній площині проведення регіонально консолідованої процентної політики, придбання зобов'язань суверенних та інших дебіторів, надання кредитів під заставу облигацій країн – членів Європейського Союзу.

Ключова процентна ставка ЄЦБ тримається на рівні 1% з травня 2009 року, за оцінками, підвищення цієї ставки відтермінується щонайменше до IV кварталу 2011 року. ЄЦБ також прогнозує, що інфляція у середньостроковій перспективі залишиться у межах двохвідсоткового цільового орієнтира.

Водночас динаміка економічної активності у шістнадцяти країнах Єврозони у 2010 році сповільнилася у зв'язку із запровадженням жорсткішої бюджетно-податкової політики (даються взнаки проблеми державних фінансів Греції та інших країн). Очевидною є тенденція зростання впливу важелів бюджетно-податкової консолідації при реалізації монетарного регулювання економіки країн ЄС.

Здійснена в рамках плану МВФ–ЄС–2010² інтенсивна підтримка деяких країн ЄС, які мали проблеми у сфері державних фінансів, шляхом купівлі відповідних суверенних облигацій, спричинила небажану надлишкову ліквідність. Необхідність стерилізації цієї надлишкової ліквідності (її вилучення в обсягах, що дорівнюють купівлі облигацій) актуалізувалася з квітня 2010 року. ЄЦБ офіційно заявив, що нова програма купівлі облигацій вкрай важлива для гарантування ефективності грошово-кредитної політики. Прийнято рішення продовжити політику надання кредитів під заставу облигацій країн – членів Єврозони і після 2010 року для зменшення ризиків ліквідності ринків, їх волатильності та з метою полегшення доступу до фінансування.

Інтервенція ЄЦБ на ринки державних і приватних облигацій розпочалася 10.05.2010 р. Хоча деталі таких інтервенцій конфіденційні і закриті для широкого загалу, цілком ймовірно, що викупи підлягали в першу чергу євробонди Греції, Португалії, Ірландії. Тогочасний максимальний зафіксований тижневий обсяг викупу євробондів становив 16.5 млрд. євро.

Наслідки зазначеної інтервенційної активності ЄЦБ були такими:

- деякі керуючі центробанками

країн ЄС (наприклад, Австрії та Нідерландів) стримано оцінили таке нововведення, а президент Бундесбанку публічно заявив, що програми придбання облигацій “містять суттєві ризики для стабільності”;

- призупинилося зростання євро відносно долара;

- поліпшилася ситуація на ринках облигацій “проблемних” країн (наприклад, зменшилися тогочасні спреди доходності між десятирічними облигаціями Німеччини, з одного боку, та Греції і Португалії – з другого).

Водночас ЄЦБ оприлюднив наміри про застосування додаткових інструментів підтримки ліквідності:

а) надання ресурсів у доларах США під фіксовану ставку на тендерній основі у формі РЕПО-операцій за наявності необхідного забезпечення;

б) надання довгострокових кредитів банкам для забезпечення рефінансування поточних операцій за кордоном, зокрема проектного фінансування;

в) підтримка ліквідності банків шляхом надання останнім необмеженого доступу до готівки терміном від 3 до 6 місяців.

Центральний банк КНР (Народний банк Китаю) девальвував свою валюту ще у вересні 2008 року і з того часу утримує низький курс юаня відносно долара США і стабільний курс відносно євро при збереженні сталої частки держоблігацій країн ЄС у портфелі своїх міжнародних резервів. Водночас, відповідно до заяви радника ЦБ КНР, можливі зміни монетарної політики Китаю – “від помірної свободи до більшої обачності та навіть обережності” [5]. Фактично ЦБ КНР вже започаткував зміни у монетарній політиці – так, з другої половини 2010 року процентна ставка була збільшена з 5.31 до 6.06%.

Посткризове відновлення світової економіки стримується так званими “валютними війнами”, коли валютна політика деяких країн спрямована на підтримку власного експорту на шкоду збалансуванню обоюдопільних з іншими державами зовнішньоекономічних інтересів. Тема “валютних війн” не нова. В сучасній інтерпретації мають на увазі курсове протистояння долара США і китайського юаня, що відображається у торговельних дисбалансах між США (як імпортером) та Китаєм (як експортером).

Метою інтервенції центробанків на валютних ринках є не тільки корекція співвідношення власної та іноземних валют (суто кількісний показник), а

² Узгоджена програма підтримки фінансового сектору країн Єврозони обсягом 750 млрд. євро.

насамперед підтримка власних експортерів шляхом відповідних змін валютних курсів. Китай утримує низький курс юаня для захисту власного експорту від дедалі слабшого долара за рахунок його підтримки (наприклад, Китай має найбільші у світі міжнародні доларові резерви і є значним покупцем казначейських облігацій США).

Наслідки протистояння юаня і долара дадуть змогу одержати відповіді на такі запитання:

а) наскільки валютно-курсова політика може бути ефективною для макроекономічної стабілізації;

б) чи спроможна штучна цільова девальвація національної валюти країни-ініціатора забезпечити й утримати конкурентні переваги для її експортерів на міжнародних ринках;

в) до якої межі імпортозалежна країна (навіть із такою потужною економікою, як у США) може гарантувати власну фінансову безпеку при зростанні обсягів дефіциту бюджету і від'ємного сальдо платіжного балансу?

Китай із найбільшими у світі міжнародними доларовими резервами дотримується політики низького фіксованого валютного курсу юаня відносно долара США. Така стратегія вигідна Китаю, зважаючи на подвійне позитивне сальдо платіжного балансу країни — як за поточним рахунком, так і за рахунком капіталу. Проте не тільки США, а й уся світова економіка при цьому втрачає стабільність унаслідок поглиблення валютних дисбалансів. Позитивне сальдо поточного рахунку платіжного балансу Китаю було найбільшим у 2007 р. — 10.6% відносно ВВП країни. За оцінками, у 2010 році цей показник становив 4.7%, проте до 2015 року можливе його зростання до 8%.

Долар США поступово слабшає, — наприклад, індекс долара Інтер Континентал Ексейндж (Inter Continental Exchange, ICE)³, що відображає вартість грошової одиниці відносно зваженого кошика інших валют (з них — 77.3% становлять європейські валюти), наприкінці вересня 2010 року знизився до шестимісячного мінімуму. Втім, слабкий долар дає і деякі переваги. Він не лише формує дорогий імпорт, а й здешевлює товари, які США як експортер продають на світових ринках. Це може зменшувати дефіцит торгового балансу цієї держави.

У цьому контексті проблема для долара США полягає у тому, що й ін-

ші країни з цією ж метою прагнуть послаблювати свої валюти. Тобто і США, і Китай рухаються в одному напрямі. Інтервенції різних центробанків спрямовані й на те, щоб не дати курсу долара США знизитися надто суттєво.

Економіка Китаю як одна з найбільших потребує розвитку внутрішнього ринку та стимулювання саме на ньому інвестиційного і споживчого попиту. Але коли попит на китайські товари на зовнішніх ринках фактично невичерпний⁴ (китайська економіка зростала навіть під час кризи), то чому б цим не скористатися?

Серед центробанків країн групи БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай) предметний інтерес становлять дії Банку Росії. У Росії у 2010 році розпочалося економічне відновлення. Стан грошової сфери визначали такі фактори, як поліпшення платіжного балансу, зниження процентних ставок, зміцнення рубля при збільшенні попиту на нього, зростання банківських резервів.

У 2010 році монетарна політика Банку Росії була спрямована на стимулювання кредитної активності банків і підвищення доступності кредитних ресурсів. У 2010 році ставка рефінансування Банку Росії знижувалася чотири рази з інтервалом 0.25 в. п. — з 8.5 до 7.75%⁵. Проте наприкінці лютого 2011 року ця ставка зросла до 8%. Під час збільшення обсягу валютних надходжень за рахунком поточних операцій протягом першого півріччя 2010 року Банк Росії був активним нетто-покупцем іноземної валюти, обсяги придбання якої становили 44.1 млрд. доларів США. Відповідний обсяг наданої рублевої ліквідності становив у першому півріччі 2010 року 1.3 трлн. рублів. Унаслідок проведення інтервенцій Банком Росії на внутрішньому ринку і значної підтримки ліквідності банків зменшився попит кредитних організацій Росії на інструменти рефінансування.

За оцінками, гострота інфляційних очікувань у Росії поступово зменшилася. З метою підтримки внутрішніх факторів зростання Банк Росії має

⁴ Китай є другим після Канади зовнішньоторговельним партнером США.

⁵ Довідково: до кризи найнижчий рівень ставки рефінансування Банку Росії становив 10% — з 19.06.2007 р. по 03.02.2008 р. Вимоги Банку Росії до кредитних організацій у першому півріччі 2010 р. зменшилися у 4.5 раза. Сукупні банківські резерви (без урахування готівки в касах) зросли за перше півріччя 2010 р. на 31.0%.

наміри продовжувати стимулюючу грошово-кредитну політику.

ВИКОРИСТАННЯ НБУ АНТИКРИЗОВИХ МОНЕТАРНИХ ІНСТРУМЕНТІВ

В Україні стабілізація банківської системи забезпечувалася діяльністю Національного банку України в рамках індикації необхідних змін монетарної політики, які були зумовлені процесами розвитку як зовнішніх, так і внутрішніх фінансових ринків. Вектор дій НБУ спрямовувався на підтримку ліквідності банківської системи України, коли антикризова переорієнтація грошово-кредитної та валютно-курсової політики відображалася в активізації механізмів рефінансування, змін у політиці резервування, стримування відпливу коштів за межі банківської системи з варіативним використанням інтервенційних інструментів.

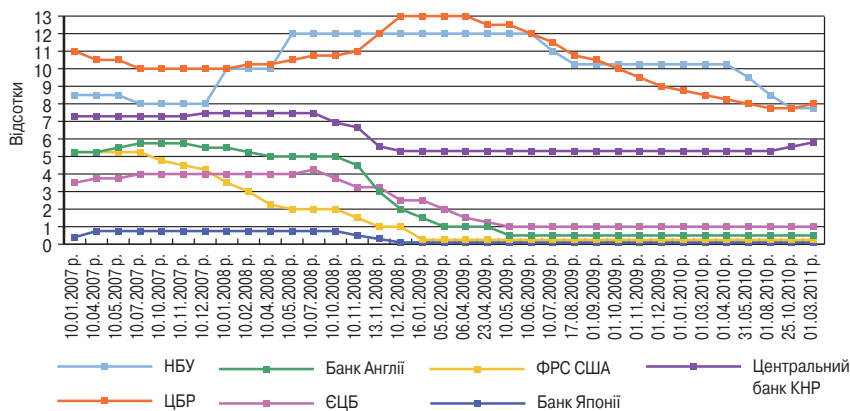
Серед інструментів процентної політики НБУ важливою є облікова ставка. Проблема, яка залишається нерозв'язаною дотепер, полягає в тому, що вартість грошей в Україні все ще переважно визначається змінами ринкової кон'юнктури та ризиками і порівняно менше — процентною політикою монетарного регулятора. Тому зміни облікової ставки та ставок рефінансування на фінансових ринках не трансформуються безпосередньо і швидко в зміни процентних ставок банків за кредитами та депозитами. Проте саме економічні негаразди останніх років, і особливо уроки фінансової кризи, засвідчили необхідність підвищення ролі процентної політики: “головним каналом грошової пропозиції потрібно зробити рефінансування банків, а основним інструментом регулювання — ставку процента (рефінансування)” [6].

Головна причина того, що облікова ставка в Україні не повною мірою виконує роль “орієнтира ціни на гроші”, полягає в особливостях функціонування інших сегментів фінансового ринку і ціноутворення на відповідні активи. Насамперед це стосується непрозорого вітчизняного ринку цінних паперів (особливо ринків акцій), унаслідок чого ціна фондових активів мало кореспондується з їх вартістю. Ціна на фондові активи фактично залишається “річчю в собі”, а термін “справедлива вартість активів” використовується переважно як імовірнісна конструкція.

Порівняння офіційних облікових

³ <http://www.cbonds.info/rus/news/index.phtml/pa-rams/id/471111>.

Динаміка облікової ставки зарубіжних центробанків та НБУ

ставок різних центробанків миттєво дає уявлення про стан кредитних ринків і ринків капіталу в різних країнах та можливі транскордонні напрями переміщення грошових ресурсів. Зниження відсоткових ставок зарубіжними центробанками відбулося на межі 2007–2008 рр. в умовах розгортання кризи (див. графік).

Облікова ставка НБУ була і залишається вищою порівняно зі ставками центробанків економічно розвинутих країн. Близькі значення облікових ставок центробанків України та Росії пояснюються схожістю умов функціонування фінансових ринків двох країн.

Тричі здійснене НБУ у 2010 році зниження облікової ставки — до 7.75% (з 10.08.2010 р.) спрямоване на збільшення пропозиції грошей та відновлення циркуляції кредитів у фінансовій системі держави. Утримання НБУ високого порівняно з економічно розвинутими країнами рівня облікової ставки доцільне з огляду на збереження інфляційних та інших ризиків, необхідність заохочення припливу капіталу в Україну та водночас на стримування його відпливу.

Утім, гроші для багатьох позичальників залишаються дефіцитом унаслідок їх дорожнечі, а підприємства і домогосподарства потерпають від браку обігових коштів. Імпліцитно проблеми банків визначаються проблемами їх клієнтів. Оскільки ресурсне забезпечення ділової активності значною мірою визначається пропозицією грошей, то центробанки як кредитори останньої інстанції вимушені “взяти на себе функцію основного фінансового посередника, доповнюючи, а то й повністю підміняючи роль банків” [7].

Для подолання кризового стиснення кредитного ринку необхідне стимулювання циркуляції кредиту і його максимальної доступності й привабли-

вості для потенційних позичальників. Але подальше зниження облікової ставки НБУ як засобу протидії кредитному стисненню, на думку автора, доцільно відтермінувати. В умовах усе ще значної інфляції, яка протягом останніх років (за винятком 2010-го) досягала двозначних чисел, “наздоганяти” розвинуті країни в цьому напрямку передчасно. Різне зменшення облікової ставки може збільшити відсоткові ризики для банківської системи. Суперечність між дорогими зобов’язаннями і низькододатковими активами полягає в тому, що за наявних високовартісних депозитів банки не можуть кредитувати за низькими ставками.

В Україні необхідне поступове підвищення ролі облікової ставки як інструмента грошово-кредитної політики. Облікова ставка не повинна сприйматися як статистичний індикатор. Потрібні дієві заходи щодо підвищення ефективності функціонування фінансових ринків, насамперед — фондового. Його належний розвиток необхідний як для “зв’язування” надлишкової ліквідності, так і для розширення інструментарію управління ризиками та мобільнішого оперування потоками капіталу.

Тому в сучасних умовах доцільне лише поступове зниження ставки — з урахуванням інфляції та змін відсоткових ризиків банків. Облікова ставка повинна забезпечувати банкам мінімальну прибутковість без різких коливань вартості ресурсів (оскільки банки не повинні мати від’ємний нетто-результат процентних доходів).

Загальна детінізація економіки також спроможна сприяти визнанню всіма контрагентами офіційного рівня банківського процента як реального ринкового індикатора. Процентна ставка, як і валютний курс, були і залишаються лише “барометром” економічного розвитку країни,

і тому вирішення монетарних завдань можливе в загальному контексті поліпшення макроекономічних результатів економічного розвитку.

ВИСНОВОК

Варіативність інструментів монетарної політики НБУ залежить від кон’юнктури міжнародних ринків, результатів зовнішньоекономічної діяльності резидентів, а також визначається структурними змінами і темпами відновлення вітчизняної економіки. Простимульований платоспроможний внутрішній попит і відновлений експорт залишаються ключовими факторами стабілізації гривні, поліпшення сальдо зведеного платіжного балансу та його профіциту. За умов усе ще обмеженого фінансування із зовнішніх джерел (проте не тільки через це) основні зусилля необхідно докласти для розвитку внутрішнього ринку довгострокових фінансових ресурсів.

Література

1. *The global crisis and financial intermediation in emerging market economies. BIS Papers No 5, December 2010* // <http://www.bis.org/publ/bppdf/bispap54.htm>.
2. *William R White. Fixing finance: Few easy answers* // http://www.oecd.org/docu ment/45/0,3343,en_2649_201185_46695597_1_1_1_1,00.html.
3. *Доповідь МВФ з питань глобальної фінансової стабільності (ДГФС), жовтень 2010 р.* // <http://www.imf.org/external/pubs/ft/gfsr/2010/02/pdf/summary.pdf>.
4. <http://www.cbonds.info/rus/news/index.phtml/params/id/462393>.
5. *Кумай может изменить монетарную политику* // <http://slon.ru/news/488263>.
6. *Глазьев С. О практической количественной теории денег, или Сколько стоит догматизм денежных властей* // *Вопросы экономики*. — 2008. — № 7. — С. 44.
7. *Андрюшин С., Кузнецова В. Центральный банк как кредитор последней инстанции: новые вопросы теории денежно-кредитной политики* // *Вопросы экономики*. — 2010. — № 12. — С. 79.
8. *Financial stability: 10 questions and about seven answers. Speech delivered by Mr J.Caruana, General Manager of the BIS, at the 50th Anniversary Symposium of the Reserve Bank of Australia, Sydney, 9 February 2010* // <http://www.bis.org/speeches/sp100209.htm>.

Нові підходи/

Олена Заруцька

Кандидат економічних наук,
начальник відділу банківського
нагляду управління
Національного банку України
в Дніпропетровській області

Структурно-функціональний підхід до аналізу фінансової стійкості банків

Проблематика контролю фінансової стійкості комерційних банків – важливе науково-практичне завдання, якому присвячено багато досліджень та методик. Як правило, авторами комплексно розглядаються різні аспекти діяльності банків, визначаються системи показників, проводиться аналіз зв'язку між їх значенням та фактичним рівнем фінансової стійкості. Часто у працях пропонуються методи групування та кластеризації – поєднання близьких за рівнем фінансової стійкості об'єктів у однорідні групи – від найкращого до найгіршого. Запропонований авторкою цієї статті підхід відрізняється від традиційних методів групування банків, оскільки враховує не лише рівень фінансової стійкості, а й загальну структурну характеристику банку, його спеціалізацію.

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ

За методом, який розглянемо у цій статті, банки поєднуються в однорідні групи залежно від їх місця на ринку за всіма показниками, які використовуються для кластеризації. Такий підхід став можливим завдяки використанню новітнього способу досліджень – *методу нейронних мереж*, або – *самоорганізуючих карт Кохонена*.

Після ґрунтового відбору структурних показників, що характеризують співвідношення активів і пасивів, доходів і витрат банків, та після побудови карти Кохонена забезпечується проста, чітка і логічна візуалізація розподілу банківського ринку. Банки групуються у різних кластерах карти за близькими характеристиками із притаманними цим кластерам профілями ризиків, що впливають на оцінку рівня фінансової стійкості.

Фінансова стійкість кожного банку оцінюється на якісно новому рівні – з урахуванням особливостей його структурної моделі: специфіки розподілу активів, пасивів, джерел прибутку, взаємозалежності об'єктів

кожної групи банків.

Отриманий за допомогою методу нейронних мереж розподіл банків відображає загальні закономірності кількох останніх років, що свідчить про стійку окремішність груп банків за домінуючими структурними особливостями.

Як свідчить аналіз, значна кількість вітчизняних банків втрачає фінансову стійкість саме в процесі переходу до так званих замкнутих стратегій обмеженого розвитку, під час якого показники діяльності (передусім – якісні) погіршуються за певними сценаріями, які відповідають окремим кластерам карти Кохонена.

На відповідній карті чітко формуються такі групи кластерів:

- банки, що спеціалізуються на кредитуванні фізичних осіб за високими ставками;
- великі ефективні банки з дешевими ресурсами, залежні від міжбанківських ресурсів;
- малі банки, залежні від бізнесу акціонерів та практикуючі специфічну процентну політику;
- банки із надлишковими високоліквідними активами, кількість яких останнім часом зростає.

Для кожної групи визначаються свої тенденції та перспективи розви-

тку, характеристики проблемності. З огляду на це будується структурна модель кластерів. Аналіз фінансової стійкості з урахуванням профілю ризику спеціалізованої групи ґрунтується на припущенні подібності процесів, що відбуваються у банках зі схожою структурою балансу. Кожен банк будь-якої спеціалізованої групи може враховувати в управлінні позитивний чи негативний досвід сусідів по групі за картою Кохонена.

Отже, запропонований нами підхід є переходом від одномірного оцінювання рівня фінансової стійкості (зорієнтованого на вісь: вищий – нижчий) до аналізу багатомірного простору структурних характеристик банків та їх функціональних якостей у контексті розподілу ринку банківських послуг.

Групування банків за значеннями системи показників здійснюється програмними засобами у багатомірному просторі, розмірність якого дорівнює кількості цих показників. Близькі за характеристиками банки скупчуються у своєрідні “сузір'я” в певному просторі. Користувачу залишається встановити бажане для себе число кластерів, і система відобразить їх у формі області двомірної карти, візуально схожої на звичайну географічну мапу.

ХАРАКТЕРИСТИКА КАРТИ КОХОНЕНА

Карта Кохонена має форму прямокутника, у кутах та на границях якого розміщуються кластери банків зі значними відмінностями від середніх значень показників, а у центрі групуються об'єкти із близькими характеристиками. Таким чином визначається п'ять основних груп банків: чотири — кутові, із незбалансованими структурами, і п'ята — центрова, врівноважена група. Загальний вигляд карти Кохонена, вміщеної у цій статті, відображає розподіл вітчизняних банків за станом на 01.07.2010 р. (див. малюнок 1).

Перша група банків, розташована на південно-східному сегменті карти, об'єднує установи з найгіршими показниками, які свідчать про цілковиту втрату ними фінансової стійкості. Кутове положення зазвичай займають банки, що перебувають у стадії ліквідації, або керовані тимчасовими адміністраціями. Наближення до цієї частини карти свідчить про системне погіршення більшості якісних показників.

Найвиразніше ці риси проблемних банків, а також установ, що наближаються до них, проявилися під час економічної кризи. Нині в Україні великою є кількість банків, що застосовують підвищені процентні ставки за залученими ресурсами (це може сигналізувати про ймовірність втрати ліквідності) і високі ставки доходності (що негативно впливає на якість активів).

Банки, котрі знаходяться в трьох інших кутах карти, теж мають незбалансовані значення, структурних показників. Щоправда, більшість із них набула цих ознак задовго до економічної кризи. Вона лише загострила негативні прояви. Банки зазначених груп поєднані однаковими профілями ризиків та певними структурними негараздами (залежностями, обмеженнями). Їх фінансова стійкість сумнівна.

Великий ризик втрати фінансової

стійкості притаманний так званим “роздрібним” банкам, що займають окремих кут карти. На малюнку 1 вони зосереджені на північному сході. Це група банків із високими ставками за залученими та розміщеними ресурсами, підвищеними комісійними доходами, адміністративними витратами та (головне) з великою часткою споживчих кредитів у портфелі. Хоча окремі з цих банків підтримують задовільні показники рентабельності та якості активів, їх подальший розвиток ускладнений через об'єктивне погіршення якості споживчих кредитів. Можливість переходу до інших сегментів карти потребує щодо зазначених банківських установ значної ресурсної та фінансової підтримки, продажу ними частини кредитних портфелів та інших неординарних стратегічних заходів.

На діагональній відстані карти (у формі “антиподів” показників роздрібних банків) зосереджено банки із задовільними показниками рентабельності, відносно низькими ставками за залученими та розміщеними ресурсами, прикметною особливістю яких є висока ресурсна залежність від міжбанківського ринку. Серед цих банків багато великих за обсягами, а також — банківських установ із іноземним капіталом.

Незважаючи на задовільні в середньому по групі якісні характеристики, ці банки останнім часом масово переходять до сегмента проблемних, втрачають фінансову стійкість через погіршення кредитного портфеля та формування значних резервів під кредитні ризики.

Нарешті, остання група банків. Вона розташована навпроти кута проблемних, тобто на північному заході карти. Характерною особливістю цієї групи є новостворені і так звані сплячі банки із надлишковими високоліквідними активами у структурі активів, великими непроцентними зобов'язаннями, інакше кажучи — з недостатньо розвинутим кредитно-депозитним портфелем.

Слід зауважити, що погіршення в останні роки загального стану банківської системи України проявляється не лише у формі збільшення кількості проблемних банків, а й у їх переході до статусу сплячих, тобто у вигляді згасання ділової активності. Таким чином виражається явище, яке отримало у літературі назву *credit crunch* — криза кредитів.

Кластери сплячих банків знаходяться поблизу групи різноманітних малих

кептивних банків, розвиток яких залежить від вимог бізнесу акціонерів. Для цих банків притаманні неринкові характеристики вартості ресурсів, доходності, надто високі або низькі показники процентного спреда та маржі. Специфіка кептивних банків свідчить про особливий характер функцій, які вони виконують у системі.

Кожна група банків складається з окремих кластерів, у яких зосереджено найбільшою мірою схожі банки. Чим далі від центру карти знаходиться кластер, тим виразнішою є його структурна специфіка. На границях (між кутами карти) розташовані кластери із незбалансованими показниками, що поєднують характеристики сусідніх кутів. Структурна модель будь-якого банку визначається характеристикою його групи, кластера та індивідуальним положенням у середині цього кластера, тобто географічним місцем розташування на карті, яке залежить від профілю ризиків даного банку.

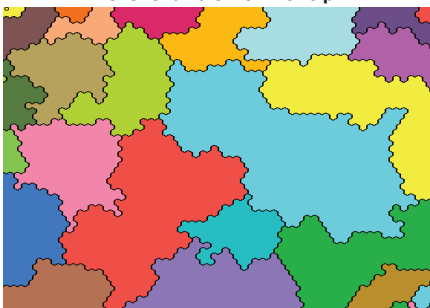
Отже, розподіл ринку банківських послуг за картою Кохонена надає нову, логічно обґрунтовану характеристику їх структурних особливостей для оцінки фінансової стійкості кожного банку зокрема та банківської системи загалом. Спостерігаючи за поступовою зміною такого розподілу, який здійснюється на основі квартальних оприлюднених звітів банків, можна кількісно і якісно оцінювати основні тенденції розвитку банківської системи.

ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ МІЖ ПОКАЗНИКАМИ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ

Система показників, що використовувалася при формуванні карти, спирається на співвідношення основних складових банківських активів, пасивів, доходів і витрат, доповнених окремими якісними показниками — рентабельністю активів і капіталу, чистим процентним спредом і маржею, адекватністю капіталу, відношенням резервів під кредитні ризики до активів. Для викладеного у цій статті аналізу опрацьовано дані, починаючи з 2006 року, охоплено етап активного розвитку банківської системи країни, період кризи та адаптації банків до її наслідків. При добірці показників особлива увага приділялася процентній політиці банків як засобу їх пристосування до умов ринку.

У процесі побудови карт Кохонена проявилася пріоритетність показників процентних ставок за залученими та розміщеними ресурсами, набув вираз-

Малюнок 1. Розподіл банків України за картою Кохонена на 01.07.2010 р.

ності їх вплив на спеціалізацію банку.

Якщо розпочинати формування карти з найменшої кількості кластерів (наприклад, трьох) із найвідміннішими характеристиками, кожна із карт у будь-якому періоді складатиметься з трьох нерівних областей:

✓ близько половини карти займуть банки, що залучають дорогі ресурси (серед яких багато вкладів фізичних осіб) та надають дорогі кредити (як правило, погіршеної якості);

✓ друга половина карти належить банкам із відносно низькими ставками та якіснішими кредитами;

✓ третій, найменший кластер виокремлює проблемні банки, що значно відрізняються від інших своїми негативними показниками.

Як бачимо на малюнку 2, половина банків із високими процентними ставками має блакитний колір, із низькими — червоний. Кластер проблемних банків із найгіршими характеристиками (він жовтого кольору) розташований на південному сході карти.

Подальше збільшення числа кластерів приведе до поділу цих трьох областей карти. У межах сформованих границь виокремляться сегменти подібних об'єктів. Половина високих ставок припадає на кластери роздрібних банків, інша половина — сплячих, кептивних, залежних від міжбанківського ринку. Центральні кластери не мають суттєвих структурних особливостей, хоча зберігають ознаку високих або низьких ставок, залежно від розташування на карті.

Таким чином, ринковий статус та фінансова стійкість банку значною мірою пов'язані з його ресурсною базою та процентною політикою, що є складовою політики управління активами й пасивами.

ДВА СТУПЕНІ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ

Оцінка фінансової стійкості кожного банку, на наш погляд, повинна розпочинатися із визначення його функцій та місця на ринку банківських послуг. Для цього застосовуються два підходи: традиційний (з метою загальної оцінки показників з урахуванням різних аспектів діяльності банку) та функціональний (оцінка в межах спеціалізованої групи банків).

Загальна оцінка фінансового стану банку проводиться за всіма аспектами банківських ризиків, із використанням показників, що залишилися поза межами моделі кластеризації (наприклад,

концентрації кредитів, питомої ваги реструктуризованої заборгованості, нарахованих несплачених процентів, структури активів і пасивів у розрізі валют, геп-розривів за строками тощо). Усі ці дані не входять до квартальних звітів банків і тому не враховуються у моделі, яка виконує інші функції — здійснює принциповий розподіл банків за структурними показниками.

Друга частина оцінки фінансової стійкості — це функціональний аналіз місця, яке займає банк на ринку, його структурної специфіки та профілю ризиків. Аналіз ґрунтується на інтерпретації траєкторії банку на карті Кохонена — дослідженні причин послідовних змін позицій, їх порівняння з динамікою відповідних змін у сусідніх банках у рамках загального розвитку системи. Модель кластеризації є своєрідною динамічною системою координат для інтерпретації змін показників конкретного банку.

Оскільки система показників фінансової стійкості банку враховує різні аспекти його діяльності, дослідження їх змін необхідно проводити комплексно, за сукупним впливом на загальний фінансовий стан. Одночасні зміни показників усіх банків ускладнюють встановлення деяких граничних значень для градації рівня фінансової стійкості. Усі показники банків змінюються одночасно під впливом загальних зовнішніх чинників та індивідуальних стратегічних рішень. Для оцінки фінансової стійкості банку в таких умовах ідеально підходять сучасні методи кластерного аналізу, а саме — самоорганізуючі карти Кохонена.

Значення фінансових показників конкретного банку отримують нову якісну оцінку з огляду на його місце у змінній системі показників усіх інших банків.

Встановлене стійке відокремлення спеціалізованих груп банків свідчить про відмінності їх економічної природи та функцій. Фінансово стійкий банк із групи залежних від міжбанківського

ринку не є тототжним до кептивного банку, навіть якщо банки близькі за розмірами, а показники якості кредитного портфеля та рівня рентабельності цих банків у певний період однакові. Кожна група банків потребує окремого підходу до оцінки фінансової стійкості з урахуванням уже напрацьованих даних щодо можливих сценаріїв розвитку.

Оцінка фінансової стійкості з огляду на структурну модель активів і пасивів та ринкові функції відповідної групи банку повинна знайти своє відображення у підходах до банківського нагляду: найбільші системні ризики потребують і найбільших зусиль та уваги. Передусім це стосується чисельної групи невеликих кептивних банків, головним завданням яких є обслуговування бізнесу окремих промислово-фінансових груп. Вимоги до фінансової стійкості таких банків мають залежати від ступеня фактичного зв'язку з ринком, обсягів залучення “зовнішніх” коштів клієнтів, не пов'язаних із бізнесом акціонерів.

Наявність чіткої, математично обґрунтованої методики розподілу банків за спеціалізованими групами дає змогу формалізувати підхід до розподілу ринку за станом на будь-який період. Карта Кохонена є зручним інструментом аналізу структури банківської системи, дослідження характеристик її сегментів та особливостей їх профілів ризиків.

ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАЄТОРІЙ БАНКІВ

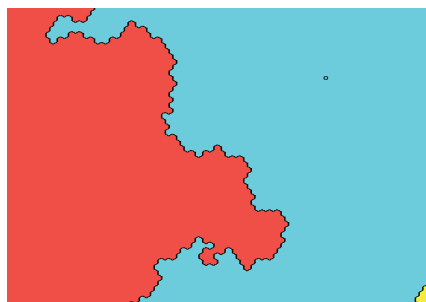
У процесі оцінювання динаміки показників кожного банку ключове значення має дослідження його траєкторії на карті Кохонена. Приклад траєкторії одного з банків наведено на малюнку 3.

На прикладі цього банку можна спостерігати вплив зовнішніх чинників економічної кризи на його фінансовий стан. У період із 2006 по 2008 рік банк постійно знаходився в одному з центральних кластерів жовтого кольору на північно-східному сегменті карти. Близьке розташування до сектору роздрібних банків свідчило про наявність відповідних характеристик, велику частку споживчих кредитів, високі комісійні доходи тощо.

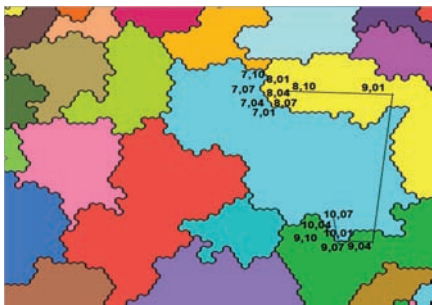
За станом на 1 січня 2009 року банк змінив своє місце, значно наблизившись до роздрібних. Відповідна точка позначена на карті записом (9.01) — це останні цифри року та місяця звітності.

Далі, починаючи з квітня 2009 року,

Малюнок 2. Карта Кохонена для випадку трьох кластерів

Малюнок 3. Траєкторія банку на карті Кохонена

банк перейшов до південно-східної частини карти, де розташовані проблемні банки. Протягом останніх місяців фінансовий стан банку дещо поліпшився, що дало йому змогу перейти від зеленого кластера неясних банків до блакитного центрального кластера. Водночас пограничне розташування у центральному кластері свідчить про нестійке поліпшення показників та про підвищені ризики.

Перехід траєкторії банку до нового кластера можна розглядати як категорію зміни якісних характеристик у відповідь на поступові кількісні зміни значень показників. Такий перехід означає, що у сукупній системі багатомірних індикаторів фінансового стану банків пройшли відчутні зміни статусу аналізованого банку, які дали підстави включити його до іншої групи, тобто ввести у новий кластер карти.

Спостереження за траєкторіями окремих банків на карті Кохонена, за послідовними змінами кластерів їх перебування свідчить про можливість визначення певних “критичних точок”, у яких кількісні зміни в системі показників діяльності спричиняють якісні перетворення, що завершуються його переходом до іншого кластера з новими характеристиками. Тобто цей апарат можна використовувати як модель стрес-тестування банків.

За допомогою застосування карт Кохонена можна встановити для кожного банку у визначений період його діяльності певні об’єктивні обмеження структурних характеристик, що запобігатиме його переходу до проблемних кластерів або навіть сприятиме переходу до якісніших сегментів. Може йти про математичне моделювання певного крайового значення структурних показників, що відповідатиме встановленому рівню фінансової стійкості банку.

З позицій банківського регулювання та нагляду запропонований апарат нейронних мереж дає змогу не лише пояснювати сучасний стан бан-

ківської системи й оцінювати фінансовий стан кожного з її об’єктів, а й встановлювати запобіжні обмеження для будь-якого банку з метою підтримки його фінансової стійкості.

БАНК ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Дослідження ринкової позиції банку, аналіз структурної рівноваги показників, результативності заходів щодо підтримки фінансової стійкості та виконання стратегічних цілей розвитку формує своєрідний “фінансовий портрет”, чи, як кажуть за кордоном, паттерн банку на тлі національної банківської системи.

Водночас *фінансова стійкість як економічна категорія відображає не лише відношення між окремими банками щодо розподілу банківських послуг, а й ті функції, які виконує конкретний банк у системі економічних відносин у суспільстві.*

Кожен банк реалізує стратегічні завдання своїх акціонерів шляхом розробки відповідної політики та програм залучення клієнтів. Інакше кажучи, банк відображає у системі відносин між постачальниками та споживачами банківських послуг певні специфічні цільові установки акціонерів, які об’єктивно сформувалися у суспільстві, суб’єктивно визначилися в цільових завданнях власників і відтворилися у стратегічних програмах розвитку банків.

Прикладом цього можуть бути етапи бурхливого відкриття відділень та розвитку споживчого кредитування у 2007–2008 роках, коли банківська система активно пропонувала клієнтам нові, раніше невідомі послуги. Ринок, так би мовити, пристосовувався до моделі розширеного споживчого кредитування, основу якої склали банки з іноземними інвестиціями.

Після впливу коштів клієнтів у 2009 році банківська система забезпечила відновлення ресурсної бази шляхом розробки нових, прийнятних для клієнтів форм короткострокових заощаджень, впливаючи на формування попиту на банківські продукти.

Усі ці загальні приклади можна доповнити конкретними програмами, які впроваджує кожний банк для забезпечення розвитку власних операцій.

Важливим аспектом проблеми фінансової стійкості банку є фінансова стійкість його акціонерів, особливо, якщо мова йде про банки з невеликою кількістю мажоритарних влас-

ників (а таких в Україні — більшість). Стратегічні завдання банків залежать від економічних інтересів акціонерів, їх власних стратегічних цілей та спроможності ефективного вирішення поставлених завдань.

Фінансова стійкість банку визначається не лише його поточним фінансовим станом, а й відстанню між плановим та фактичним виконанням стратегічних завдань. Керівництво банку здійснює постійний моніторинг ефективності виконання програм розвитку, порівнює фактичний та плановий їх рівень, причому відомості про планові завдання акціонерами банку, як правило, не оприлюднюються. У запропонованій нами моделі точка фактичного положення банку на карті Кохонена може бути доповнена певною прогнозованою точкою реалізації стратегічної цілі, а при оцінці фінансової стійкості банку може враховуватися відстань між цими точками — бажаним та реальним місцем на ринку.

Отже, фінансова стійкість банку як економічна категорія відтворює систему економічних відносин щодо реальних функцій і завдань, які виконує цей банк у суспільстві.

Фінансово стійкий банк забезпечує ефективну реалізацію об’єктивно сформованих цілей та досягає відповідного статусу на ринку банківських послуг, що дає йому змогу підтримувати рівноважну внутрішню структуру та контрольований профіль ризику.

Потреба суспільства у розвитку ринку банківських послуг втілюється в життя з поправкою на суб’єктивні цільові установки власників та керівників банків. Лише реальна підтримка клієнтами може підтвердити доцільність та ефективність окремих напрямів і програм розвитку банків. Тому фактично на ринку банківських послуг співіснують більш та менш ефективні суб’єкти. Саме фактичний розподіл ринку підтверджує ґрунтовність вибраних цілей та ефективність їх досягнення. □

Література

1. Дебюк Г., Кохонен Т. *Анализ финансовых данных с помощью самоорганизующихся карт / Пер. с англ. — М.: Издательский Дом “АЛЬПИНА”, 2001. — 317 с.*
2. Карчева Г., Камінський А., Юрчук О. *Рейтингові оцінки надійності банків та їх роль у підвищенні капіталізації банківської системи // Вісник НБУ. — 2003. — № 2. — С. 22–27.*
3. Заруцька О. *Розподіл банківського ринку за методикою нейронних мереж // Вісник НБУ. — 2010. — № 6. — С. 14–19.*

Теорія і практика/

Олена Гринько

Кандидат економічних наук,
доцент кафедри "Фінанси та кредит"
Севастопольського національного
технічного університету

Теоретичні аспекти сутності та визначення диверсифікації кредитного портфеля банку

Економічна діяльність пов'язана з виникненням численних ситуацій ризику, а їх реалізація неминуче супроводжується втратами. Виникає необхідність пошуку й застосування певних інструментів, які дають змогу раціонально управляти ризиками. Серед таких інструментів одним із найпоширеніших, найпопулярніших, універсальних і давно відомих є диверсифікація. Вона застосовується в різних сферах людської діяльності, на різних рівнях і щодо різних суб'єктів та об'єктів. Особливого поширення набула у фінансах, зокрема в банківському менеджменті при управлінні ризиками.

У статті розглядаються аспекти вдосконалення теоретичного забезпечення диверсифікації в процесі управління фінансами. Визначено теоретичну базу кредитної диверсифікації, конкретизовано особливості диверсифікації кредитного портфеля банку при управлінні кредитним ризиком.

Останнім часом диверсифікація як форма організації певної фінансової або виробничої діяльності привертає особливу увагу у зв'язку з посиленням глобалізаційних процесів, впливом світової й національної фінансово-економічних криз, розширенням конкуренції, розвитком науково-технічного прогресу, появою нових фінансових технологій та інструментів. Вона також актуалізується в умовах трансформаційних ринків.

Незважаючи на широту застосування диверсифікації та численні дослідження її сутності, сучасна теорія не дає чіткої характеристики цього процесу як загалом, так і з урахуванням специфіки застосування в банківській сфері. Це формує актуальну науково-практичну проблему, яку слід невідкладно вирішувати. Назріла гостра необхідність узагальненні наявних теоретичних досліджень і особливостей практичного застосування диверсифікації в процесі управління фінансами, зокрема — в удосконаленні теоретичної бази диверсифікації в банківській сфері.

На сьогодні є чимало наукових праць різних авторів, у яких вивчаються можливості й сутність диверсифікації. У традиційному ж розу-

мінні це поняття пов'язують з іменем відомого вченого, нобелівського лауреата Г.Марковітца (H.Markowitz), який у своїх працях "Portfolio Selection" (1952) і "Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments" (1959), актуальних, до речі, і нині, глибоко дослідив ефект диверсифікації у фінансах [1; 2].

Однак дослідження диверсифікації не обмежується лише фінансами. Серед сучасних напрямів наукових досліджень, у рамках яких активно вивчаються можливості диверсифікації, — управління банківськими ризиками (передусім — кредитним); формування інвестиційного й кредитного портфелів; вартість банку; макроекономічна ефективність банківської диверсифікації. Найінтенсивніше нині досліджується застосування диверсифікації саме в кредитній діяльності. У сучасному банківському кредитному ризик-менеджменті диверсифікація розглядається Р.Мертоном (R.Merton), В.Ачарею (V.Acharya), Р.Галаті (R.Gallati), Г.Делонгом (G.DeLong), Р.Джероу (R.Jarow), О.Ковальовим, А.Лобановим, О.Лаврушиним, Л.Примосткою та іншими науковцями [1; 2; 3; 13–22]. Авторами в основному визначаються

форми й види кредитної диверсифікації, вивчаються окремі її прояви, проте не конкретизуються умови, можливі наслідки, а також механізми практичного застосування.

Серед широкого спектра ризиків, які виникають у банківській системі, провідне місце за частотою виникнення й обсягом утрат посідає кредитний ризик. А диверсифікація кредитної діяльності банків розглядається як один із найдієвіших способів управління саме ним. У цьому напрямі й спрямуємо наше дослідження.

ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА

Розглянемо історичну ретроспективу вивчення диверсифікації. Як уже зазначалося, основоположником фундаментальних досліджень ефекту диверсифікації у фінансах вважають Г.Марковітца, хоча диверсифікація інвестицій застосовувалася й раніше. Як метод управління в рамках портфельної теорії вона використовувалася ще інвестиційними трастами Шотландії й Англії, діяльність яких була започаткована в середині XIX століття. Відомі дослідження ефекту диверсифікації Д.Бернуллі (D.Bernoulli,

1738 р.), Д.Хікса (J.Hicks, 1935 р.), Я.Маршака (J.Marschak, 1938 р.), Дж.Вільямса (J.Williams, 1938 р.), Д.Лівенса (D.Leavens, 1945 р.), Тобіна (Tobin, 1962 р.) [21, с. 38].

Відмінність теорії Г.Марковітца від доктрин його попередників і багатьох сучасників полягає в тому, що вчені до Марковітца вважали, що закон великих чисел може повністю позбавити інвестора від ризику у випадку застосування ним у достатній мірі диверсифікації. При цьому вважалося: інвесторові потрібно лише вибрати варіанти інвестицій з найбільшим очікуваним доходом і диверсифікувати свої вкладення серед них, одержавши тим самим середній очікуваний дохід. За Г.Марковітцем банк (інвестор) повинен орієнтуватися на формування оптимального портфеля, а не на вибір оптимальних активів [2]. Учений привернув увагу до загальноприйнятої практики диверсифікації портфелів активів і показав, як зменшується ризик інвесторів при включенні в портфель фінансових інструментів, дохідність яких змінюється по-різному, тобто коли вона не корельована. Підхід Г.Марковітца ґрунтується на припущенні про взаємозв'язок між ризиком і доходом та на розгляді ефекту від диверсифікації на підставі стандартного відхилення або різниці як міри ризику [23]. Багато в чому праці Г.Марковітца заклали основу для обґрунтованого й цілеспрямованого застосування диверсифікації у фінансах, зокрема в сучасній банківській сфері.

ВИЗНАЧЕННЯ ТА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ

У наукових дослідженнях, присвячених диверсифікації, можна знайти багато варіантів її визначення. Формулюючи його, вчені здебільшого спираються або на фінансовий, або на стратегічний підходи. Крім того, визначення варіюються залежно від суб'єкта диверсифікації (фінансова установа чи виробнича компанія), рівня розгляду (макро-, мікрорівень).

У фінансовій сфері *диверсифікація* (від лат. *diversus* — різний, віддалений і *facere* — робити) в більшості джерел визначається як *процес, що використовується у підприємницькій діяльності і полягає у зміні складу, структури й/або розширенні різновидів як активів, що інвестуються, так і*

вкладених у них капіталів за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел, фінансових і управлінських ресурсів.

Таке визначення є доволі універсальним і охоплює всі основні характеристики диверсифікації.

При визначенні диверсифікації часто використовуються терміни “процес” і “метод”, “стратегія” і “політика”, а також “механізм”. Коротко розглянемо обґрунтованість їх застосування.

На нашу думку, термін “процес” порівняно з “методом” є змістовнішим і дає змогу розкрити не тільки сутність диверсифікації як діяльності, її цільову спрямованість, а й динаміку. Інакше кажучи, ототожнення диверсифікації з методом не є помилковим, однак лише частково відображає її зміст.

Диверсифікація як процес характеризується наявністю таких елементів:

1. Об'єкт (певні зміни стану економічного об'єкта);
2. Суб'єкт (певна діяльність суб'єкта);
3. Методологічна основа (застосування певних методів, методик, прийомів, інструментів і способів управління).

Взаємозв'язок і взаємодія цих компонентів у сукупності становлять механізм диверсифікаційного процесу. Цей механізм визначає, як відбувається процес диверсифікації, яка його специфіка щодо різних суб'єктів і відносно різних об'єктів, за допомогою яких методів, з урахуванням яких факторів провадяться певні дії, як здійснюється планування й оцінка результатів тощо.

Термін “політика” характеризується як різнопланова соціально-економічна категорія, що трактується доволі широко — залежно від покладеного в її основу аспекту застосування (економічний, соціальний, правовий тощо). Узагальнено політикою можна вважати певну діяльність, яка спрямована на збереження досягнутого стану об'єктом або його зміну. Політика передбачає використання стратегії як загального плану будь-якої діяльності, збереженої зазвичай на тривалий період часу. З цих позицій політика є ширшою категорією, ніж стратегія. Більше того, це два взаємодоповнюючих визначення диверсифікації: можна говорити й про диверсифікаційну політику, і про диверсифікаційну стратегію як її частину.

Таким чином, використання розглянутих вище категорій відображає

різні аспекти диверсифікації й цілком допустиме залежно від контексту досліджень. На думку автора, основу диверсифікації становить певна діяльність, яку необхідно відстежувати в динаміці. У рамках цього дослідження її доцільно розглядати як процес. Це дасть змогу точніше відобразити основні елементи диверсифікації.

Ґрунтуючись на етимологічному змісті й трактуваннях категорій, покладених в основу визначення диверсифікації як процесу, що використовується в різних сферах [32; 33], можна виокремити такі основні її компоненти:

- структурна (дає змогу визначити цільові орієнтири, суб'єкти, об'єкти, напрями й обсяг диверсифікації);
- часова або динамічна компонента (диверсифікація як процес у часовому вимірі: динамічна характеристика покрокової реалізації диверсифікації, період перегляду критеріїв і параметрів диверсифікації, оцінки результатів тощо);
- факторна компонента (відображає детермінованість процесу диверсифікації від певних факторів і умов);
- класифікаційна компонента (віддзеркалює типологію диверсифікаційних процесів і змін, спричинених ними);
- методологічна компонента (полягає у визначенні й застосуванні певних методів, методик, прийомів і способів управління об'єктом диверсифікації з позиції його оптимізації).

СТРУКТУРНА КОМПОНЕНТА

Як уже наголошувалося, диверсифікація нині застосовується в різних сферах, у тому числі економічній, політичній, соціальній. Тому вона характеризується значною кількістю можливих суб'єктів і об'єктів, а також цільових орієнтирів.

Основним цільовим орієнтиром диверсифікації в більшості випадків є зменшення кількості явищ невідзначеності й ризику та можливих наслідків їх виникнення, а також оптимізація співвідношення позитивного ефекту від диверсифікації (наприклад, у вигляді прибутку в фінансовій сфері) та прийнятого ризику. При цьому різні суб'єкти можуть переслідувати різні цілі, реалізація яких визначає напрями реструктуризації в діяльності суб'єкта й економіки загалом. Найпоширенішими загальними цільовими орієнтирами є:

Матриця цілей диверсифікації*				
Стадія розвитку/ Рівень прибутку	Створення	Зростання	Зрілість	Спад
Рівень виживання	- Нові продукти/товари /послуги/технології/ринки - зниження високого ступеня невідомості (високий рівень ризиків) - конкурентоспроможність - прибуток			
Стабільний помірний прибуток		- Прибуток - стабільність зростання і розвитку (в тому числі збільшення вартості компанії) - фінансова стійкість - конкурентоспроможність - вихід на інші ринки		
Високий прибуток			- Диверсифікація ринків - прибуток - стабільність зростання і розвитку (в тому числі збільшення вартості компанії) - фінансова стійкість - конкурентоспроможність - соціальні цілі - диверсифікація джерел фінансування - диверсифікація в управлінні	
Зниження прибутку				- Реорганізація - диверсифікація в управлінні

* Цільові орієнтири відображено за зниженням пріоритетності на основі теорії життєвого циклу товарів і продуктів, а також життєвого циклу організації [34–37].

- оптимізація рівня ризиків;
- забезпечення прийнятної рівня прибутку;
- досягнення фінансової стабільності й конкурентоспроможності.

Цілі диверсифікації, по-перше, визначаються рівнем, тенденцією розвитку суб'єкта, а також його фінансовим станом і впливом інших внутрішніх факторів та критеріїв розвитку, по-друге, мають властивість змінюватися з часом під впливом зовнішніх факторів. Цілі диверсифікації як обраної стратегії розвитку або управління діяльністю суб'єкта змінюються у разі зниження ризику та в результаті досягнення підприємством синергетичного ефекту від диверсифікації видів діяльності/продуктів/технологій/ринків, а також поліпшення фінансової стабільності й конкурентоспроможності (див. матрицю). Цілі розвитку диверсифікації виробництва як стратегії розглянуті, наприклад, Г.Немченко та Ю.Ібатуловою [13; 27].

Еволюція цілей диверсифікації відбувалася поступово під впливом зовнішніх факторів і збігалася з віхами розвитку світових економічних систем: від епохи масового виробництва (до кінця 20-х років XX століття) до епохи інформаційних і комп'ютерних технологій, глобалізації й інтенсифікації економічних процесів [див. 27].

Обсяг диверсифікації визначається об'єктом, на який спрямовано управлінський вплив: від невеликих масштабів диверсифікації кредитного портфеля місцевого банку до значної

диверсифікації валютних резервів країни. Сформована в процесі диверсифікації нова структура об'єкта визначає реальний і потенційний синергетичний ефект, який проявляється у формуванні такого набору елементів, за якого потенціал об'єкта буде або істотно вищим за просту суму потенціалів елементів, що входять до нього (підприємств, технологій, продуктів, ресурсів тощо), або істотно нижчим¹.

ЧАСОВА АБО ДИНАМІЧНА КОМПОНЕНТА

Часова або динамічна компонента диверсифікації визначає часовий період її покрокової реалізації, частоту перегляду критеріїв і параметрів диверсифікації, періодизацію оцінки ефективності, аналіз результатів у динаміці. Необхідно також враховувати цикли диверсифікації, викликані циклічними коливаннями національних і світових економік. Так, наприклад, політика розподілу активів, орієнтована на часову компоненту, включає стратегію розподілу активів, орієнтовану на довгостроковий період і тактичний розподіл активів у короткостроковому часовому відрізку.

ФАКТОРНА КОМПОНЕНТА

Включає в себе фактори й умови, які є основними детермінантами процесу диверсифікації. Сучас-

ні риси диверсифікації отримала під впливом сукупності зовнішніх і внутрішніх факторів та умов. Вплив факторної компоненти простежується в еволюції диверсифікації.

Фактори (від лат. *fasces* — діяти, виробляти, примножувати) є загальними й частковими характеристиками явищ або об'єктів, які впливають на процес диверсифікації, змінюючи його окремі характеристики й параметри (масштаб, тривалість, структуру тощо). Фактори слугують рушійною силою диверсифікації, визначають її характер і окремі риси, однак при цьому не викликають і не забезпечують її наявності. Фактори диверсифікаційного процесу можна поділити на структурні, організаційні, управлінські; об'єктивні й суб'єктивні; короткочасні й довгострокові; міжнародні, державні, галузеві та інші.

Умови також не є джерелами диверсифікації, але визначають ефективність і саму можливість її застосування. Умови можна поділити на інституційні, соціально-економічні, правові, психологічні, історичні, політичні.

Фактори й особливо умови можуть спричинитися до явищ, які формують конфлікти й невизначеність, що є джерелом ризиків і проблем, які перешкоджають застосуванню диверсифікації та її ефективності. При цьому необхідно враховувати синергетичний ефект, який проявляється в тому, що спільна дія зовнішніх і внутрішніх факторів та умов практично завжди відрізняти-

¹ Про ефект синергії на підприємстві див., наприклад, у [36; 37].

меться від суми окремого впливу цих ефектів (закон синергії).

КЛАСИФІКАЦІЙНА КОМПОНЕНТА

Класифікацію диверсифікаційних процесів можна провадити за різними критеріями:

- сферами застосування (фінансова, економічна, соціальна тощо);
- системним рівнем (мега-, макро-, мікродиверсифікація);
- за формою управління об'єктом (горизонтальна й вертикальна);
- за характеристиками об'єкта (наприклад, кредитна диверсифікація і диверсифікація кредитного портфеля);
- за характеристиками суб'єкта (окремі фінансові й нефінансові суб'єкти, їх об'єднання; держави; об'єднання держав);
- за відношенням до діяльності самого суб'єкта (внутрішня, що стосується діяльності суб'єкта; зовнішня, яка безпосередньо не стосується його діяльності);
- за характеристиками інструмента, покладеного в основу диверсифікації (товар, технологія, ринок, потреби) та за іншими критеріями.

Класифікація відображає загальні можливі напрями типізації диверсифікаційного процесу. Кожен із рівнів типології у свою чергу може бути додатково деталізований. Так, наприклад, зроблено чимало досліджень щодо поділу диверсифікації виробництва [13; 27], а також щодо класифікації диверсифікації в банківській сфері [3–5; 19; 20].

МЕТОДОЛОГІЧНА КОМПОНЕНТА

Методологія передбачає використання певних методів, методик, прийомів і способів управління об'єктом диверсифікації для його оптимізації. Не вдаючись в етимологію цих категорій, можна навести такий приклад: певні методики диверсифікації пулів іпотечних кредитів використовуються державними структурами в США при випуску іпотечних цінних паперів, водночас у окремих банках можуть застосовуватися свої методи диверсифікації портфелів кредитів і цінних паперів. Параметри оптимізації об'єкта визначаються вибраними цільовими орієнтирами диверсифікації.

Оскільки диверсифікація — це діяльність, яка має свою мету, можуть бути виділені окремі *етапи процесу*,

що характеризуються певною специфікою залежно від сфери застосування диверсифікації. Найтипівішими етапами диверсифікаційного процесу є:

1. Одержання інформації (про об'єкт управління, сферу функціонування тощо);
2. Побудова архітектури процесу;
3. Дії, розроблення рішень;
4. Оптимізація процесу.

Наведене вище визначення й конкретизація диверсифікації доволі універсально й повно відображає основні її характеристики. Запропонований підхід дає змогу докладніше досліджувати особливості диверсифікації як процесу у фінансовій, зокрема у банківській сфері.

КРЕДИТНА ДИВЕРСИФІКАЦІЯ І ДИВЕРСИФІКАЦІЯ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКУ

Вітчизняний і зарубіжний банківський менеджмент концентрується в основному на відображенні загальної сутності кредитної диверсифікації та її різновидів [3–5; 19; 38].

У кредитній сфері можна виділити кредитну диверсифікацію та диверсифікацію кредитного портфеля банку, які відрізняються між собою сферою застосування (макрорівень — кредитний ринок і мікрорівень — окремі банки).

Кредитна диверсифікація — це процес розподілу капіталів у рамках кредитного ринку серед широкого кола кредитних об'єктів, які мають різні параметри й характеристики.

Диверсифікацію кредитного портфеля банку можна визначити як процес модифікації складу й структури кредитного портфеля банку за допомогою кредитів, що відрізняються один від одного основними параметрами й характеристиками.

Під параметрами й характеристиками диверсифікації розуміється сукупність ознак, які поділяють кредити й/або підпортфелі кредитів на види й типи, а також спричиняються до розмаїтості їх внутрішньогрупових характеристик. Параметри в основному визначаються прийнятою кредитною класифікацією: суб'єкт кредитування; термін використання; забезпечення; ступінь ризику; метод надання кредиту; спосіб повернення кредиту; термін його повернення; характер визначення відсотка; спосіб його сплати; кількість кредиторів; призначення

кредиту; категорія позичальників; сфера поширення; галузь кредитування; валюта кредитування; географія кредитування; новизна кредитних продуктів для банку-кредитора; рівень дохідності; рівень ризику; обсяг кредитів, діапазон кредитного портфеля та інше. Ці ознаки можуть бути покладені в основу класифікації видів кредитної диверсифікації й диверсифікації кредитного портфеля.

З огляду на розмаїтість ознак і характеристик диверсифікації дослідники не мають єдиної думки щодо її видів у кредитній сфері [3–5; 19; 20]. Крім того, деякі автори пропонують диверсифікацією вважати лише розширення діапазону кредитування, тобто оновлення кредитного портфеля, в результаті чого з'являються нові банківські кредитні послуги й продукти (до них відносять як нові для певного банку кредитні послуги й продукти, так і нові продукти й послуги для кредитного ринку) [3, с. 445]. А розподіл сукупного ризику (ризиків) кредитних вкладень (коли кредити розосереджуються за термінами, галузями, типами позичальників тощо) відносять до окремого способу регулювання кредитних ризиків — розподілу ризику [5, с. 444–445]. Такий поділ є недостатньо обґрунтованим і суперечить портфельній теорії: другий напрям, як і перший, теж є диверсифікацією, адже завдяки розподілу кредитів (кредитних портфелів) розподіляються, тобто зменшуються і їх ризики.

Найчастіше на практиці застосовується (про що наголошується в наукових працях) диверсифікація у часовому, просторовому й продуктовому аспектах [19, с. 205–207], а також галузева, географічна й портфельна диверсифікації [4, с. 138–140]. Перша більше застосовується в кредитній диверсифікації, друга — в диверсифікації кредитного портфеля, однак вони багато в чому доповнюють одна одну й можуть використовуватися в обох сферах.

Диверсифікація у фінансовому управлінні й регулюванні має певну цільову спрямованість, яка визначається етапами розвитку економіки й економічних суб'єктів. Однак можуть бути виокремлені основні цільові орієнтири. Метою кредитної диверсифікації є розробка відповідних регулятивних заходів щодо поліпшення фінансової стабільності й розвитку фінансово-кредитних організацій на основі моніторингу ступеня схиль-

ності до ризику (ризиків) кредитного ринку країни. Мета диверсифікації кредитного портфеля — зменшення ризику й забезпечення вищого доходу фінансово-кредитної установи в результаті управлінського впливу на кредитний портфель банку.

Відповідно до портфельної теорії ефективна диверсифікація — це не просте включення в портфель додаткових активів (у нашому випадку — кредитів), а додавання активів, рівень кореляції доходів яких із доходами активів, уже присутніх у портфелі, є низьким. Однак при кредитній диверсифікації й диверсифікації портфеля кредитів необхідно враховувати не лише взаємозв'язок доходів за кредитами, як зазначає, наприклад, О.Ковальов [26, с. 207], але й взаємозв'язок їх ризиків [3, с. 19; 27, с. 182]. Тому передумовою ефективної реалізації кредитної диверсифікації та диверсифікації портфеля кредитів є розподіл капіталів серед активів (кредитів), які мають низький рівень кореляції доходів і ризику яких незалежні один від одного. Необхідно зазначити, що припущення про незалежність ризиків окремих кредитів або кредитних ризиків один від одного значно полегшує розрахунки, але на практиці виявляється доволі умовним і банкіри не завжди на це зважають. Крім того, диверсифікація дає змогу знизити не лише кредитний ризик, а й банківські ризики інших видів, що супроводжують кредитування (ризик дострокового погашення, ризик ліквідності, процентний ризик та інші). Однак найчастіше диверсифікація застосовується саме з метою управління кредитним ризиком.

Традиційна банківська теорія розглядає диверсифікацію як оптимальний спосіб організації банківської діяльності, в тому числі кредитної. При цьому найефективнішою вважається кредитна діяльність, диверсифікована настільки, наскільки це можливо. Диверсифікація у системі кредитного ризик-менеджменту в основному розглядається як метод, що дає змогу зменшити сукупну схильність до ризику шляхом розподілу кредитних вкладень [3]. Дослідження Р.Холсепла (R.Holsapple), Р.Едса (R.Ades) [38] також доводять, що диверсифікація зменшує ризик, не скорочуючи при цьому очікувані доходи у випадку, якщо середня дохідність активів є однаковою. За не-однакової дохідності оцінити діє-

вість диверсифікації доволі складно. При цьому вчені роблять висновок, що "...незважаючи на це, у реальному світі диверсифікація зменшує ризик портфеля, не зменшуючи його середній очікуваний дохід за всіма інвестиціями" [38]. Д.Престбо (J.Prestbo), фінансовий аналітик і завідувач відділу корпорації Доу Джонс (Dow Jones), досліджуючи диверсифікацію, звернув увагу на наявність лише позитивного ефекту, навіть в умовах економічної кризи [39]. Такого ж погляду дотримуються фахівці ФРС США [6].

Водночас не можна забувати, що ще Г.Марковіц у своїх дослідженнях підкреслював суперечливість диверсифікації [1–2; 30]. На його думку, одним із моментів, який обмежує позитивний вплив диверсифікації, є наявність кореляції ризиків і доходів між одиницями, що диверсифікуються [18, с. 102]. Однак усі ефекти диверсифікації на сьогодні не досліджені. Як зазначають А.Саундерс (A.Saunders) і Л.Аллен (L.Allen) "поки що в літературі досягнуто певної згоди..., що вигода від диверсифікації потенційно висока. Та все змінюється..." [40, с. 181].

Останнім часом з'являються дослідження, які доводять суперечливий вплив диверсифікації як з позиції внутрішньобанківської ефективності [15], так і з погляду системного ризику й ефективності діяльності банківської системи [2; 14]. Виявити певні негативні моменти застосування диверсифікації в банківській діяльності певною мірою допомагають емпіричні дослідження. Наприклад, В.Ачаря (V.Acharya), І.Хасан (I.Hasan), А.Саундерс (A.Saunders) на основі статистичних даних 105-и банків обґрунтовують, що диверсифікація не забезпечує вищу ефективність і фінансову стабільність для банків [15]. Як доводять автори, на практиці існує неефективна диверсифікація для банку, який розширює свою кредитну діяльність у невідомих для нього галузях виробництва внаслідок високого рівня конкуренції чи нестачі досвіду кредитування в цій сфері. Робиться висновок, що така неефективність диверсифікації свідчить про доцільність спеціалізації банківського сектору. Крім того, підтверджуються попередні дослідження вчених, у яких доводилося, що об'єднання банків із концентрацією діяльності у певній сфері або за географічним принципом ефектив-

ніші, ніж діяльність диверсифікованих банків [15]. До схожих висновків прийшли німецькі дослідники, які запевняють, що особливих переваг у використанні диверсифікації немає, оскільки кожен різновид диверсифікації має властивість скорочувати банківські доходи [24]. Крім того, вплив диверсифікації, на їхню думку, залежить від загального рівня ризику: доходи банків збільшуються лише за помірних рівнів ризику й у випадку диверсифікації за галузями виробництва [24].

Стосовно методів досліджень впливу диверсифікації на вартість компанії, то науковці виділяють такі з них [25, 26]:

1. Методологія, що ґрунтується на фінансових мультиплікаторах. Суть методу полягає в порівнянні вартості диверсифікованої компанії з вартістю сфокусованих компаній, які ведуть бізнес у тих самих галузях. Отримана різниця є знижкою чи премією за диверсифікацію;

2. Метод, заснований на розрахунку й дослідженні коефіцієнта q Тобіна. Незважаючи на те, що коефіцієнт q є мультиплікатором і може бути віднесений до першого підходу, в дослідженнях він використовується окремо, поза зв'язком із іншими мультиплікаторами, тому вважається окремим підходом;

3. Метод надлишкової дохідності. Він базується на припущенні, що ринок реагує на нову інформацію, і ґрунтується на вивченні ефекту цієї реакції. Надлишкова дохідність визначається як різниця між реальною дохідністю акцій диверсифікованої компанії та її очікуваним значенням.

У рамках кожного з методів викладаються різні погляди на оцінку ефективності диверсифікації. Однозначного висновку про сприятливий чи руйнівний її вплив на створення вартості компанії, у тому числі фінансової, немає. У наукових колах поширені такі полярні думки з цього приводу:

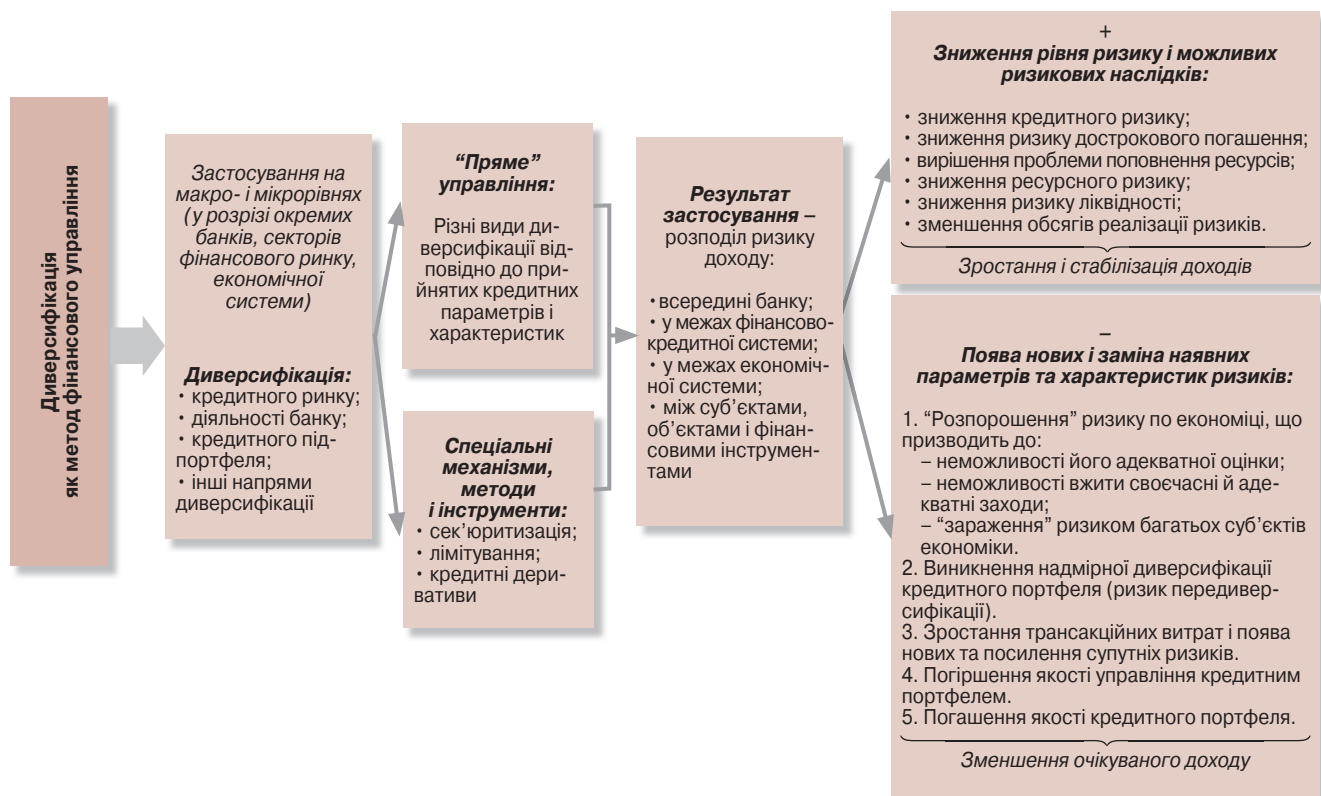
— диверсифікація є неефективною й веде до руйнування вартості компанії;

— диверсифікація сама по собі не руйнує вартість компанії;

— диверсифікація створює вартість компанії.

Аналіз праць, присвячених цій проблематиці, зроблений С.Григор'євим і Б.Мільнером [25, 36], свідчить про незавершеність відповідних досліджень.

Схема 1. Диверсифікація як метод управління кредитною діяльністю банку

Проблема результативності диверсифікації як стратегії управління фірмою розглядається в теорії організації й оцінюється неоднозначно в рамках розвитку еволюційних підходів до організаційної теорії [26; 36]. Застосування портфельного підходу в дослідженні стратегії диверсифікації передбачає як наявність синергетичного ефекту, так і можливість негативного впливу на діяльність фірми (трансакційні витрати). Однак, зауважує О.Бухвалов [26], цей підхід, який домінував у традиційній економічній теорії фірми, не давав відповідного методологічного й організаційного забезпечення для аналізу зазначених тенденцій. На відміну від нього, ресурсний підхід у теорії організації, який домінує останнім часом, дає певний інструментальний апарат для дослідження стратегії диверсифікації. Ресурсна концепція диверсифікації передбачає, що фірми розвиваються за допомогою диверсифікації завдяки використанню їх потенціалів зростання, що набувають форми організаційної компетенції або успадкованих управлінських ресурсів. Особливе значення при цьому мають ресурси широкого застосування, які дають змогу фірмам використовувати свою управлінську практику й репутацію в різних видах бізнесу. Осно-

вний постулат ресурсної теорії диверсифікації фірми полягає в тому, що пов’язана диверсифікація ефективніша, ніж непов’язана. Ефективність стратегії диверсифікації визначається досягненням певної економії від розмаїтості при використанні операційних ресурсів (технологій, клієнтів, споруд тощо) [26].

Отже, наукові дослідження й банківська практика доводять можливість виникнення як позитивного, так і негативного впливу диверсифікації:

по-перше, диверсифікація використовується насамперед для нейтралізації внутрішніх, несистематичних банківських ризиків [26, с. 207];

по-друге, можливим є збільшення трансакційних витрат унаслідок ускладнення параметрів і характеристик кредитного портфеля, що зумовлює зростання кількості супутніх ризиків [3, с. 19; 41, с. 343];

по-третє, погіршується контроль і якість управління кредитним портфелем (через безвідповідальність і несприятливий вибір, психологічні проблеми кредитних менеджерів). Це обмежує ефективний розподіл ризиків, погіршує якість кредитного портфеля й скорочує доходи банку [15; 42, с. 343];

по-четверте, сукупний вплив попередніх компонентів, а також вплив

ринкових факторів спричиняє необхідність урахування так званого ефекту надмірної диверсифікації, що призводить не до скорочення, а до збільшення кредитного ризику портфеля [42];

по-п’яте, диверсифікація для банків із різним рівнем кредитного ризику може давати різну результативність: у банках, що проводять ризикову політику, диверсифікація зумовлює скорочення доходу внаслідок нарощування банківських позичок із високим рівнем ризику; у банках із низьким ризиком диверсифікація теж може призводити до не ефективного співвідношення ризику/дохідності або справляти мінімальний позитивний вплив [15].

Диверсифікація кредитної діяльності може провадитися різними способами, у тому числі – шляхом прямого (“ручного”) управління складом і структурою кредитного портфеля, а також за допомогою застосування спеціальних методів і механізмів управління ризиками. Перший напрям реалізується шляхом застосування різних видів диверсифікації, класифікація яких була наведена вище. Другий (спеціальні механізми, методи й інструменти) пов’язаний із використанням механізму сек’юритизації, кредитних деривативів (кредитних похідних ін-

струментів)², методу лімітування. Сек'юритизація й лімітування дають змогу реалізувати, крім стратегії розподілу, також інші стратегії мінімізації ризику (його переведення, обмеження). Вони можуть використовуватися з метою управління не лише кредитним ризиком, а й іншими банківськими ризиками. Однак вивчення методів сек'юритизації й лімітування виходить за рамки теми статті і має бути предметом окремого дослідження.

Усі перераховані аспекти потребують розвитку методології диверсифікації кредитного портфеля.

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЯК МЕТОД УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКУ

Розглянемо диверсифікацію як основний метод управління кредитною діяльністю банку (див. схему 1). При його використанні на мікрорівні враховується, з одного боку, здатність портфеля кредитів зменшувати можливий ризик при включенні до нього різних за характеристиками позичок, а з другого — наявність ризику передиверсифікації. При передиверсифікації рівень ризику скорочується, однак після перетину певної межі відбувається збільшення сукупного ризику кредитного портфеля. При цьому важливо визначити цю межу і вжити відповідних заходів. Це потребує розуміння ризику передиверсифікації та здатності виявлення причин його виникнення.

Ризик передиверсифікації банку — це ймовірність посилення ризиків об'єкта, який диверсифікується (див. схему 2). При цьому ризик може полягати як у підвищенні загального рівня кредитного ризику банку, у появі нових видів кредитних та інших ризиків, характерних для кредитної діяльності, так і у зниженні очікуваного рівня доходів. У цій ситуації можна говорити про негативний синергетичний ефект, коли підсилюються не позитивні, а негативні

² Зазначені елементи диверсифікації вважаються в банківській теорії самостійними механізмами та методами управління. Їх розгляд як спеціальних механізмів і методів диверсифікації кредитного портфеля банку мотивований головною можливістю розподілу кредитних ризиків, яку ці механізми надають. Питання використання кредитних деривативів (credit derivatives), зокрема свопів на дефолт за кредитом (credit default swaps), та їх диверсифікаційного впливу на банківські ризики висвітлено в [3; 9]. Диверсифікаційний ефект механізму сек'юритизації та методу лімітування описано в [43; 44].

Схема 2. Характеристика ризику передиверсифікації

властивості об'єкта, що диверсифікується.

Ризик є проявом як внутрішніх факторів (недоліки кредитної політики, помилки в діях і виконанні функцій кредитного персоналу), так і зовнішніх факторів і умов, а також здатності деяких кредитів “накопичувати” ризики й негативні зовнішні прояви (насамперед це стосується довгострокових кредитів: іпотечних, інвестиційних, лізингових та інших). Однак при диверсифікації кредитного портфеля найімовірнішим є посилення саме кредитного ризику через неефективне застосування методу всередині самого банку. Це проявляється:

— у неадекватній оцінці кредитних проектів або можливостей самого банку їх реалізувати, що може призводити до збільшення інших “некредитних” ризиків;

— у неефективних діях банківських службовців (які реалізують кредитну політику) при проведенні диверсифікації, особливо в просторовому, продуктовому й галузевому розрізах, що потребує глибоких знань ринку, особливостей галузі, специфіки нових банківських продуктів тощо;

— у недоліках стратегії винесення на ринок нового банківського продукту, а також у недосконалості самого продукту;

— у нестачі кваліфікації, досвіду фахівців під час роботи в новій для банку кредитній сфері.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Основою результативного управління будь-якими фінансовими процесами є формування теорії щодо окремих інструментів управління. Теорія диверсифікації на сьогодні не може відобразити всі аспекти диверсифікаційного впливу на об'єкт управління, у тому числі в банківській сфері. Проведені дослідження конкретизують питання теорії, пов'язані зі змістом диверсифікації у фінансах і визначенні диверсифікації кредитного портфеля банку. Диверсифікація визначається як процес, що дає змогу впливати на різні сфери діяльності й включає в себе низку компонентів, таких як структурна, часова, факторна, класифікаційна, методологічна, без яких ефективна реалізація цього процесу є ускладненою. Механізм реалізації диверсифікації, незважаючи на його чітку цільову спрямованість (зменшення ризику, забезпечення зростання або стабілізація доходу), застосовується з урахуванням впливу різних факторів та умов і може мати негативний су-

марний вплив. Зроблене нами дослідження засвідчує варіативність можливих результатів застосування диверсифікації кредитного портфеля й потребує економіко-математичного опису цього процесу, чому буде присвячене окреме дослідження автора.

Література

1. Markowitz H.M. *Portfolio Selection* // *Journal of Finance*. — 1952. — № 7. — P. 77–91.
2. Markowitz H.M. *Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments*. — London.: John Wiley & Sons, Inc., New York Chapman & Hall, Limited, 1959. — 356 p.
3. *Энциклопедия финансового риск-менеджмента* / Под ред. А.А.Лобанова и А.В.Чугунова. — [3-е изд.]. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. — 878 с.
4. Примостка Л.О. *Финансовый менеджмент у банку: Підруч.* — [2-ге вид., допов. і переробл.]. — К.: КНЕУ, 2004. — 467 с.
5. *Управление деятельностью коммерческого банка (банковский менеджмент)* / Под ред. д-ра экон. наук, проф. О.И.Лаврушина. — М.: Юристъ, 2003. — 688 с.
6. Strahan P.E. *Bank Diversification, Economic Diversification?* // *FRBSF Economic Letter*. — 2006. — № 10. — 4 p.
7. Heathcote J. *The international diversification puzzle is not as bad as you think* // *Minnesota Economics Research Reports*. — 2007. — № 3. — 43 p.
8. Gray D. *Contingent Claims Approach to Measuring and Managing Sovereign Credit Risk* // *Journal of Investment Management*. — 2007. — № 4. — P. 5–28.
9. Draghi M. *Transparency, Risk Management and International Financial Fragility* // *Harvard Business School Working Paper*. — 2003. — № 03. — P. 118–150.
10. Brooks R. *International Diversification Strategies* // *Working Paper Federal Reserve Bank of Atlanta*. — 2002. — № 23. — 36 p.
11. Koren M. *Financial Globalization, Portfolio Diversification, and the Pattern of International Trade* // *IMF Working Paper*. — 2003. — № 03/233. — 47 p.
12. Gande A. *Valuation Effects of Global Diversification* // *Journal of International Business Studies*. — 2009. — № 9. — P. 1515–1532.
13. Ибатуллова Ю.Т. *Стратегии диверсификации деятельности хозяйствующих субъектов: вопросы теории и практики* // *Вестник ТИСБИ*. — 2008. — № 4. — С. 25–30.
14. Acharya V. *A theory of systemic risk and design of prudent bank regulation* // *Working paper London Business School*. — 2001. — January 9. — P. 224–255.
15. Acharya V. *Should Banks Be Diversified? Evidence from Individual Bank Loan Portfolios* // *Journal of Business*. — 2006. — № 3. — P. 1355–1412.
16. Jarrow R. *Default Risk and Diversification: Theory and Empirical Implications* // *Mathematical Finance*. — 2005. — № 1. — P. 1–26.
17. Kimball R.C. *Specialization, risk, and capital in banking* // *New England Economic Review*. — 1997. — November/December. — P. 51–73.
18. DeLong G. *Stockholder gains from focusing versus diversifying bank mergers* // *Journal of Financial Economics*. — 2001. — Vol. 59 — P. 221–252.
19. Ковалев А.П. *Кредитный риск-менеджмент. Монография*. — К.: Суніпр'я, 2007. — 406 с.
20. *Кредитный риск коммерческого банка: Навч. посіб.* / [В.В.Вітлінський, О.В.Пернарівський, Я.С.Наконечний, Г.І.Великоіваненко]; за ред. В.В.Вітлінського. — К.: Т-во “Знання”, КОО, 2000. — 251 с.
21. Бушуева І. *Алгоритм диверсифікації кредитів комерційного банку* // *Банківська справа*. — 2000. — № 6. — С. 20–22.
22. Галіцин В.К. *Система управління кредитними ризиками комерційного банку*. — К.: *Наук. світ*, 2000. — 146 с.
23. Gallati R.R. *Risk Management and Capital Adequacy*. — New York: McGraw-Hill, 2003. — 555 p.
24. Hayden E. *Does Diversification Improve the Performance of German Banks? Evidence from Individual Bank Loan Portfolios*. — Wien: Oesterreichische Nationalbank, 2006.
25. Григорьева С.А. *Финансовые исследования стратегий диверсификации на развитых и растущих рынках капитала* // *Корпоративные финансы*. — 2007. — № 1. — С. 111–144.
26. Бухвалов А.В. *Современные трактовки стратегий диверсификации* // *Российский журнал менеджмента*. — 2008. — № 1. — С. 57–64.
27. Немченко Г. *Диверсификация производства: цели и направления деятельности* // *Проблемы теории и практики управления*. — 1998. — № 1. — С. 107–113.
28. Markowitz H. *The early history of portfolio theory: 1600-1960* // *Financial Analysts Journal*. — 1999. — № 4. — P. 5–16.
29. Rubinstein M. *Markowitz's “portfolio selection”: a fifty-year retrospective* // *The journal of finance*. — 2002. — № 3. — P. 1041–1045.
30. Buser S. Markowitz: Interview at Rady School of Management at the University of California San Diego (2008), *History of Finance / American Finance Association*. — Режим доступу: <http://www.afajof.org/association/historyfinance.asp>.
31. Шекспир У. *Венецианский купец* [пер. с англ. Т.Щепкина-Куперник]. М. — 2001. — 320 с.
32. Рой О.М. *Исследования социально-экономических и политических процессов: Учебник для вузов*. — СПб.: Питер, 2004. — 364 с.
33. Алехин Э.В. *Исследование социально-экономических и социально-политических процессов: Учебное пособие*. — Пенза: Пенз. гос. ун-т, 2008. — 160 с.
34. *A Practical Guide to Federal Enterprise Architecture: Version 1.0*. — Federal Chief Information Officers Council, February 1999. — 102 p.
35. Широкова Г.В. *Особенности формирования жизненных циклов российских компаний (эмпирический анализ)* // *Российский журнал менеджмента*. — 2006. — № 3. — С. 3–26.
36. Мильнер Б.З. *Теория организации: учебник*. — М.: ИНФРА-М, 2002. — 480 с.
37. Смирнов Э.А. *Основы теории организации: Учеб. пособие для вузов*. — М.: Аудит, Юнити, 1998. — 375 с.
38. Holsapple R. *Thinking about diversification*. — Режим доступу: www.djindexes.com.
39. Prestbo J. *Portfolio diversification is still the best investment strategy*. — Режим доступу: <http://www.marketwatch.com/news/story/portfolio-diversification-still-best-investment/story.aspx?guid=%7B4D5EC6AE-ED5F-4F43-8C9A-0E69DB1FA6C8%7D>.
40. Saunders A. *Credit Risk Measurement. New Approaches to Value at Risk and Other Paradigms*. — New York: John Wiley & Sons, Inc., 2002. — 319 p.
41. Боди З. *Финансы* [пер. с англ.] — М.: Издательский дом “Фильямс”, 2003. — 592 с.
42. Гринько О.Л. *Управление кредитным риском банку на основе методу диверсифікації* // *Світ фінансів*. — 2008. — № 3. — С. 99–105.
43. Ковальов О.П. *Стратегічне управління кредитними ризиками* // *Актуальні проблеми економіки*. — 2006. — № 5. — С. 21–30.
44. Бэр Х.П. *Секьюритизация активов: секьюритизация финансовых активов — инновационная техника финансирования банков* [пер. с нем. Ю.М.Алексеев, О.М.Иванов]. — М.: Волтерс Клувер, 2006. — 624 с.

Проблемні активи/

Лариса Слобода

Кандидат економічних наук,
докторант Університету банківської справи
Національного банку України

Наталія Дунас

Кандидат економічних наук,
викладач кафедри банківської справи
Львівського інституту банківської
справи, Університету банківської справи
Національного банку України

Напрями вдосконалення роботи банків України з проблемними активами в посткризовий період

Однією з найгостріших проблем функціонування банківської системи України в посткризовий період є оптимальне управління проблемними активами. Через недосконале управління ризиками в деяких банках суттєво погіршилася якість кредитних портфелів, що уповільнює або навіть повністю гальмує зростання галузі загалом, а в багатьох випадках унеможливорює подальшу кредитну діяльність банків. Для подолання наслідків кризових явищ на фінансовому ринку України вкрай необхідне поліпшення систем корпоративного ризик-менеджменту банків з урахуванням уроків кризи та запозичення кращого зарубіжного досвіду в сфері управління проблемними активами з метою відновлення ефективного кредитування реального сектору економіки країни. В статті проаналізовано основні ризики в діяльності банків України, визначено вразливі ланки їх функціонування з огляду на недосконалість систем кредитного ризик-менеджменту в умовах економічної нестабільності, обґрунтовано напрями вдосконалення роботи банків з проблемними кредитами, зокрема – шляхом їх продажу та завдяки поліпшенню внутрішньобанківських схем управління проблемними кредитами в посткризовий період.

Актуальність проблеми управління проблемними активами банків знайшла відображення в низці публікацій вітчизняних та іноземних науковців і практиків. Зокрема, значний внесок у розкриття цієї теми зробили В.Герасименко та Р.Герасименко [1], О.Дзюблук [2], Г.Карчева [3; 4], В.Крилова, Л.Примостка [4], В.Міщенко [5], І.Нідзельська [6], Х.Мінські [7], Б.Моїсєєв [8], О.Лаврушин [9] та інші вчені. Проте, як показали дослідження наукових джерел та аналіз сучасної практики ризик-менеджменту, питання управління проблемними активами вітчизняних банків ще не вирішені повною мірою. У наукових працях фрагментар-

но досліджуються методи управління проблемними активами. У зв'язку з цим виникає необхідність подальшого вдосконалення роботи банків з проблемними активами та поліпшення систем кредитного ризик-менеджменту загалом. Адже якість активів відображає якість банківської діяльності загалом та її цільові орієнтації на перспективу.

Проаналізуємо нинішній рівень ризикованості кредитної діяльності банків України, зокрема Львівщини, і розглянемо сучасні напрями вдосконалення практики управління проблемними активами, зокрема — шляхом їх продажу чи передавання.

СТУПІНЬ РИЗИКОВАНOSTІ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ

Активізація ризикованого банківського кредитування та розширення спектра кредитних продуктів у 2006–2007 роках спричинили негативні зміни в структурі кредитно-інвестиційних портфелів банків у 2008–2009 роках та високі кредитні ризики впродовж 2010 року. Якщо у 2008 році частка проблемних кредитів у структурі кредитного портфеля вітчизняних банків становила 1.3%, то у 2010 році цей показник зріс майже у 10 разів і сягнув рівня 10.7%, що в абсолютному ви-

мірі становить 77.3 млрд. грн. (див. графік 1).

Високі кредитні ризики зумовлюють значні відрахування у резерви на покриття втрат за кредитними операціями та свідчать про низький рівень рентабельності активів і капіталу банків. Так, показник відношення обсягу резервів під активні операції банків до обсягу наданих кредитів у 2009–2010 роках зріс із 6.1 до 18.2%, а рентабельність капіталу різко знизилася з 8.51 до (–)14.59% відповідно, причиною чого стали великі фінансові втрати банків. Формування значного обсягу резервів під можливі втрати за кредитними операціями банків має забезпечити їх від суттєвої втрати капіталу та банкрутства. Натомість зменшення витрат на резервування свідчило б про поліпшення якості кредитних портфелів банків, що в сучасних умовах не спостерігається.

Аналіз стану кредитних ризиків банків Львівського регіону свідчить про й надалі зростаючі обсяги проблемних активів (див. графік 2).

Так, за станом на 01.03.2011 р. частка прострочених кредитів у кредитному портфелі банків регіону становила в середньому 16.3%. Причому більшою мірою ризикованими (на рівні 19.2%) є кредити юридичних осіб.

Частка прострочених кредитів фізичних осіб у портфелі банківських установ регіону становить 12.4%. Оцінка кредитних ризиків банків Львівської області за показником проблемних кредитів у розрізі валюти кредитування показала, що найризикованішими у корпоративному секторі були кредити у доларах США – 27% ризику, однаково ризикованими для фізичних осіб були кредити у гривні,

доларах США та євро – в середньому на рівні 14.3% від сукупного ризику.

Отже, статистичні дані свідчать, що рівень кредитних ризиків банків, які функціонують на території Львівської області, за наданими кредитами на 01.03.2011 р. становив: у доларах США – 19.4%, у гривні – 14.9%; у євро – 11.7% від вартості портфеля. Така тенденція свідчить про низький рівень якості структури кредитного портфеля, переобтяження балансів банків проблемними кредитами та про низький рівень ефективності використання капіталу.

Наведені вище дані дають змогу стверджувати, що рівень ризикованості кредитної діяльності банків високий як у країні загалом, так і в регіоні зокрема. Проблемні активи негативно впливають на структуру банків та якість кредитних портфелів, чинять тиск на показник достатності регулятивного капіталу банків, суттєво понижують ефективність банківської діяльності, ускладнюють процес управління фінансовими потоками, знижують довіру вкладників та інвесторів до банківської системи, істотно зменшують можливості фінансування реального сектору економіки країни.

Невтішними є й прогнози міжнародних аналітиків щодо розвитку зазначених тенденцій. Так, за даними міжнародного рейтингового агентства Фіч Рейтінгз (Fitch Ratings), проблемні активи у структурі кредитного портфеля банків України за станом на вересень 2010 року реально становили 34% від його вартості. За прогнозом експертів компанії Ді Бі Рісоч (DB Research) на початок 2011 року реальний показник проблемних ак-

тивів банків мав зрости до 45% вартості кредитного портфеля [10]. З огляду на ризикованість діяльності вітчизняних банків та зростання частки проблемних активів у структурі кредитного портфеля стабілізація фінансового ринку значною мірою залежить від ефективності управління проблемними активами банків.

ОСНОВНІ ЧИННИКИ УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНИМИ АКТИВАМИ

Слабкі ланки в діяльності банків України утворюються через низку причин, які зокрема пов'язані з методологічними, регламентувальними, організаційними та фінансово-бухгалтерськими чинниками.

Серед методологічних чинників:

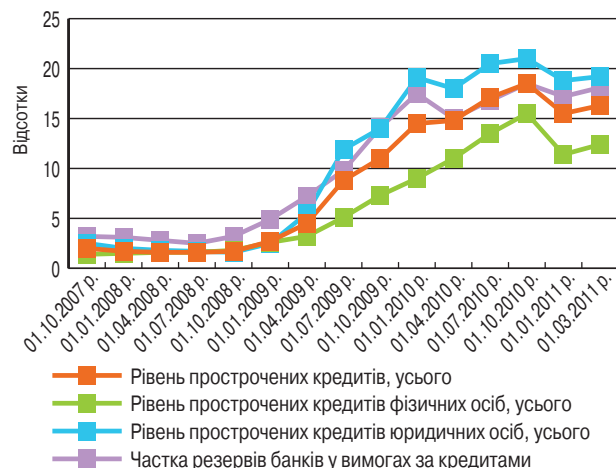
- недосконалість внутрішньо-банківських методик роботи з проблемними активами;
- низька якість розроблення етапів та процедур роботи банків з проблемними активами;
- недостатня автоматизація роботи менеджерів банків з проблемною заборгованістю;
- некоректна або зумисне недостовірна оцінка стану активів банків;
- відсутність показників ефективності діяльності та нормативів щодо мотивації роботи фахівців банків зі стягнення проблемної заборгованості;
- невідповідність методичних підходів до формування резервів під можливі втрати за кредитними операціями банків антициклічним стратегіям регулювання банківської діяльності;
- неналежне дотримання прин-

Графік 1. Динаміка кредитного портфеля та проблемних кредитів банків України в 2006–2010 роках

Джерело: за даними Національного банку України: www.nbu.gov.ua.

Графік 2. Динаміка прострочених кредитів у банківських установах Львівської області

Джерело: за даними управління Національного банку України у Львівській області.

ципів публічності щодо розкриття оцінки ризиків у фінансовій звітності банків та прозорості банківського бізнесу;

- неточність оцінки кількісних параметрів ризиків за кредитами та якісних характеристик процесів управління ними.

Регламентувальні чинники:

- недосконалість процедур структурування кредитів та визначення потенційної проблемної заборгованості;
- недосконала регламентація роботи з проблемними активами;
- відсутність формалізованої політики з управління проблемними активами;
- неглибоке розуміння менеджментом банків нормативних вимог та правових наслідків щодо розкриття банківської таємниці;
- недоопрацьованість внутрішньобанківських процедур досудового врегулювання конфліктів за кредитними договорами.

Організаційні чинники:

- низький рівень пристосування організаційної структури та внутрішньобанківських процесів до роботи з проблемними активами;
- неоптимальна організаційна структура банківських відділів та служб зі стягнення проблемної заборгованості та відсутність у менеджерів знань і фахових навиків такої роботи;
- неефективний розподіл обов'язків та слабка взаємодія підрозділів банків у процесі стягнення проблемної заборгованості;
- низький рівень організації роботи з управління проблемними активами;
- обмеженість можливостей банків щодо реструктуризації кредитів.

Фінансово-бухгалтерські чинники:

- необхідність підвищення рівня регулятивного капіталу банків та дотримання нормативів;
- зниження рівня прибутковості активів та капіталу банків;
- нарахування значного обсягу штрафних санкцій та пені за простроченими кредитами;
- погіршення структури балансів банків;
- високий рівень витрат на судове врегулювання конфліктів;

- значний обсяг витрат на реструктуризацію кредитної заборгованості та роботу з клієнтами, спрямовану на повернення кредитів.

Регулювання негативного впливу зазначених факторів на ефективність банківської діяльності в посткризовий період лежить у площині оптимізації роботи менеджменту банків з проблемними активами. Процес такої оптимізації передбачає:

- збільшення обсягів стягнень за кредитами (превентивні дії дають змогу збільшити обсяги стягнень за заборгованості та зменшити втрати вартості кредитів, забезпечити ефективне використання внутрішньої інформації щодо кредиту, виявити можливості відстрочення сплати кредитів та отримання вигоди в результаті зростання доходів у майбутньому);
- прискорення процесу стягнення коштів за кредитами завдяки знайденню розумного компромісу між меншим обсягом стягнення в стислі строки та більшим обсягом стягнення протягом довшого періоду, стандартизації процедур прийняття рішень та контролю за їх виконанням;
- зменшення витрат у результаті отримання корисного ефекту від використання професійних послуг у випадку передачі проблемних кредитів спеціально створеним фінансовим структурам чи колекторським агентствам.

Практика свідчить, що реалізація цих заходів пов'язана з вибором та застосуванням спеціальних методів у процесі управління проблемними активами. Послідовність процесу управління проблемними активами банків передбачає етапи моніторингу працюючих кредитів, раннього реагування менеджменту на виникнення проблемних ситуацій щодо повернення кредитів, аналіз варіантів та вибір стратегії роботи з проблемними активами, відновлення функціонування проблемних кредитів, стягнення заборгованості за проблемними кредитами. На кожному із цих етапів застосовуються конкретні варіанти та методи роботи, які мають внутрішній та зовнішній щодо банків характер дії.

ВНУТРІШНЬОБАНКІВСЬКІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНИМИ АКТИВАМИ

Внутрішньобанківські методи управління проблемними активами передбачають раннє реагування

ризик-менеджерів на погіршення обслуговування позичальниками кредитів і включають в себе реабілітацію кредитної заборгованості та відновлення можливості позичальниками генерувати грошовий потік для обслуговування кредитів. Одним із найефективніших внутрішньобанківських методів роботи з проблемними активами є реструктуризація кредитної заборгованості [11]. Детальне вивчення практики роботи банків України щодо реструктуризації кредитної заборгованості дає змогу визначити особливості її застосування (див. таблицю 1).

Дослідження вітчизняної практики реалізації зазначених способів реструктуризації кредитної заборгованості упродовж 2008–2010 років дає підстави говорити про обмежені можливості їхнього застосування та низьку ефективність із позиції поліпшення якості кредитних портфелів та структури балансів банків. Аналіз показує, що недоліками внутрішньобанківських методів управління проблемними активами є втрата ліквідності, відволікання істотних фінансових ресурсів від основної діяльності, утримання на балансі банку прогнозованих фінансових втрат за ризиками, обмежена гнучкість застосування.

Практика засвідчує важливість об'єктивної економічної оцінки ефективності внутрішньобанківського регулювання кредитних ризиків з метою попередження виникнення високої частки проблемних активів у структурі кредитного портфеля. Для оцінки економічної ефективності регулювання кредитних ризиків розроблено методичний підхід на засадах урахування зміни вартості грошових коштів у часі, сукупних витрат на регулювання, потенційних втрат і втраченої вигоди під час здійснення кредитних операцій. Ефективність регулювання кредитних ризиків у банку запропоновано розраховувати за формулою:

$$EF_{CRISK} = \frac{\sum_{i=1}^k E_i}{\sum_{j=1}^m C_j + \sum_{y=1}^n L_y + \sum_{g=1}^l L'_g} \geq 1,$$

де EF_{CRISK} — ефективність регулювання кредитних ризиків; E_i — ефект, отриманий від регулювання кредитних ризиків, виражений у зростанні чистого процентного та комісійного доходу; C_j — витрати банку на регулювання кредитних ризиків; L_y — втрати банку від здійснення кредитних операцій; L'_g — втрачена вигода банку;

$i (i = \overline{1, k})$ – види ефектів, отриманих від регулювання кредитних ризиків; y – види втрат при здійсненні кредитних операцій; $j (j = \overline{1, m})$ – види витрат на застосування методів регулювання ризиків; $g (g = \overline{1, l})$ – види втраченої вигоди банку.

Для оцінки ефективності внутрішньобанківського регулювання кредитних ризиків за певний проміжок часу треба враховувати, що:

$$EF_{RCRISK}^t \leq EF_{RCRISK}^{t+1},$$

де t – період, EF_{RCRISK}^t – показник ефективності регулювання ризиків за період часу t , EF_{RCRISK}^{t+1} – показник ефективності регулювання ризиків за період часу $t + 1$.

Застосування цього методичного підходу на попередніх етапах процесу управління проблемними активами банків дасть змогу аналітикам чітко визначати витрати на застосування внутрішньобанківських методів управління проблемними активами, оцінювати прогнозну прибутковість кредитних операцій за результатами реалізації цих методів та приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо управління проблемними активами з урахуванням витрат.

ЗОВНІШНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНИМИ АКТИВАМИ

У разі неефективності застосування внутрішньобанківських методів управління проблемними активами менеджмент банку може прийняти рішення про доцільність зовнішніх щодо банку дій для поліпшення структури його балансу та відновлення ліквідності. Це актуалізує практику застосування зовнішніх методів управління проблемними активами, серед яких:

- передача проблемних активів в управління третій особі (колектору) без оптимізації балансу банку;
- передача/продаж проблемних активів пов'язаній фінансовій компанії на засадах оптимізації балансу (SPV onshore/offshore);
- продаж проблемних активів непов'язаній фінансовій компанії на умовах факторингу;
- здійснення сек'юритизації активів;
- інші методи.

Особливістю застосування зазначених методів є прийняття рішення щодо їх вибору на етапі стягнення кредиту внаслідок неефективності

Таблиця 1. Характеристика способів реструктуризації кредитної заборгованості банків

Способи реструктуризації	Характеристика способу	Переваги для позичальника (залежно від зменшення місячного платежу)	Переваги для банку (залежно від суми загальної переоплати за кредитом)
Кредитні канікули	Банк дозволяє позичальникові протягом певного строку (зазвичай 6–9 місяців) погашати лише відсотки за кредитом. Після закінчення кредитних канікул позичальник щомісяця виплачує тіло кредиту плюс відсотки	Щомісячний платіж за кредитом частково зменшується	Переплата за кредитом зростає несуттєво
Зміна схеми погашення кредиту з класичної на анuitетну	Анuitетна схема погашення кредиту передбачає погашення заборгованості рівними частинами протягом усього строку кредитування, тоді як за класичної схеми сума платежів за кредитом із часом зменшується	Щомісячний платіж за кредитом суттєво зменшується	Переплата за кредитом частково збільшується
Пролонгація кредиту	Збільшення строку кредитування	Щомісячний платіж зменшується несуттєво	Переплата за кредитом збільшується суттєво
Конверсія	Переведення валютних кредитів у гривневі (курс конверсії визначається кожним банком індивідуально)	Залежно від курсу валюти на умовах конверсії	
Прощення пені та штрафних санкцій	При виникненні прострочення за кредитом банк списує весь нарахований штраф	Залежно від тривалості прострочення й суми штрафних санкцій (актуально лише для позичальників, які вчасно не погашають кредит)	
Зниження відсоткової ставки	Банк на певний строк (зазвичай на кілька місяців) знижує розмір відсоткової ставки за кредитом. Після закінчення пільгового періоду відсоткова ставка збільшується до попереднього рівня або перевищує його	Залежно від умов зміни та відсоткової ставки	

Джерело: узагальнено за даними [11].

превентивного внутрішньобанківського управління проблемними активами. Доцільність запровадження у практику діяльності конкретного банку цих методів визначається такими критеріями, як: особливості бухгалтерського та податкового обліку, вплив на достатність регулятивного капіталу, забезпечення ліквідності, підвищення ефективності управління, зменшення рівня ризиковості банку та забезпечення прибутковості кредитного портфеля (див. таблицю 2).

Порівняльна характеристика зовнішніх методів управління проблемними активами банків дає змогу зробити висновок щодо ефективності їх вибору та застосування у кожному конкретному випадку банківської діяльності з урахуванням умов фактичного структурування портфеля проблемних активів. Основними факторами максимізації вартості портфеля проблемних активів банку є визначення структури вартості з урахуванням обсягів кредитів, наявного забезпечення, умов прострочення оплати, терміну дії кредитних договорів, етапу провадження кредитної справи (стягнення застави, судове виконання); оцінка регуляторних, податкових, фінансових та бухгалтерських наслідків

продажу кредитів, наявності підтримки при продажу через позиціонування на ринку чи експертну оцінку документації коштом інвестора. До того ж, розглядаючи питання реалізації проблемних активів, менеджмент банку повинен дотримуватися балансу між швидкістю реалізації та ціною. Активи, ціна яких зростає повільно, слід якнайшвидше продавати. А ті, на які в майбутньому очікується краща ціна, слід поліпшити й підготувати до реалізації за вищою ціною. Основними якісними параметрами для оцінки портфеля проблемних активів інвестори вважають термін прострочення, суму заборгованості, співвідношення тіла кредиту і нарахованих штрафних санкцій, історію платежів та якість роботи внутрішніх служб банку з боржниками [10].

БАНКІВСЬКИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ПРОДАЖУ ТА ПЕРЕДАЧІ ПРОБЛЕМНИХ АКТИВІВ

Банківський досвід застосування методів продажу проблемних активів в Україні свідчить про активний розвиток упродовж 2009–2010 років таких форм, як передача проблемних активів в управління

Таблиця 2. Порівняльна характеристика зовнішніх методів управління проблемними активами банків

Методи та критерії	Бухгалтерський облік	Достатність капіталу	Ліквідність	Ефективність управління	Прибутковість портфеля
Передача проблемних активів в управління третій особі (колектору)	Проблемні активи залишаються на балансі банку, відображення збитків у фінансовій звітності банку	Вплив незначний	Незначне поліпшення ліквідності за рахунок повернення кредитів	Оплата послуг колектора	Розподіл участі у прибутку за портфелем
Продаж проблемних активів непов'язаній фінансовій компанії на умовах факторингу	Поліпшення структури кредитного портфеля, реалізація збитків у фінансовій звітності банку	Істотне зменшення тиску на регулятивний капітал	Швидке зростання ліквідності	Вивільнення внутрішніх ресурсів банку на інші цілі, відсутність операційних витрат	Відсутність участі у розподілі прибутку за портфелем, суттєва знижка при продажу
Передача/продаж проблемних активів пов'язаній фінансовій компанії (SPV onshore/offshore)	Передбачає оптимізацію структури балансу банку	Зменшення тиску на регулятивний капітал	Не передбачає збільшення ліквідності	Вищий рівень віддачі за проблемними активами, економія внутрішніх ресурсів банку	Розподіл участі у прибутку за портфелем, істотні втрати при продажу
Сек'юритизація активів	Передбачає оптимізацію структури балансу банку. Податкові питання	Істотне зменшення тиску на регулятивний капітал	Зростання ліквідності банку	Витрати на трансформацію активів у цінні папери та їх розміщення	Залежить від вартості розміщення сек'юритизованих цінних паперів

Джерело: власна розробка.

третій особі (колектору) та продаж проблемних активів непов'язаній фінансовій компанії на умовах факторингу. Так, за даними колекторської компанії Кредіт Колекшн Груп (Credit Collection Group – CCG), у 2009 році банківський сектор України передав в обслуговування колекторам проблемних активів обсягом понад 2 млрд. гривень за середньою ринковою ціною – не більше 10% від суми заборгованості за тілом кредиту [12]. Найактивнішими учасниками ринку продажу проблемних активів у 2009–2010 роках були Правекс-банк, ІНГ-Банк Україна, Кредит-Європа-банк, Індекс-банк, СЕБ-банк, ОТП-банк, БТА-банк, Кредобанк, банк “Ренесанс-капітал”, Унікредит-банк та Платинум-банк. При цьому продаж проблемних кредитів юридичних осіб, залежно від ефективності їх структуризації, здійснювався з дисконтом 40–60%, а споживчих кредитів – 90–95%. Найчастіше купували проблемні активи компанії CCG, “Укрфінанс”, eКол, КредЕкс (eCall, CredEx) і “Укрборт”, які й нині є найактивнішими учасниками банківських тендерів. Прогнози експертів дають змогу стверджувати, що для забезпечення ефективної роботи на фінансовому ринку та нарощення обсягів кредитування з 2011 року українські банки гото-

ві продати компаніям із управління проблемними активами 45–50% від кредитного портфеля проблемних кредитів. При цьому високий рівень конкуренції серед покупців спричиняє зростання цін на проблемні активи [12]. Фінансові переваги здійснення таких операцій за умов неефективності внутрішньобанківських методів управління проблемними активами є очевидними. Адже таким чином фінансові установи мають змогу включати у витрати суму списань, що виникає при продажу кредитів з дисконтом, уникаючи сплати податку на прибуток, спрямовувати в активні операції кошти резервів, сформованих під можливі втрати за кредитними операціями, зменшувати обсяг операційних та адміністративних витрат, скорочувати терміни списання кредитів тощо. Отже, можемо констатувати зростання перспектив застосування зовнішніх методів роботи банків із проблемними кредитами в посткризовий період на основі застосування механізмів їх продажу. При цьому продаж проблемних активів банків може відбуватися за допомогою таких організаційних форм, як приватне розміщення, проведення аукціону та закритого конкурсу. Кожна із зазначених форм має свої переваги та недоліки (див. таблицю 3).

Зарубіжний досвід свідчить, що ефективно розв'язати проблему управління проблемними активами банків на пізніх стадіях роботи із заборгованістю можна також шляхом передачі проблемних активів пов'язаній фінансовій компанії на засадах оптимізації балансу (SPV onshore/offshore). Компанії Ec Pi Bi (Special purpose vehicle – SPV) – це фінансові організації спеціального призначення, основна мета діяльності яких полягає у викупі в неплатоспроможних банків проблемних активів, заставного забезпечення та відновленні їх платоспроможності після реалізації пулу проблемних активів за договірною ціною [5].

Впровадження кращого світового досвіду передачі проблемних активів пов'язаній фінансовій компанії через механізми SPV-onshore передбачає частковий переказ проблемних кредитів банку спеціальній юридичній особі, що належить групі, яка юридично та операційно відокремлена від українського банку та не консолідується на його рівні (див. схему 1). Перевагами реалізації такого механізму є повна участь банку у розподілі прибутку за кредитним портфелем, поліпшення ідентифікації, оцінювання та регулювання кредитних ризиків портфеля тощо. Натомість істотними недоліками є відсутність можливостей консолідації на рівні банків України, обмеженість варіантів роботи банківського менеджменту із компанією, проблеми у фінансуванні таких проектів.

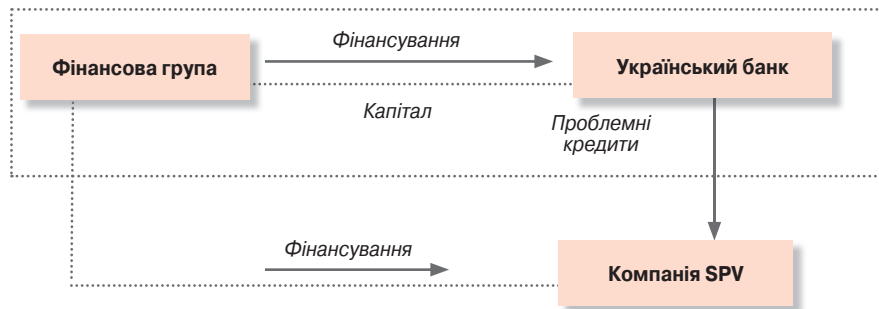
Альтернативним для банків є механізм продажу проблемних активів із частковим їх фінансуванням на принципах SPV-offshore за участі капіталу інвестора. Основною умовою реалізації угоди у цьому випадку слугує ціна продажу банком портфеля проблемних активів (див. схему 2).

Таблиця 3. Порівняння основних організаційних форм продажу проблемних активів

Характеристика	Приватне розміщення	Аукціон	Закритий конкурс
Інтенсивність	Низька	Висока	Помірна
Швидкість отримання ліквідності	Висока	Помірна	Помірно-висока
Максимізація доходу	Можлива	Ймовірна	Можлива
Продовження відносин із інвесторами	Можливе	Одноразовий процес	Можливе
Структура продажу	Індивідуалізована	Проста	Індивідуалізована
Конфіденційність	Висока	Низька	Помірна

Джерело: власна розробка.

Схема 1. Порядок передачі проблемних активів пов'язаній фінансовій компанії SPV

Джерело: складено за даними компанії Ернст енд Янг (Україна).

Дослідження показали, що перевагами цієї схеми управління проблемними активами банків є потенційно нижчий рівень списання проблемних кредитів, участь банку у розподілі прибутку за кредитним портфелем, залучення зовнішніх фахівців до управління проблемними кредитами, зацікавленість інвестора в ефективності роботи компанії SPV щодо повернення боргів, можливість капіталізації заборгованості.

На думку фахівців, основними проблемами формування та регулювання ринку продажу проблемних активів банку за представленими схемами в Україні є [10]:

- недостатність регуляторних стимулів очищення балансів банків від проблемних активів;
- недосконалість нормативно-правового забезпечення прав охорони особистих даних позичальників та дотримання банківської таємниці;
- неможливість передачі процесуальних повноважень у судових спрах щодо стягнень за проблемними активами та у виконавчому провадженні;
- перешкоди для передачі кредитів інвесторам-нерезидентам (зокрема, законодавство про валютне регу-

лювання та контроль);

- недосконалість процедур конкурсного продажу проблемних активів банків, у яких запроваджено тимчасову адміністрацію;
- несприятливий режим оподаткування операцій факторингу фінансових компаній та створення резервів банками-покупцями.

ВИСНОВКИ

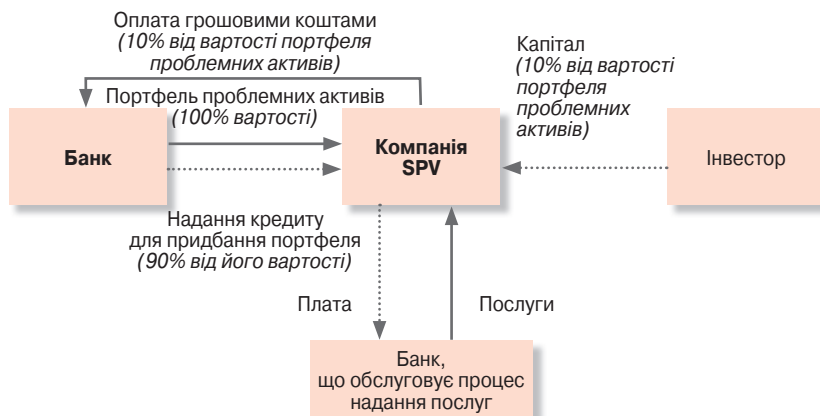
З а результатами дослідження можна зробити висновок про те, що сьогодні дедалі більше загострюються питання зменшення реальної вартості проблемних активів, юридичних аспектів реалізації заставного майна, розробки механізму державних аукціонів щодо викупу майна, яке перебуває у заставі, співпраці банків з колекторськими агентствами та компаніями з управління проблемними кредитами. Незалежно від моделі продажу проблемних активів, які можуть бути обрані менеджментом банків, залишаються актуальними гострі питання, які потребують нагального вирішення, зокрема — створення й реалізації механізму фінансування викупу проблемних активів шляхом поєднання інтересів усіх зацікавле-

них сторін та розроблення відповідного нормативно-правового забезпечення здійснення таких операцій.

Література

1. Герасименко В., Герасименко Р. Причини виникнення та форми прояву фінансової кризи в банківській системі України // Вісник Національного банку України. — 2010. — № 7. — С. 12–19.
2. Дзюблюк О. Грошово-кредитна політика в період кризових явищ на світових фінансових ринках // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 5. — С. 20–30.
3. Карчева Г. Основні проблеми розвитку банківської системи України в посткризовий період та шляхи їх вирішення // Вісник Національного банку України. — 2010. — № 8. — С. 26–32.
4. Управління банківськими ризиками: [Текст]: навч. посіб. / Л.О.Примостка, П.М.Чуб, Г.Т.Карчева та інші; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Примостки Л.О. — Київ: КНЕУ, 2007. — 600 с.
5. Міщенко В. Удосконалення управління проблемними активами банків // Електронний ресурс: [режим доступу]: <http://library.if.ua/articles/article-37/>.
6. Нідзельська І.А. Кредитні ризики та їх наслідки для банківської системи України в умовах поглиблення фінансової кризи // Фінанси України. — 2009. — № 8. — С. 102–108.
7. Лаврушин О.И. Кредит и экономический рост // Банковское дело. — № 1. — 2010. — С. 24–27.
8. Моисеев С.Р. Конструктивное регулирование: динамические резервы и резервный капитал // Банковское дело. — № 10. — 2009. — С. 12–20.
9. Hyman P. Minsky. The Financial Instability Hypothesis: Capitalistic Processes and the Behavior of the Economy. — New York: Columbia University Press, 1975.
10. Матеріали семінару “Управління проблемними та непрофільними активами” за участю представників Асоціації банків Львівщини, фахівців компанії Ernst & Young (Україна), Львів — 26 листопада 2009 року. — 22 с.
11. Руденко В. Довгі борги // Контракти. — 2009. — № 10. — С. 18–21.
12. Банки таємно продають проблемні борги? // Електронний ресурс: [режим доступу]: <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/02/26/228183/>.
13. Accounting for Special Purpose Entities Revised: FASB Interpretation 46(R) / By Jalal Soroosh and Jack T. Ciesielski // The CPA Journal on-line // Електронний ресурс: [режим доступу]: <http://www.nysscpa.org/cpajournal/2004/704/essentials/p30.htm>.

Схема 2. Порядок продажу проблемних активів пов'язаній фінансовій компанії SPV

Джерело: складено за даними компанії Ернст енд Янг (Україна).

Дослідження/

Наталія Слав'янська

Кандидат економічних наук, доцент,
заступник директора Центру наукових
досліджень Національного банку України

Аеліта Незнамова

Кандидат економічних наук,
головний спеціаліст відділу досліджень
фінансово-банківської системи
Центру наукових досліджень
Національного банку України

Сучасні тенденції регулювання та нагляду сектору небанківських фінансових установ

Нині на світовому фінансовому ринку відбуваються суттєві зміни в системах регулювання та нагляду. Автори дослідження аналізують міжнародний досвід використання цих систем, акцентуючи увагу на регулюванні діяльності небанківських фінансових установ. Розглядають оптимальні шляхи адаптації українського небанківського фінансового ринку до сучасних вимог. Обґрунтовують необхідність практичного впровадження апробованих у економічно розвинутих країнах інструментів та механізмів регулювання, які засвідчили високу ефективність, що сприятиме підвищенню стійкості й надійності вітчизняних небанківських фінансових установ.

У світовій практиці немає єдиної системи регулювання фінансового ринку — кожна країна розробляє і впроваджує свої підходи, які зазвичай ґрунтуються на адаптації світового досвіду до національної правової системи. Проблеми підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні перебувають у центрі уваги багатьох науковців. Здебільшого вона зосереджена на аналізі підходів до вибору оптимальних шляхів розвитку регулювання і нагляду в банківській сфері. Метою нашого дослідження є висвітлення світового досвіду щодо впровадження управління ризиками та ризик-орієнтованого фінансового нагляду в *небанківських*

фінансових установах.

Частка активів українського небанківського фінансового сектору становить лише 7% від загального обсягу активів фінансово-кредитних установ країни, однак негаразди у цьому секторі можуть створити проблеми для всієї економіки, у чому можна було переконатися під час останньої фінансової кризи. З огляду на це запровадження ефективного управління ризиками у цьому сегменті є вельми актуальним. Для небанківських фінансових установ — кредитних спілок, страхових компаній, недержавних пенсійних фондів — ризик-менеджмент має слугувати своєрідним механізмом захисту інтересів клієнтів, власників та інвес-

торів, бути передумовою для ухвалення оптимальних, вмотивованих рішень.

Нинішній стан ризик-менеджменту у вітчизняних фінансових установах і методи регулювання їх діяльності не відповідають рівню реальних загроз. Нехтування сучасними способами управління ризиками спричиняє значні фінансові втрати. На жаль, доводиться констатувати, що в більшості вітчизняних небанківських фінансових установ управління ризиками взагалі не здійснюється. Імітується нагляд за дотриманням нормативів, розробляються якісь внутрішні документи, що, як правило, не виконуються, створюються служби безпеки, які контролюють в осно-

вному власних співробітників і контрагентів. Все це не має нічого спільного зі створенням повноцінної системи менеджменту ризику.

Для розвитку фінансового ринку України актуальним є впровадження не лише систем управління ризиками у фінансових установах, зокрема небанківських, а й запровадження ризик-орієнтованої системи фінансового нагляду на національному рівні. Вона має бути орієнтована на виявлення проблем у діяльності небанківських фінансових установ на ранніх стадіях їх виникнення, що забезпечить своєчасність реагування регуляторів з метою запобігання виникненню кризових явищ або пом'якшення їх впливу на економіку.

ОГЛЯД СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ ЗА НЕБАНКІВСЬКИМИ ФІНАНСОВИМИ УСТАНОВАМИ

Страхові компанії

Основою для побудови системи нагляду за платоспроможністю страхових компаній є дотримання Основних принципів страхового нагляду, схвалених Міжнародною асоціацією страхових інспекторів у 2003 році, та законодавства Європейського Союзу.

Законодавство Європейського Союзу з питань визначення вимог та рекомендацій щодо створення у країнах-членах ЄС ефективних систем нагляду за платоспроможністю страхових компаній бере свій початок від затвердження Директивою 79/267/ЄЕС норм забезпеченості власними коштами страхових компаній, які здійснюють страхування життя та Директивою 73/239/ЄЕС норм забезпеченості власними коштами страхових компаній, які займаються іншими видами страхування.

У 1997 році було досліджено ефективність чинних на той час у Європі норм забезпеченості страховиків власними коштами та схвалено Європейською Комісією програму вдосконалення діючих директив. Її передбачено виконати у два етапи:

I етап — зміна діючих норм платоспроможності (для цього у 2002 р. було прийнято спеціальну Директиву про платоспроможність (Solvency I));

II етап — здійснення якнайширшого аналізу вимог, необхідних для комплексної оцінки чинників, що впливають на фінансовий стан страхових компаній.

Необхідність вжиття заходів на другому етапі виконання програми спричинена високою ймовірністю майбутніх ризиків, з якими стикатимуться страховики, а саме: зі скороченням джерел фінансування, підвищенням конкуренції.

Крім того, відомим є факт, що страхові регулятори до 90-х років минулого століття передусім зосереджували свою увагу на захисті прав страхувальників. Водночас регулювання та забезпечення якості ризик-менеджменту страховиків залишалися на другому плані.

Проте з кінця 90-х років ситуація почала змінюватися. Зокрема:

- вимоги до капіталу та платоспроможності страховиків, крім страхового ризику, вже враховували інвестиційний та інші фінансові ризики;

- у системі регулювання та нагляду за страховою діяльністю запровадили механізми пруденційного нагляду, які фокусуються на чутливості страховиків до фінансових ризиків.

Другий етап виконання програми завершився прийняттям у 2009 році Директиви про платоспроможність II (Solvency II) [6]. Вона складається з трьох частин, які аналогічні запровадженням Базелем II вимогам до банківської діяльності, але адаптовані щодо сектору страхових послуг.

Перша складова поєднує кількісні вимоги до капіталу, які регулятор ставить перед страховиками:

- вимоги до капіталу як засобу платежу (Solvency Capital Requirement (SCR));

- вимоги щодо мінімального розміру капіталу (Minimum Capital Requirement (MCR)).

Перевірка дотримання цих вимог передбачає певну міру втручання органу нагляду в діяльність страхової компанії.

Директива про платоспроможність II передбачає використання двох методів для визначення міри платіжності капіталу:

- стандартна європейська формула;
- власні внутрішні моделі страховиків.

Капітал як засіб платежу повинен покривати всі ризики, з якими стикається страховик чи перестраховик та які можна кількісно виміряти, застосовуючи власні методи зменшення ризиків страхових компаній.

Вимога щодо мінімального розміру капіталу встановлює його нижню межу, порушення якої страховиком

потребує негайного втручання регулятора — відкликання ліцензії.

Друга складова висуває якісні вимоги до страховиків як щодо управління ризиками, так і щодо нагляду за страховою діяльністю.

Третя складова визначена як “ринкова дисципліна”, вона охоплює вимоги щодо регуляторної звітності й публічності інформації про діяльність страховиків.

Відповідно до Директиви про платоспроможність II встановлено загальні принципи нагляду за страховою діяльністю [5]. Наглядовий підхід на основі оцінки ризиків включає систематичну перевірку (як безвиїзну, так і на місцях) відповідності діяльності страхової чи перестрахової компанії встановленим регуляторним вимогам.

У третій складовій — “ринкова дисципліна” — Директивою визначено вимоги до інформації, яка надається страховиками, щодо забезпечення виконання органом страхового нагляду своїх функцій. Серед них:

- перевірка діяльності страхових компаній, їх системи управління, оцінка притаманних страховику ризиків та систем управління ними, аналіз структури капіталу страховика тощо;

- прийняття в результаті здійснення регуляторних заходів відповідних рішень.

Оцінку стану управління ризиками регулятор страхового сектору здійснює з урахуванням застосування страховиком чи перестраховиком заходів щодо зменшення чи пом'якшення негативного впливу ризику на власний фінансовий стан. Ефективність диверсифікації ризиків досягається шляхом зменшення впливу різних ризиків, до яких є чутливою страхова чи перестрахова компанія, а також шляхом диверсифікації напрямів її діяльності. Диверсифікація визнається результативною у разі поглинання завдяки її застосуванню негативного впливу ризику.

Кредитні спілки

Основою для побудови системи нагляду за діяльністю кредитних спілок є принципи Всесвітньої ради кредитних спілок (WOCCU), (надалі — ВРКС), Базельського комітету з питань банківського нагляду та законодавство Європейського Союзу.

Всесвітня рада кредитних спілок, визначаючи базові принципи нагляду за кредитними спілками, наголо-

шує на тому, що вони є фінансовими установами і тому повинні бути суб'єктами пруденційного нагляду. Рекомендації, викладені у стандартах пруденційного нагляду, мають бути враховані у національному законодавстві з питань регулювання діяльності кредитних спілок.

Питання щодо необхідності впровадження кредитними спілками вимог Базеля II залежить від наявності системи пруденційного нагляду за фінансовими установами в конкретній країні. Також Всесвітня рада кредитних спілок пропонує відповідному органу, до компетенції якого входять питання регулювання та нагляду за діяльністю кредитних спілок, приймати позитивне рішення щодо застосування ними положень Базеля II у разі:

- наявності стійкої системи нагляду на основі ризиків;
- якщо кредитні спілки є прямими конкурентами банків на ринку кредитних, депозитних та інших банківських послуг;
- якщо кредитні спілки та регулятор розуміють основну причину та процес застосування розрахунків за “стандартизованим підходом” відповідно до вимог Базеля II.

Навпаки, застосування вимог Базеля II з позиції ВРКС недоцільне, якщо:

- не здійснюється нагляд на основі ризиків за кредитними спілками (у такому випадку краще використовувати ресурси для забезпечення посиленого виїзного та безвиїзного нагляду і перевірок);
- кредитні спілки не конкурують з банками, щодо яких повинна застосовуватися жорстка система нагляду на основі ризиків.

Впровадження положень Базеля II у будь-якій країні передбачає можливість кредитних спілок брати участь у розробці нових нормативних та регуляторних вимог, а також прогнозувати ймовірні наслідки їх застосування.

Деякі кредитні спілки диверсифікують свою діяльність, зокрема географічно, шляхом запровадження нових фінансових продуктів, технологій або через взаємодію з банками та іншими фінансовими установами. Відповідно і ризики, що супроводжують їх діяльність, динамічно розвиваються. Тому важливо, щоб наглядова система аналізувала ситуацію та реагувала на зміни у певній фінансовій установі та секторі загалом.

Принципи діяльності кредитних

спілок відрізняються від методів банківського роздрібного кредитування, тому управління їх кредитним ризиком теж має свої особливості. Відповідно регуляторна вимога щодо наявності у кредитних спілках розроблених та затверджених інструкцій і положень щодо перевірки, схвалення, моніторингу та повернення кредитів має бути доповнена специфічними для кредитних спілок положеннями.

Країни-члени Європейського Союзу розглядають можливість створення нового європейського органу регулювання та нагляду банківського, страхового і сектору цінних паперів. Також запропоновано проект директиви щодо створення спеціального європейського органу банківського регулювання та нагляду, до компетенції якого буде віднесено розроблення регуляторних і наглядових стандартів для всіх кредитних та фінансових установ. При цьому, на думку Європейської мережі кредитних спілок (European Network of Credit Unions), застосування всіх вимог та стандартів європейського банківського регулятора має бути пропорційним розміру та виду ризиків кредитних установ.

У Великобританії наглядова політика Управління з фінансового регулювання та нагляду (центрального органу нагляду за ринком фінансових послуг (Financial Services Authority, FSA)) спрямована на посилення законодавчих вимог щодо пруденційних стандартів для кредитних спілок у сфері оцінки капіталу, ліквідності та резервування під неповернення кредитів.

В Ірландії готується реформа регуляторної системи, яка передбачає створення при Центральному банку Ірландії (Central Bank and Financial Services Authority of Ireland) Комісії єдиного інтегрованого регуляторного органу фінансового ринку. Дія стандартів банківського нагляду буде поширена і на кредитні спілки. Однак Ліга кредитних спілок Ірландії (Irish League of Credit Unions) зазначає, що такі кроки можуть мати негативний вплив на розвиток кооперативного кредитування в країні. З метою напрацювання регуляторних норм, які відповідають діяльності спілок, Ліга запропонувала проаналізувати діяльність максимально репрезентативної групи кредитних спілок. І лише на підставі результатів такого аналізу створювати законо-

давчу та регуляторну систему впливу на діяльність кредитних спілок.

Парламентський комітет з підприємництва, торгівлі та інвестицій Ірландії запропонував перевести відповідальність за здійснення нагляду за кредитними спілками до органу регулювання та нагляду за фінансовим сектором Великобританії, залишивши функцію реєстрації кредитних спілок Департаменту з підприємництва, торгівлі та інвестицій Ірландії. Цієї позиції також дотримується Казначейство Її Величності (Her Majesty's Treasury), пропозиції якого передбачали необхідність поширення на кредитні спілки Закону “Про фінансові послуги та ринки”.

У Новій Зеландії впродовж 2008–2009 рр. здійснювалися заходи, спрямовані на реформування фінансового сектору країни, зокрема щодо посилення відповідності нагляду за кредитними спілками, які стали членами національної системи гарантування вкладів. У зв'язку з цим кредитні спілки зобов'язані подавати щомісячну та спеціальну звітність, яка передбачена для фінансових установ-учасників системи. Впродовж 2010 р. тут також було розпочато впровадження відповідних норм щодо пруденційного законодавства.

Польські та російські кредитні спілки також очікують змін до національних законодавчих актів, спрямованих на посилення контролю за їх діяльністю, зокрема шляхом удосконалення стандартів нагляду та регулювання.

Загалом у рамках поліпшення регуляторної системи щодо діяльності кредитних спілок у країнах Європейського Союзу у 2008 році була прийнята Директива щодо вимог до капіталу, якою передбачено адаптацію національного законодавства країн-членів відповідно до вимог Базеля II. Проте вона містить положення, що виключають зі сфери регуляторного впливу кредитні спілки. Зокрема, у документі зазначено, що, зважаючи на особливості структури та невеликий розмір, на кредитні спілки Польщі, Ірландії та Великобританії не поширюється дія цієї Директиви. Відповідно діяльність таких фінансових установ, зокрема щодо питань достатності капіталу, має регулюватися згідно з національним законодавством цих країн.

Після приєднання до Європейського Союзу на кредитні спілки нових країн — членів ЄС, наприклад

Румунії, поширилася дія вимог Директиви. Як наслідок, до кредитних спілок різних країн—членів ЄС застосовують різні вимоги, що призводить до нерівності умов здійснення діяльності.

Пенсійні фонди

Принципи управління ризиками пенсійних фондів визначені в документі Організації з економічної співпраці та розвитку (Organisation for Economic Cooperation and Development) “Основні принципи регулювання професійними пенсійними фондами” [7]. Цей документ передбачає наявність адекватної системи контролю інвестиційного, операційного ризиків і ризику управління, а також системи внутрішньої звітності та аудиту.

Стандарти управління ризиками, затверджені органом регулювання діяльності пенсійних фондів, повинні містити чіткі вимоги щодо побудови відповідної організаційної управлінської системи, а також мають передбачати для органів нагляду чіткі інструкції щодо перевірки ефективності таких систем.

Зазначені вимоги є також у Рекомендаціях щодо ліцензування пенсійних фондів, де питання управління ризиками визначено таким чином:

“Процес управління ризиками сприяє стійкості корпоративної практики та допомагає створити систему для адекватної оцінки та управління ризиками. Ці процеси включають механізми виявлення та усунення конфлікту інтересів, а також операційного ризику, спричиненого технологічними помилками, оцінки та управління інвестиційним ризиком та іншими ризиками, що притаманні діяльності пенсійного фонду” [8].

У Рекомендаціях наголошено на тому, що орган ліцензування повинен мати повноваження оцінювати відповідність встановленим вимогам кандидатів директорів та керівників пенсійних фондів, а також систем корпоративного управління, управління ризиками, внутрішнього контролю та кодексу поведінки, які при цьому враховують розміри пенсійних фондів та ступінь складності їх операцій. Передбачається, що орган ліцензування та нагляду контролюватиме дотримання ліцензійних вимог та наявність надійних внутрішніх систем управління ризиками.

Крім того, в Методичних рекомендаціях щодо управління пенсій-

ними фондами, які розроблені Організацією з економічної співпраці та розвитку [9], однією з головних складових механізму управління ризиками визначено функцію внутрішнього контролю за дотриманням усіх базових адміністративних та організаційних процедур (розроблених і затверджених обов'язків та повноважень членів органів управління, облікових процедур, функцій регулювання та інвестування). Залежно від розміру та складності операцій пенсійного фонду робота підрозділів внутрішнього контролю може включати оцінювання ефективності діяльності, компенсаційних механізмів, інформаційних систем, а також процесів та процедур управління ризиками.

Міжнародна організація органів нагляду за пенсійними фондами (International Organisation of Pension Supervisors (IOPS)) також розробила Методичні рекомендації для органів нагляду щодо оцінки пенсійних фондів” (Guidelines on the Supervisory Assessment of Pension Funds) [10]. Основним завданням системи нагляду, згідно з цим документом, є здійснення регулярного моніторингу діяльності пенсійного фонду, який передбачає перевірку наявності якісних систем управління ризиками та, відповідно, спроможності пенсійного фонду реагувати на прояви таких ризиків.

Методичні рекомендації передбачають, що органи регулювання та нагляду кожної країни самостійно визначають вимоги щодо управління ризиками. Наприклад, в Австралії орган нагляду вимагає наявності в пенсійних фондах системи управління ризиками, якою встановлюється порядок управління та моніторингу ризиків, пов'язаних із діяльністю пенсійного фонду. У Німеччині орган нагляду за роботою пенсійних фондів вимагає належної організації діяльності, що передбачає розроблення та затвердження стратегії управління ризиками, організаційних та операційних правил, а також створення системи внутрішнього управління та контролю. У Великобританії закон щодо діяльності пенсійних фондів враховує вимоги Директиви ЄС 2003/41/EC (IORP Directive) щодо наявності в пенсійних фондах механізму внутрішнього контролю. Відповідно до вимог цього закону “управитель пенсійного фонду повинен налагодити та здійснювати внутрішній контроль, який даватиме змогу переконатися у тому, що пенсійний фонд, адміністрування та управління якого він здій-

снює, відповідає критеріям такої установи та вимогам законодавства”.

Міжнародна організація органів нагляду за пенсійними фондами також спостерігає за процесом управління ризиками у компаніях, які надають послуги пенсійному фонду. До основних заходів нагляду щодо ризиків у діяльності пенсійних фондів належить щорічна перевірка наявності внутрішніх положень та процедур, а також регулярна оцінка та звітність перед органами нагляду агентських та консультативних компаній. Така звітність повинна надавати вичерпну інформацію щодо спроможності внутрішніх систем контролю здійснювати моніторинг та управляти ризиками пенсійного фонду.

Відповідно до вимог національного законодавства країн — членів ЄС орган нагляду за діяльністю пенсійних фондів може вимагати від управителя створення окремого підрозділу з управління ризиками. Основними завданнями таких підрозділів є постійний контроль за ризиками, притаманними інвестиційному портфелю пенсійного фонду, та сигналізування про виникнення загроз його інвестиційній діяльності.

Таким чином, у світовій практиці для здійснення фінансового нагляду розроблені ключові елементи оцінки наглядовими органами системи управління ризиками. Даючи оцінку якості управління ризиками, наглядові органи мають пересвідчитися, що фінансова установа виконує такі вимоги:

1) процедури управління ризиками і порядок надання звітів та інформації дають змогу охопити всі можливі ризики;

2) ключові підходи, джерела інформації та процедури, що використовуються для виявлення, оцінки, моніторингу і контролю ризиків, адекватні, задокументовані й регулярно тестуються на надійність;

3) у звітах послідовно відображається діяльність фінансової установи, що дає змогу здійснювати моніторинг ризиків відповідно до встановлених лімітів, цілей та завдань.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ ЗА ФІНАНСОВИМИ НЕБАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ

Відповідно до вимог українського законодавства [1, 2, 3, 4] державний надгляд за небанківськими

фінансовими установами здійснюється Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України (надалі – Держфінпослуг) за принципом контролю дотримання вимог щодо їх діяльності. Слід зазначити, що впродовж останніх років в Україні активізувалася робота щодо створення підґрунтя для впровадження пруденційного нагляду (нагляду на основі ризиків) за небанківськими фінансовими установами. При цьому Держфінпослуг орієнтується на загальновизнані стандарти і підходи здійснення пруденційного нагляду. Таким чином, для страхових компаній обрано систему, що діє відповідно до Директиви про платоспроможність II, для кредитних установ – рекомендації Міжнародної ради кредитних спілок, а для пенсійних фондів – рекомендації Міжнародної асоціації органів нагляду за недержавними пенсійними фондами (International Organisation of Pension Supervisors (IOPS)), що знайшло відображення у проекті Концепції запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами, здійснюваного Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

Держфінпослуг передбачає запровадження запланованих заходів у кілька етапів. На кожному з них відбуватимуться консультації з фінансовими установами, з урахуванням яких будуть розроблені нормативно-правові акти та методичні рекомендації щодо впровадження пруденційного нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ у розрізі секторів фінансового ринку. Впровадження системи пруденційного нагляду передбачає, що, крім оцінки фінансових показників та нормативів, яка здійснюється на підставі аналізу фінансової та регуляторної звітності фінансових установ, проводитиметься оцінка нефінансових показників (системи управління, розкриття інформації, ринкової поведінки тощо).

Держфінпослуг у процесі розвитку системи пруденційного нагляду поступово переходить від фокусування наглядового процесу на перевіряння ретельного дотримання фінансовою установою вимог та правил до оцінки внутрішньої системи управління ризиками фінансової установи. З цією метою Держфінпослуг заохочуватиме застосування фінансовими установами внутрішніх моделей, що дасть змогу зменшити

системний ризик шляхом точнішого визначення ризиків конкретної фінансової установи.

З метою підготовки належного підґрунтя для впровадження системи пруденційного нагляду Держфінпослуг вважає необхідним забезпечити:

- перехід на Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ);
- удосконалення чинних форм звітності, які забезпечать надходження даних, необхідних для ефективного здійснення пруденційного нагляду;
- посилення ролі та відповідальності аудиторів та актуаріїв;
- створення комплексної інформаційної системи Держфінпослуг;
- побудову ефективної автоматизованої системи приймання, обробки та аналізу даних на всіх рівнях нагляду.

Таким чином, при запровадженні нагляду на основі оцінки ризиків органами фінансового нагляду необхідно враховувати головні переваги цього методу, а саме:

- надання можливості наглядовому органу оцінити загальну стійкість фінансової установи до ризиків на даний час та прогнозувати потенційні ризики банку у майбутньому, забезпечуючи таким чином як поточну, так і перспективну оцінку відповідності фінансової установи наглядовим вимогам;
- визнання вагомої ролі керівництва фінансової установи та запроваджених ним процедур, що даватиме змогу уникати багаторівневих та всебічних перевірок відповідності встановленим нормам та вимогам здійснюваних фінансових операцій, концентруватися лише на перевірці операцій з підвищеним ризиком.

Зауважимо, що нагляд на основі оцінки ризиків у розрізі окремих сегментів фінансового ринку має певні особливості. Розглянемо основні з них.

Страхові компанії

Важливим інструментом пруденційного нагляду в Держфінпослуг мають стати тести раннього попередження, за допомогою яких виокремлюватимуться проблемні компанії для детального фінансового аналізу та своєчасного виявлення ризику настання неплатоспроможності. Тести включатимуть коефіцієнтний аналіз ключових ризиків діяльності страховиків.

Одним із основних завдань пруденційного нагляду є недопущення

на ринок осіб з поганою діловою репутацією та тих, які не мають відповідної професійної підготовки. Крім того, Держфінпослуг повинен забезпечити належний професійний рівень діалогу з власниками та керівництвом страховика. Розуміння власниками страховика особливостей страхового бізнесу має забезпечити виконання ними вимог регулятора щодо збільшення капіталізації, зменшення ризикованості діяльності тощо.

Потребують перегляду вимоги до економічного обґрунтування запланованої діяльності страховика (бізнес-план) на предмет відповідності інформації, що подається згідно з вимогами щодо ліцензування, принципам та стандартам Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю (International Association Of Insurance Supervision (IAIS)). У процесі пруденційного нагляду Держфінпослуг проводитиме оцінку реалістичності бізнес-плану та здійснюватиме моніторинг значних відхилень запланованих показників від показників діяльності.

Важливим інструментом пруденційного нагляду є аналіз результатів стрес-тестування. За допомогою цього інструменту Держфінпослуг зможе проаналізувати вплив різних сценаріїв на фінансове становище компаній. У рамках упровадження системи управління ризиками необхідно встановити вимоги щодо регулярності проведення стрес-тестування страховиками та розкриття Держфінпослуг інформації щодо ключових ризиків та результатів проведених стрес-тестів.

Дієвим елементом пруденційного нагляду на цьому етапі є запровадження спеціальних форм звітності щодо оцінки та контролю за ризиками. За результатами аналізу звітності страховик та регулятор матимуть можливість відстежувати та контролювати всі реальні ризики, робити відповідні висновки і вживати належних заходів.

Пенсійні фонди

Серед основних цілей запровадження системи нагляду на основі ризиків за діяльністю недержавних пенсійних фондів такі:

- забезпечення збереження вартості пенсійних активів;
- обмеження (зменшення) інвестиційних ризиків для учасників;
- досягнення стабільності функціонування ринку недержавного пенсійного забезпечення.

Держфінпослуг повинен мати можливість отримувати оперативну інформацію щодо негативного впливу на вартість пенсійних активів ризиків, пов'язаних з інвестуванням у конкретний актив, та належним чином реагувати, вживаючи відповідних заходів впливу. Вдосконалення потребує система управління недержавними пенсійними фондами, що забезпечується впровадженням систем управління ризиками та внутрішнього аудиту.

Кредитні спілки

Пруденційний нагляд за фінансовим станом кредитних спілок має передбачати (крім нагляду за дотриманням основних фінансових показників їх діяльності, до яких належать коефіцієнти достатності капіталу, платоспроможності, прибутковості, якості активів та ліквідності) також нагляд за якістю управління ризиками кредитної спілки.

Для реалізації завдань ефективного нагляду необхідно впровадити систему оцінки ризиків та визначити граничні значення фінансових коефіцієнтів, за умови недотримання яких нагляд за кредитною спілкою має бути індивідуальним. Базою таких граничних значень та здійснення належного пруденційного нагляду за кредитними спілками мають стати тести раннього

попередження, за допомогою яких визначаються проблемні установи. З метою своєчасного виявлення ризику неповернення кредитними спілками залучених коштів від фізичних осіб та настання неплатоспроможності тести раннього попередження базуватимуться на оцінці ризиків та включатимуть як коефіцієнтний аналіз фінансової діяльності, так і аналіз відповідних якісних характеристик.

Ефективність впровадження пруденційного нагляду за фінансовим станом кредитної спілки залежить від оперативності виявлення та реакції органу нагляду на негативні зміни або тенденції щодо фінансових нормативів, а також дотримання критеріїв управління в кредитній спілці, встановлених законодавством.

Необхідним елементом впровадження пруденційного нагляду за кредитними спілками має стати стрес-тестування їх діяльності.

Отже, світовий досвід управління ризиками та здійснення фінансового нагляду на основі оцінки ризиків дає підстави зробити висновок про те, що нині назріла нагальна потреба у детальному його вивченні та адаптації українського ринку фінансових послуг до апробованих у міжнародній практиці стандартів з урахуванням динаміки розвитку цього ринку.

Література

1. Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" від 12.07.2001 р. № 2664-III.
2. Закон України "Про страхування" від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР.
3. Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення" від 09.07.2003 р. № 1057-IV.
4. Закон України "Про кредитні спілки" від 20.12.2001 р. № 2908-III.
5. Основні принципи страхового нагляду // http://www.iaisweb.org/_temp/Insurance_core_principles_and_methodology.pdf.
6. Директива про платоспроможність II (Solvency II) // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:335:0001:0155:EN>.
7. Основні принципи регулювання професійними пенсійними фондами // <http://www.oecd.org/dataoecd/51/9/44495715.pdf>.
8. Рекомендації щодо ліцензування пенсійних структур // <http://www.oecd.org/dataoecd/7/34/40434531.pdf>.
9. Методичні рекомендації щодо управління пенсійними фондами // <http://www.oecd.org/dataoecd/18/52/34799965.pdf>.
10. Методичні рекомендації для органів нагляду щодо оцінки пенсійних фондів // <http://www.iopsweb.org/data-oecd/38/47/41042660.pdf>.

Інформація з першоджерел

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у лютому 2011 р.¹

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК "НАДРА" (колишня назва – Відкрите акціонерне товариство комерційний банк "Надра")	ПАТ	390 362 660	26.10.1993 р.	205	м. Київ, вул. Артема, 15
Публічне акціонерне товариство "Універсал Банк"	ПАТ	1 152 671 970	20.01.1994 р.	226	м. Київ, вул. Автозаводська, 54/19
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК "ТК КРЕДИТ"	ПАТ	151 828 750	28.04.1994 р.	245	м. Київ, вул. Дмитрівська, 18/24
Публічне акціонерне товариство "УніКредит Банк" (колишня назва – Відкрите акціонерне товариство УніКредит Банк)	ПАТ	653 507 670	28.02.1997 р.	265	м. Київ, вул. Ярославів Вал, 14-а
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК "СТАНДАРТ" (колишня назва – Відкрите акціонерне товариство "Комерційний Банк "Стандарт")	ПАТ	85 000 000	31.12.2008 р.	327	м. Київ, вул. Почайнинська, 45
Сумська область					
Публічне акціонерне товариство Акціонерний Банк "СТОЛИЧНИЙ"	ПАТ	87 335 000	22.10.1993 р.	202	м. Суми, вул. Харківська, 1

¹ "Перелік банків України, включених до Державного реєстру банків" опубліковано у "Віснику НБУ" № 2, 2011 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією статутів.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації, ліцензування та реорганізації банків Національного банку України Олена Сімецька.

Огляд/

Внутрішньодержавні і транскордонні перекази за підсумками 2010 року

Аналітичні дані щодо діяльності в Україні впродовж 2010 року внутрішньодержавних і міжнародних систем переказу коштів, створених резидентами

У попередньому номері “Вісника НБУ” було оприлюднено інформацію про діяльність в Україні протягом 2010 року міжнародних систем переказу коштів, створених нерезидентами. Продовжуючи тему, Генеральний департамент регулювання платіжних систем та розрахунків пропонує увазі читачів журналу аналітичні матеріали щодо діяльності систем переказу коштів, створених резидентами (банками та небанківськими установами). Викладена в публікації інформація не включає в себе даних щодо переказів, здійснених в Україні з використанням внутрішньобанківських систем переказу коштів. Слід також зауважити, що згідно з чинним законодавством платіжні організації платіжних систем, які є резидентами, зобов'язані узгоджувати правила функціонування платіжної системи з Національним банком України. Впродовж останніх трьох років Національним банком України узгоджено правила семи систем переказу коштів, які на сьогодні надають фізичним особам послуги з переказу коштів.

СИСТЕМИ ПЕРЕКАЗУ КОШТІВ, СТВОРЕНІ БАНКАМИ УКРАЇНИ

За станом на 01.01.2011 р. в Україні функціонували дві внутрішньодержавні та дві міжнародні системи переказу коштів, створені банками України (див. таблицю 1).

Із використанням усіх зазначених систем у межах України протягом 2010 року було переказано **10 812 млн. гривень, 14 млн. доларів США та 0.8 млн. євро**.

Кількість і суми здійснених переказів у межах України за кожною системою окремо в розрізі валют переказу подано в таблиці 2.

Транскордонні перекази здійснювалися міжнародними системами переказу коштів “АВЕРС” та PrivatMoney за допомогою учасників-нерезидентів.

Таблиця 1. Перелік створених банками України внутрішньодержавних і міжнародних систем переказу коштів				
Назва системи та платіжної організації	№ та дата видачі свідоцтва НБУ	Кількість учасників-резидентів	Кількість учасників-нерезидентів	Кількість систем-партнерів, створених нерезидентами
Внутрішньодержавні системи				
“Аваль-Експрес”, Райффайзен банк “Аваль”	№ 2 від 05.02.2009 р.	10	–	–
“СОФТ”, Укрсоцбанк	№ 7 від 26.08.2009 р.	10	–	1
Міжнародні системи				
“АВЕРС”, банк “Фінанси та кредит”	№ 1 від 27.05.2008 р.	25	5	5
PrivatMoney, Приватбанк	№ 10 від 19.07.2010 р.	25	26	–

зидентів. Певну частину транскордонних переказів було прийнято і виплачено в Україні завдяки співпраці систем, створених резидентами, та систем, створених нерезидентами. Договори про таку співпрацю укладено системами “АВЕРС” і “СОФТ”.

Усього з використанням систем

“АВЕРС”, PrivatMoney та “СОФТ” в Україну надійшло **420 млн. доларів США**; відправлено за межі України **81 млн. доларів США** (в еквіваленті).

Дані щодо транскордонних переказів у розрізі систем переказу коштів, створених банками України, та систем-партнерів, створених нерезидентами, наведено в таблиці 3.

Таблиця 2. Обсяги переказів у межах України, здійснених із використанням систем переказу коштів, створених банками України, у 2010 році

Назва системи та платіжної організації	Код валюти	Кількість переказів		Сума переказів (тис. одиниць валюти)	
		Усього	У тому числі учасниками системи	Усього	У тому числі учасниками системи
“АВЕРС”, банк “Фінанси та кредит”	UAH	122 907	4 884	1 511 908	30 022
	USD	2 426	2	7 521	3
“Аваль-Експрес”, Райффайзен банк “Аваль”	UAH	562 970	1 058	1 259 537	2 396
	USD	11	5	27	17
“СОФТ”, Укрсоцбанк	UAH	313 542	9 443	1 881 757	33 009
	EUR	24	24	84	84
PrivatMoney, Приватбанк	UAH	2 453 147	46 690	6 158 983	105 474
	USD	4 265	79	6 415	90
	EUR	733	16	680	11
Усього	UAH	3 452 566	62 075	10 812 185	170 901
	USD	6 702	86	13 963	110
	EUR	757	40	764	95

Таблиця 3. Обсяги транскордонних переказів, здійснених із використанням систем переказу коштів, створених банками України, у 2010 р.

Назва системи та платіжної організації	Спільно з учасниками-нерезидентами				Системи-партнери, створені нерезидентами	Спільно з системами-партнерами			
	В Україні		З України			В Україні		З України	
	Кількість переказів	Сума переказів (тис. доларів США)	Кількість переказів	Сума переказів (тис. доларів США)		Кількість переказів	Сума переказів (тис. доларів США)	Кількість переказів	Сума переказів (тис. доларів США)
“АБЕРС”, банк “Фінанси та кредит”	278	213	2 678	1 634	1. “ЛИДЕР”, Росія 2. InterExpress, Росія 3. “Золотая корона”, Росія 4. Caspian, Азербайджан 5. Intel Express Georgia, Грузія Усього:	6 869 19 057 103 017 1 377 64	4 608 6 110 55 035 11 277 34 77 064	14 132 1 895 7 651 1 798 35	9 263 928 6 280 1 378 19 17 868
PrivatMoney, Приватбанк	319 775	293 028	120 307	51 041					
“СОФТ”, Укрсоцбанк					CONTACT, Росія	99 171	49 796	24 872	10 162

Таблиця 4. Перелік внутрішньодержавних систем переказу коштів, створених небанківськими установами

Назва системи	Назва платіжної організації	№ та дата видачі дозволу НБУ	Кількість учасників-резидентів
"Фінансовий світ"	ТОВ "Українська платіжна система"	№ 2 від 16.07.2009 р.	2
"ІнтерПейСервіс"	ПАТ "Запоріжжв'язоксервіс"	№ 4 від 11.08.2010 р.	1

зидентами, подано в таблиці 3.

СИСТЕМИ ПЕРЕКАЗУ КОШТІВ, СТВОРЕНІ НЕБАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ

За станом на 01.01.2011 р. в Україні функціонували дві системи переказу коштів, створені небанківськими фінансовими установами (див. таблицю 4).

У 2010 році з використанням двох зазначених у таблиці 4 систем переказу коштів у межах України було переказано **186 млн. гривень**.

Також у 2010 році діяльність із переказу коштів здійснювалася Українським державним підприємством поштового зв'язку "Укрпошта" засо-

бами створеної ним платіжної системи "Поштовий переказ".

Загальна сума переказів у межах України, оброблених системою "Поштовий переказ" протягом 2010 року, сягнула **5 232 млн. гривень**, із них сума термінових переказів становила **70 млн. гривень**.

Здійснення УДППЗ "Укрпошта" транскордонних переказів забезпечувалося на підставі Угоди про поштові платіжні послуги Всесвітнього поштового союзу та угод з поштовими службами інших країн. Протягом 2010 року в Україні виплачено з використанням системи "Поштовий переказ" **215 млн. доларів США**, у тому числі електронних переказів на суму **213 млн. доларів США** (в еквіваленті). За межі України

відправлено **132 млн. доларів США**, у тому числі електронних переказів на суму **40 млн. доларів США** (в еквіваленті).

Отже, у 2010 році з використанням внутрішньодержавних і міжнародних систем переказу коштів, створених як резидентами, так і нерезидентами¹, було переказано:

у межах України:

- 16 378 млн. гривень,
- 14.3 млн. доларів США,
- 0.9 млн. євро,
- 0.25 млн. російських рублів;

в Україні:

- 3 250 млн. доларів США (в еквіваленті);

за межі України:

- 591 млн. доларів США (в еквіваленті).

Матеріал підготовлено Генеральним департаментом регулювання платіжних систем та розрахунків Національного банку України.

¹ Див. "Вісник Національного банку України". – 2011. – № 3. – С. 36–39.

Інформація з першоджерел

Доповнення до Переліку осіб, які мають сертифікати Національного банку України на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків¹, внесені у лютому – березні 2011 р.

№ п/п	Прізвище, ім'я, по батькові тимчасового адміністратора або ліквідатора	Дата і номер рішення Комісії ² про надання сертифіката	Номер та серія сертифіката	Строк дії сертифіката / продовження терміну дії сертифіката	Застосування заходів впливу
1	Кривенко Костянтин Євгенійович	03.03.2011 р. № 354	Серія А № 00227 (тимчасова адміністрація); серія В № 00200 (ліквідація)	03.03.2016 р.	
2	Тільняк Віктор Іванович	03.03.2011 р. № 355	Серія А № 00229 (тимчасова адміністрація); серія В № 00199 (ліквідація)	03.03.2016 р.	

¹ "Перелік осіб, які мають сертифікати Національного банку України на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків" у повному обсязі за станом на 01.01.2011 р. опубліковано у № 2 (2011 р.) "Вісника НБУ" на стор. 62–70.

² Кваліфікаційна комісія Національного банку України з питань сертифікації тимчасових адміністраторів та ліквідаторів банків.

Підготовлено управління припинення діяльності банків Генерального департаменту банківського нагляду Національного банку України.

Дослідження/

Володимир Ільїн

Доктор філософських наук, професор
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Еволюція грошей: від засобу обміну — до загальної міри цінностей

У “Віснику НБУ” № 4 за 2009 рік було опубліковано дослідження про розвиток грошової системи – від первісних грошей у вигляді різноманітних предметів, на які обмінювали товари, до металевих. У цій публікації автор висвітлює подальшу еволюцію грошей – від паперових до електронних.

ЕСКІЗ ТРЕТІЙ: ПАПЕРОВІ ГРОШІ

Нову історію фінансової функції грошей започаткували італійські сім’ї банкірів. На відміну від тамплієрів, які діяли за правилами, встановленими християнською церквою, що передбачали цілу низку обмежень, ці банкіри охоче обслуговували всіх — мусульман, іудеїв, язичників, християн. Вони стабільно надавали кредити під низькі ставки і контролювали дедалі більші масиви грошей. Головною метою італійських банківських сімей стало отримання прибутку.

Поступово функції банку вдосконалювалися і розширювалися: від простого надання грошей у борг під процент вони перейшли до операцій із цінними паперами, які стали еквівалентом реальних цінностей. Купець, якому були потрібні гроші, йшов до банкіра. Той давав необхідну суму, й обоє підписували *перевідний вексель*, згідно з яким купець погоджувався повернути банкіру трохи більшу суму, ніж від нього одержав як позичку. Фактично банкіри почали одержувати *гонорар за обмін грошей* і згодом перетворилися на організовану *гільдію валютного обміну*. Із часом вона дедалі більшою мірою набувала ознак інституту *фінансового посередництва*, який суттєво відрізнявся від звичайного лихварства і став основою професійного банківництва.

Поява банківської системи зумовила ряд новацій у функціонуванні грошей. Перевідні векселі допомогли подолати головну тогочасну проблему готівково-грошового обігу — *незручності у користуванні монетами з огляду на їх значні розміри і вагу*.

Нові італійські банківські гроші — *векселі* — дали поштовх розвитку комерції завдяки можливості *швидкого переміщення коштів*. Проте водночас виникла потреба в нових способах ведення обліку грошей, які ходили за обіговими законами різних країн і представляли різні валютні системи. Це спричинилося до подвійної бухгалтерії, спрощеної форми страхування і найважливішого нововведення — *чеків*.

Із їх появою грошова система зазнала суттєвих змін: державні гроші, що випускалися урядами у вигляді монет, тепер перебували в обігу нарівні з “особистою валютою” — кредитними документами, котрі слугували засобом платежу, тобто грошима, в угодах за участі купців та банкірів. Ці новації значною мірою визначили подальшу долю золотих монет, роль яких у системі економічних відносин почала змінюватися. Паперові гроші набували дедалі важливішого значення, хоча золото і срібло також продовжували виконувати роль грошей.

Підкоривши Америку, Іспанія відкрила канал стрімкого припливу

срібла й золота у світову економіку. Внаслідок цього кількість металевих грошових знаків, зокрема дорогоцінних, значно збільшилася. Вони стали надбанням широких верств населення, що позбавило аристократів і професійних торговців монополії на золото і срібні гроші. Перетворившись у звичні грошові знаки, золоті й срібні монети почали втрачати своє значення у світовій економіці, в якій дедалі більшою мірою домінували приватні банки, фінанси котрих існували переважно на папері, зокрема у формі записів у бухгалтерських книгах. Це стало однією з причин *зміни грошової системи*. Зрештою на арену вийшла сила, яка, поширившись по всьому світу, стала управляти сама собою, незалежно від держави чи церкви. Це були *паперові гроші*, які невдовзі стали для економіки і суспільства головним засобом платежу.

Перші паперові гроші виникли в Китаї під час правління імператора *Сянь-Цзуня* (806–821). Коли йому забракло міді для виготовлення бронзових монет, він використав у ролі грошей аркуші паперу. Як

Перші паперові гроші Китаю.

зазначав П.Бернстайн, ця ідея була, швидше, випадковістю, ніж знахідкою фінансового генія. Однак із часом історія довела, що серед досягнень, які становлять внесок Китаю у розвиток світової цивілізації, нововведення Сянь-Цзуна можна поставити поряд із такими видатними відкриттями, як винахід пороху, компаса, книгодрукування.

Окремі дослідники вважають, що перші паперові гроші в Китаї виникли приблизно у I–II ст. нашої ери, коли там, власне, навчилися виготовляти папір із кори шовковиці. В Європі ж папір власного виробництва з'явився в 1276 році, коли тут було побудовано першу паперову фабрику. Про китайські паперові гроші європейці дізналися у XIII столітті від славновісного італійського мандрівника Марко Поло. Паперові банкноти значно полегшували збір податків та управління державою, а

крім того, — вирішували проблему транспортування величезної кількості важких монет. На думку Марко Поло, система паперових грошей могла ефективно діяти лише в жорстко централізованій державі, де уряд міг беззастережно диктувати свою волю населенню країни.

У Європі національні паперові гроші вперше запровадила Франція, де в 1716 році згідно з королівським указом керівництво банком було доручено англійському економісту і підприємцю Дж. Ло. Він написав кілька праць про торгівлю, гроші і банківську справу. Переконавав сучасників, що паперові гроші можуть створювати багатство. Доводячи свою правоту, Дж. Ло налагодив випуск паперових банкнот, котрі представляли золоті монети, якими володів банк.

Вихідною тезою концепції Дж. Ло була ідея про те, що гроші є вирішальним фактором економічного розквіту держави. Їх надлишок, на його думку, мав стимулювати продуктивніше використання землі, робочої сили, розвиток підприємницьких талантів. Збагачення нації можна досягнути не лише підтримкою позитивного торговельного балансу, а й за рахунок розвитку банківської справи та застосування грошової системи, заснованої на обігу банкнот, вважав Дж. Ло. На його думку, зростання пропозиції грошей шляхом зниження процентної ставки може сприяти розширенню виробництва і збільшенню доходів населення, що, в свою чергу, підвищуватиме споживчий попит. Дж. Ло був переконаним у тому, що гроші мають бути не металевими, а кредитними, і повинні випускатися банками для забезпечення потреб народного господарства.

Спочатку банк Дж. Ло працював успішно, та згодом почав випускати паперові гроші, не забезпечені золотом, що й призвело до краху. Ініціа-

Банкноти періоду Французької буржуазної революції XVIII ст.

тор запровадження у Франції паперових грошей утік до Англії, а звідти — до Венеції, де й помер у 1729 році.

Через півстоліття, під час Великої французької революції, республіканські лідери фінансували уряд і революцію новим різновидом паперових грошей — асигнаці-

Пруські та польсько-литовські паперові гроші XVIII–XIX ст.

ями (assignat). Уперше їх випустили в грудні 1790 року, а в жовтні 1795-го повторили емісію. Народ асигнації не сприйняв, і уряд почав випускати інші паперові гроші — *мандати* (mandat). Заворушення в Парижі, які згодом вторували *Наполеону* шлях до влади, змусили уряд відмовитися від знецінених асигнацій та повернутися до грошової системи, заснованої на використанні золотих і срібних монет.

Найбільшого ж поширення набули паперові гроші в Сполучених Штатах Америки, вперше надруковані там у 1690 році. Справжнім батьком паперових грошей можна вважати *Бенджаміна Франкліна*. Крім іншого, до кола його інтересів входила друкарська справа, а це підштовхнуло його до *друкування паперових грошей*. Учений, дипломат, гуманіст Б.Франклін прагнув удосконалити всі сфери життя суспільства, в тому числі й фінансову. Крім знаменитої фрази “Час — це гроші”, йому належать також інші афоризми, зокрема: “Є три вірних друга — стара дружина, старий собака і наявні гроші”.

Ідеї Б.Франкліна щодо запровадження паперових грошей втілювалися в життя після набуття Сполученими Штатами незалежності від Великобританії. За рішенням конгресу їх почали випускати починаючи з 1777 року. На початок 1780 року було емітовано 241 мільйон доларів, які боністи називають *континенталіями*. Однак експеримент виявився невдалим і після цього Сполучені Штати не друкували паперові гроші впродовж століття. Хоча загалом у світі паперові гроші невинно завойовували провідні позиції в грошовому обігу.

Папір, забезпечений золотом, зумовив широке його застосування як грошей. Однак поява нової технології виготовлення грошей потребувала і нового підходу людей до їх обліку. Назріла потреба в єдиній системі виміру грошей. Так з'явилася спільна для багатьох країн *десятична монетарна система*. Цей процес почався в Росії, найвиразніше проявився у валютній системі Сполучених Штатів, а пізніше — в революційній Франції. Згідно з десятичною монетарною системою долар, як і грошові одиниці інших країн, почали ділити на сто рівних частин.

У Великобританії паперові гроші пов'язані з діяльністю Банку Англії, який виник після революції 1688 року. Спочатку він видавав вкладникам

квитанції замість вкладу, котрі потім надходили в обіг як гроші. Фактично вони стали першими банкнотами, які представляли певну кількість фунтів стерлінгів. Упродовж майже всього XVIII століття Банк Англії випускав банкноти номіналами 10 і 20 фунтів. Через високу вартість їх використовували лише у великих біржових операціях, передусім між фінансистами й багатими купцями. Пізніше, на початку XIX століття, банк почав емітувати одно- і двофунтові банкноти. Відтоді паперові гроші поширилися по всій Англії.

Двадцяте століття стало ерою повсюдного урядового регулювання валютних систем. Відповідно до різних теорій виявилось, що мудрі, добрі люди, які приймають рішення в уряді або суспільних інститутах, захищених

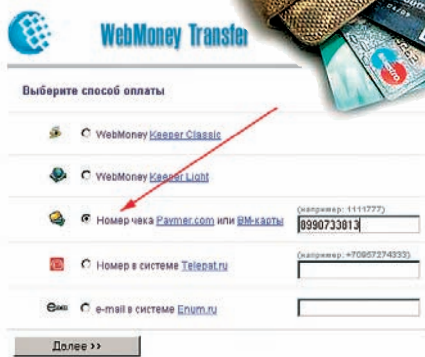
Паперові гроші
періоду громадянської війни
в США XIX ст.

від суспільної думки, можуть здійснювати раціональний, методичний контроль за грошима. Вони можуть застосовувати специфічні методи, дуже добре налаштовувати економіку, встановлюючи, наприклад, процентні ставки, або контролювати кількість іноземної валюти, яку банки можуть купувати і продавати. Підсумком стала безпрецедентна *любов до долара*. Якщо раніше цю схильність приписували лише американцям, то тепер долар є об'єктом поваги і любові всього світу. Навіть якщо він і не забезпечений золотом.

ЕСКІЗ ЧЕТВЕРТИЙ: ЕЛЕКТРОННІ ГРОШІ

Вибір золота як стандарту монетарної системи в XIX столітті недвозначно свідчив про зміну його функції. Ним стали рідше розраховуватися безпосередньо — з рук у руки. Переважна частка монетарного золота знаходилася в банківських сховищах як основне забезпечення паперових грошей і банківських депозитів, котрі стали головним платіжним засобом у процесі укладення торговельних і фінансових угод. Золото зберігалось як абсолютний стандарт, як непорушна гарантія того, що політики не зможуть запровадити суто абстрактні форми грошей, розкрутивши гіперінфляцію. Але розширення масштабів міжнародної фінансової діяльності в цілому та функцій урядів зокрема спонукало їх відмовитися від управління світовою фінансовою системою за допомогою металу, добування якого залежало від природних умов, а основні запаси знаходилися у важкодоступних місцях. Золото як гроші зрештою стало анахронізмом. Світ надав перевагу *вольовому управлінню фінансами*. Тепер усі країни використовують гроші, які *конвертуються не в золото, а в гроші інших країн*. Причому всі ці гроші виготовляються на диво просто — шляхом натискання клавіш комп'ютера. Маємо підстави впевнено заявляти: у нас тепер немає грошей, справжність яких можна перевірити за допомогою “*пробірного каменю*”.

Наприкінці XX століття в усьому світі зменшилося значення *готівкових грошей в усіх формах*. Ще до того, як гроші перестали спиратися на золото, вони поступово втрачали своє значення для фінансової еліти і для всього суспільства. В той же час готівка найширше застосовувалася са-

Електронні розрахункові картки — зручні та надійні.

ме серед неможливих верств населення. Тоді ж виникла так звана *економіка для бідних*, заснована на готівкових грошах, і *пластиково-електронна економіка* для іншої частини суспільства. Водночас з'явилася потреба в створенні прагматичних інститутів, які поєднують обидві економіки. Їх завдання — обмінювати чеки на гроші і навпаки, тобто здійснювати фінансові послуги, які поєднують *дві економіки* — бідних і заможних.

Розрахунок чеками або кредитними картками стає не лише зручним, а й престижним. Покупці, яким потрібна готівка, можуть зняти її за допомогою електронних карток у банкоматах. *Кредитна картка*, котра якісно змінила не лише грошову систему, а й систему розрахунків, поклала початок *новій монетарній тенденції* в культурі споживання. З її появою істотно змінився характер купівлі й розрахунків клієнтів. Вона дала змогу людям використовувати гроші, які вони ще не заробили або ще не одержали, але які сподіваються заробити або одержати пізніше.

Кредитна картка — один із атрибутів сучасної епохи, де *все виходить за межі традиційного розуміння всього, і грошей також*. Отримуючи гроші зі ще не одержаного, але очікуваного доходу, власник картки *“створює” гро-*

ші, просто купуючи щось. Якщо він купує в магазині товар на сто доларів, то це збільшує обсяг продажу магазину в той день на таку суму і є вкладом на цю суму в ринок. Замикається ланцюг: виробник товару одержує зарплату, клерк — комісійні, уряд — податок із продажу, а магазин має прибуток, незалежно від того, є у покупця гроші в банку, чи немає. Тобто покупець створює гроші шляхом їх *позички із завтрашнього дня і вкладу у сьогоднішній ринок*. Споживач же з кредитною картою на певну суму може або *“створити” певну кількість грошей із цієї суми, або не створювати нічого, не використовуючи картку*. Кредитні картки збільшили купівельну спроможність і таким чином розширили виробництво та сферу послуг, але — за рахунок зростання *власного боргу* та міжнародної інфляції.

Завдяки електронній технології гроші переведено у принципово нову площину. Почавши з кредитних карток і чекових книжок, комерційні інститути впродовж другої половини XX століття створили *нові форми грошей і псевдогрошей*. Інші комерційні та фінансові інновації набули характеристик грошей, не будучи ними по суті. *Комерційні інновації та нові способи робити борги змінили спосіб оплати товарів клієнтами, а також характер самих грошей і ставлення до них людей*.

З появою комп'ютерних систем електронні гроші одержали стимул для подальшого розвитку. Поступово електронні банківські операції були визнані всім світом. *Епоха електронних грошей* розпочалася в 1971 році, коли з'явилися *електронні банківські касири*. У тому ж році, після створення комп'ютеризованої системи купівлі й продажу акцій, відбулося становлення біржового ринку. Водночас запроваджувалася електронна система вкладів за допомогою автоматів та система грошових розрахунків без застосування паперових чеків. Розвиток внутрішніх електронних систем у різних країнах уможливив переведення грошей з однієї країни до іншої. Створене 1977 року в Брюсселі Товариство світових міжбанківських фінансових телекомунікацій для координації електронного руху грошей через національні кордони перетворилося згодом на найбільшу *міжнародну електронну систему*, яка з'єднала банківські системи майже сотні держав. Електронна мережа, банкомати, об'єднані комп'ютерні системи, — все це спричинилося до виникнення *нової форми елек-*

тронних грошей.

Після запровадження кредитних карток банки почали створювати нові їх види, використовуючи різні технології та змінюючи функції картки. Спочатку їх використовували в основному як електронний чек для одержання грошей. Наступним етапом стало застосування спеціальних апаратів для реєстрації грошей у супермаркетах та інших магазинах. Електроніка значно прискорила ділові стосунки між покупцем і продавцем, а банки отримали нові величезні доходи за надані ними послуги.

Із розширенням функцій картка стала *“розумною”*: з її допомогою можна придбати не лише товари у великих магазинах, а й газети в автоматах, користуватися телефоном, купувати транзитні квитки тощо. *“Розумна” картка* забезпечує точну оплату, поліпшує та прискорює розрахунки. Оскільки вона може зберігати величезний обсяг інформації, перспективи її вдосконалення та розширення функцій — безмежні.

Широкому застосуванню електроніки у грошових розрахунках сприяв Інтернет, який наприкінці XX століття став дуже популярним. Інтенсивний розвиток міжнародної комп'ютерної мережі стимулював появу ділового ринку нового типу та нових видів грошей для здійснення угод. Інтернет дав клієнтам змогу замовляти товари за електронним поштовим каталогом та оплачувати їх електронним способом, виписуючи рахунок на кредитну картку або електронні чеки на традиційний банківський рахунок. Гроші дедалі більшою мірою набувають *інформаційного* характеру. В Інтернеті вони не є чимось матеріальним — це просто фіксація того, що певна сума коштів була зареєстрована на рахунок клієнта або знята з нього й переведена на рахунок іншої людини чи фірми. Таку інформацію можна зберігати й переводити через комп'ютерну систему швидше та ефективніше, ніж будь-яким іншим способом.

У перші роки функціонування Інтернету було запропоновано й випробувано багато проєктів, пов'язаних із грошима нового типу — *кібергрошима*, які можуть відіграти важливу роль в економіці XXI століття. Оскільки кіберпростір не існує ніде й одночасно існує всюди, можна укладати угоди з усім світом в одну мить. Водночас нові гроші будуть породжувати нові складні проблеми, особливо для урядів. *Але так було за-*

вжди — там, де гроші, там проблеми.

Електронні гроші — ефективний, гнучкий, сучасний різновид грошей, вільний від обмеження простору і часу, контролю урядів, корпорацій та законів економіки, — вийшли на новий рівень розвитку й набули істотно нової сутності. Сучасні гроші вже ніколи не зможуть стати тим, чим були раніше. Чим швидший плін часу, тим динамічніше вони змінюються. Якщо металеві гроші існували тисячоліття, паперові — кілька століть, то в ХХ столітті вони швидко перевтілювалися у пластик, а потім узагалі перетворилися в електронні “спалахи”, які генеруються комп’ютером, передаються те-

лефонними лініями, через комп’ютерні термінали і не мають ніякої “тілесної” оболонки поза електронним простором. Упродовж цієї їх історії гроші мали тенденцію до перетворення у певну абстракцію. Рухаючись зі швидкістю світла, електронні гроші стали наймогутнішою фінансовою, політичною й соціальною силою в світі. Останнім часом гроші найбільшою мірою схожі на божество, тепер уже зовсім абстрактне і безтілесне. Якщо в середині ХХ століття долар починався і закінчувався в резиденції американських президентів, то тепер електронний долар не починається і не закінчується — він перебуває в постійному русі.

Особливість сучасної цивілізації полягає в загостренні боротьби за енергоресурси, що посилює боротьбу за владу, яка їх контролює. А влада і гроші — невід’ємні. Тому на сучасних ринках ведеться жорстка гостра закулісна боротьба за контроль над грошима. Адже контролювати виробництво і розподіл грошей — означає контролювати багатства, ресурси й населення світу. Для сучасної цивілізації гроші — не просто запаси золота чи конвертованої валюти. Вони — сила. Причому електронні гроші — це ірраціональна, метафізична сила, єдина сила, котра може контролювати створення і розподіл самих грошей.

Монети України/

Про введення в обіг пам’ятної монети “Павло Тичина”

Національний банк України, продовжуючи серію “Видатні особистості України”, 20 січня 2011 року ввів в обіг пам’ятну монету номіналом 5 гривень, присвячену 120-річчю від дня народження українського поета, перекладача, державного і громадського діяча Павла Григоровича Тичини. Академік Академії наук УРСР, лауреат Державної премії СРСР і Державної премії УРСР ім. Т.Г.Шевченка, міністр освіти УРСР (1943–1948), Голова Верховної Ради УРСР (1953–1959) Павло Тичина мав широкі творчі інтереси — грав на різних музичних інструментах, збереглися його автопортрет і пейзажі, виконані олівцем, аквареллю, олією, вугіллям.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 15.55 г, діаметр — 33.0 мм, тираж — 5 000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **15.55**; на гурті також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

На аверсі розміщено: угорі — малий Державний герб України та напис півколом — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, під яким рядки поезії П.Тичини 1942 року “**І кричу я: Україно! / Потім стану й прислухаюсь. / Чути... здалеку: — Тримаюсь! / Хмарко! Ластівко! Калино! — / І в той бік я повертаюсь**”, його малюнок родинної садиби, ліворуч квіти мальви, праворуч рік карбування монети — **2011**, унизу номінал — **П’ЯТЬ ГРИВЕНЬ**.

На реверсі зображено портрет Павла Тичини на тлі книжкових полиць, унизу — стилізований напис — **Павло Тичина** та роки життя: **1891–1967**.

Художник і скульптор — Володимир Атаманчук.

Пам’ятна монета номіналом 5 гривень “Павло Тичина” є дійсним платіжним засобом України та обов’язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Центр іноземних мов «Golden Staff»

Фінансова англійська для фахівців усіх напрямів роботи з фінансами: банківська справа, корпоративні фінанси, бухгалтерія, МФСЗ та ін.

Інші спеціалізовані програми: юридична англійська, для фахівців з маркетингу, логістики, HR, IT-технологій та ін.

Практичні бізнес-навички: ділова кореспонденція, переговори, презентації, ділові зустрічі та ін.

Корпоративне навчання. Дистанційні програми. Організація занять у Києві та регіонах України.

Наші клієнти:

«Укрсоцбанк», «Райффайзен БАНК АВАЛЬ», «Правексбанк», «Укрсиббанк», «ПУМБ», «PricewaterhouseCoopers», «Ernst & Young», «Deloitte», «BAKER TILLY», «Lafarge», «TNT», «Danone», «Страховые традиции», «Radisson SAS», «Nestle» та інші

Київ, вул. Шота Руставелі, 39/41, 13-й поверх. Тел.: (044) 289-38-06, 289-32-72, www.staff.ua

Національний банк України 28 лютого 2011 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 20 гривень, присвячену 140-річчю від дня народження української поетеси, драматурга, громадської діячки Лесі Українки та 100-річчю написання драми “Лісова пісня”. Багатогранний талант Лесі Українки виявився в найрізноманітніших сферах літературної праці — вона була ліриком, драматургом, прозаїком, літературним критиком і публіцистом, перекладачем і фольклористом. Одним із найвизначніших драматичних творів Лесі Українки є драма-феєрія “Лісова пісня”, яка побудована на багатому волинському фольклорі, написана ритмічно гарним віршем і утверджує людську мрію, високі почуття, перемогу краси життя над бездуховністю.

Монету номіналом 20 гривень виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 62.2 г, діаметр — 50.0 мм, тираж — 4 000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **62.2**; на гурті також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

Елемент оздоблення — локальна позолота (вміст золота в чистоті не менш як 0.000287 г).

На аверсі розміщено: вгорі малий Державний герб України та напис півколом — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, ліворуч — роки життя: **1871 / 1913** і портрет Лесі Українки, позолочене перо, над яким напис: **Леся / Українка**, праворуч — калинову гілку, під якою рік карбування монети — **2011**, унизу номінал — **ДВАДЦЯТЬ ГРИВЕНЬ**.

На реверсі на передньому плані зображено ліричний образ Мавки з гілкою верби в руках, яка є частиною “старезного, густого, предковичного” лісу, на другому плані на дзеркальному тлі зображено Лукаша, що, притулившись до берези, грає на сопілці, під звуки якої прокидається Мавка. Внизу праворуч розміщено напис: **ЛІСОВА / ПІСНЯ**.

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук (аверс); Анатолій Дем'яненко (реверс).

Скульптори — Володимир Дем'яненко, Анатолій Дем'яненко.

Пам'ятна монета номіналом 20 гривень “За твором Лесі Українки “Лісова пісня” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс	№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	556.5876	16	434 LYD	100 лівійських динарів	643.3838
2	986 BRL	100 бразильських реалів	474.1997	17	484 MXN	100 мексиканських нових песо	66.1143
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	219.1796	18	496 MNT	10000 монгольських тугриків	63.7239
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	7.1253	19	554 NZD	100 новозеландських доларів	617.0005
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	4.0723	20	586 PKR	100 пакистанських рупій	9.2541
6	981 GEL	100 грузинських ларі	438.9408	21	604 PEN	100 перуанських нових сол	286.6943
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	101.9493	22	642 ROL	100 румунських лейв	255.6899
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	135.5527	23	682 SAR	100 саудівських ріялів	211.7277
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	218.3118	24	760 SYP	100 сирійських фунтів	17.0753
10	356 INR	1000 індійських рупій	174.0655	25	901 TWD	100 нових тайванських доларів	27.3378
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.7673	26	972 TJS	100 таджицьких сомоні	180.3357
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.6757	27	952 XOF	1000 франків КФА	16.6212
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	16.7892	28	152 CLP	1000 чилійських песо	16.4016
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	2838.7558	29	191 HRK	100 хорватських кун	146.6488
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	5.2916	30	255	100 доларів США за розр. із Індією	635.2000

* Курс встановлено з 01.02.2011 року.

Підготовлено департаментом аналізу та прогнозування грошово-кредитного ринку Національного банку України.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти						
			01.02.2011 р.	02.02.2011 р.	03.02.2011 р.	04.02.2011 р.	05.02.2011 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	790.0532	800.4348	801.5449	803.9034	803.9034	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1263.0389	1279.7016	1286.7624	1286.5864	1286.5864	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	996.9244	997.3000	997.5757	997.8269	997.8269	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0263	0.0264	0.0264	0.0264	0.0264	
5	208 DKK	100 датських крон	145.8669	146.5302	147.0433	146.4466	146.4466	
6	840 USD	100 доларів США	794.1500	794.1500	794.1700	794.3700	794.3700	
7	352 ISK	100 ісландських крон	3.7495	3.7667	3.7800	3.7650	3.7650	
8	124 CAD	100 канадських доларів	794.9047	796.3500	803.1305	803.0756	803.0756	
9	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.4072	5.4039	5.4077	5.4131	5.4131	
10	428 LVL	100 латвійських латів	1546.7286	1555.3942	1562.6413	1556.4669	1556.4669	
11	440 LTL	100 литовських літів	314.9184	316.3674	317.4794	316.2250	316.2250	
12	498 MDL	100 молдовських лейв	66.2885	66.2233	66.1076	66.2848	66.2848	
13	578 NOK	100 норвезьких крон	137.1705	138.5883	139.0402	138.9402	138.9402	
14	985 PLN	100 польських злотих	276.2436	279.1030	280.1556	278.9132	278.9132	
15	643 RUB	10 російських рублів	2.6648	2.6780	2.6992	2.7066	2.7066	
16	702 SGD	100 сингапурських доларів	620.1381	622.8139	624.2556	624.1706	624.1706	
17	792 TRL	100 турецьких лір	494.8799	499.4072	502.2878	498.9086	498.9086	
18	795 TMM	100 туркменських манатів	278.6491	278.6491	278.6561	278.7263	278.7263	
19	348 HUF	1000 угорських форинтів	39.7061	40.2192	40.6615	40.4768	40.4768	
20	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.4801	0.4801	0.4801	0.4802	0.4802	
21	203 CZK	100 чеських крон	44.8892	45.3052	45.4399	45.3280	45.3280	
22	752 SEK	100 шведських крон	122.6289	124.0606	123.7029	122.9574	122.9574	
23	756 CHF	100 швейцарських франків	843.4956	843.2556	848.3152	840.7342	840.7342	
24	156 CNY	100 юанів женьмінбі (Китай)	120.4166	120.5635	120.6065	120.6330	120.6330	
25	392 JPY	1000 японських єн	96.6619	97.3664	97.5695	97.0889	97.0889	
26	978 EUR	100 євро	1087.3502	1092.3533	1096.1929	1091.8616	1091.8616	
27	960 XDR	100 СПЗ	1240.4117	1246.1242	1248.4162	1247.2993	1247.2993	
			15.02.2011 р.	16.02.2011 р.	17.02.2011 р.	18.02.2011 р.	19.02.2011 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	794.9415	794.7618	794.3464	797.8178	797.8178	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1270.9600	1281.3933	1274.4075	1280.6452	1280.6452	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	998.6799	998.6799	998.4536	998.9560	998.9560	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0263	0.0263	0.0263	0.0263	0.0263	
5	208 DKK	100 датських крон	143.1722	143.9198	143.8949	144.4430	144.4430	
6	840 USD	100 доларів США	794.3500	794.3500	794.1700	794.1700	794.1700	
7	352 ISK	100 ісландських крон	3.6814	3.7006	3.6997	3.7134	3.7134	
8	124 CAD	100 канадських доларів	803.9205	805.8623	805.0148	808.0547	808.0547	
9	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.4229	5.4277	5.4261	5.4284	5.4284	
10	428 LVL	100 латвійських латів	1512.6189	1520.2817	1521.2302	1528.8111	1528.8111	
11	440 LTL	100 литовських літів	309.2002	310.8106	310.7402	311.8902	311.8902	
12	498 MDL	100 молдовських лейв	65.9589	66.3368	66.2217	66.0652	66.0652	
13	578 NOK	100 норвезьких крон	135.5346	136.9971	137.0711	137.9308	137.9308	
14	985 PLN	100 польських злотих	270.7187	273.1608	274.4542	275.5968	275.5968	
15	643 RUB	10 російських рублів	2.7150	2.7125	2.7129	2.7156	2.7156	
16	702 SGD	100 сингапурських доларів	619.5128	620.6864	620.4381	621.3331	621.3331	
17	792 TRL	100 турецьких лір	497.4867	499.0545	500.7812	503.4570	503.4570	
18	795 TMM	100 туркменських манатів	278.7193	278.7193	278.6561	278.6561	278.6561	
19	348 HUF	1000 угорських форинтів	39.1998	39.5915	39.6249	39.9961	39.9961	
20	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.4783	0.4783	0.4782	0.4782	0.4782	
21	203 CZK	100 чеських крон	44.0523	44.1760	44.1079	44.2711	44.2711	
22	752 SEK	100 шведських крон	121.9258	122.9920	122.8656	123.1722	123.1722	
23	756 CHF	100 швейцарських франків	817.1499	817.7132	820.7173	830.1045	830.1045	
24	156 CNY	100 юанів женьмінбі (Китай)	120.4131	120.5535	120.6034	120.6943	120.6943	
25	392 JPY	1000 японських єн	95.1945	94.7944	94.8483	94.9726	94.9726	
26	978 EUR	100 євро	1067.6064	1073.1669	1072.9237	1076.8945	1076.8945	
27	960 XDR	100 СПЗ	1232.5766	1236.1404	1234.6518	1236.2951	1236.2951	

щодо іноземних валют, України щоденно (за лютий 2011 року)

Офіційний курс									
	06.02.2011 р.	07.02.2011 р.	08.02.2011 р.	09.02.2011 р.	10.02.2011 р.	11.02.2011 р.	12.02.2011 р.	13.02.2011 р.	14.02.2011 р.
	803.9034	807.9057	806.2792	805.0091	802.3547	797.0465	797.0465	797.0465	793.1770
	1286.5864	1278.4211	1281.5828	1276.5741	1275.2720	1274.7291	1274.7291	1274.7291	1270.2837
	997.8269	998.0781	997.9902	997.9902	998.1151	998.5043	998.5043	998.5043	998.6799
	0.0264	0.0264	0.0264	0.0264	0.0264	0.0264	0.0264	0.0264	0.0264
	146.4466	145.2938	144.4458	145.3198	145.3837	144.9477	144.9477	144.9477	144.0709
	794.3700	794.5700	794.5000	794.5000	794.3000	794.4100	794.4100	794.4100	794.3500
	3.7650	3.7348	3.7131	3.7355	3.7379	3.7266	3.7266	3.7266	3.7044
	803.0756	805.3825	804.7727	802.3261	798.6305	796.2831	796.2831	796.2831	797.8899
	5.4131	5.4115	5.4147	5.4177	5.4230	5.4259	5.4259	5.4259	5.4248
	1556.4669	1543.9464	1534.9763	1542.7239	1540.8404	1534.4532	1534.4532	1534.4532	1525.9644
	316.2250	313.6812	311.8587	313.7456	313.9427	312.9968	312.9968	312.9968	311.1327
	66.2848	66.4328	66.7636	66.6577	66.3981	66.1330	66.1330	66.1330	66.0483
	138.9402	138.7228	137.3714	137.8421	137.7621	136.2475	136.2475	136.2475	135.4702
	278.9132	277.6554	277.9519	278.7988	278.3507	274.7325	274.7325	274.7325	274.0997
	2.7066	2.7014	2.7052	2.7158	2.7108	2.7064	2.7064	2.7064	2.7092
	624.1706	623.8212	622.9957	624.4168	623.0135	621.0294	621.0294	621.0294	618.8956
	498.9086	498.2878	503.4768	503.6500	500.6842	496.4241	496.4241	496.4241	497.9277
	278.7263	278.7965	278.7719	278.7719	278.7018	278.7404	278.7404	278.7404	278.7193
	40.4768	40.0621	40.0039	40.2370	39.9095	39.5461	39.5461	39.5461	39.5435
	0.4802	0.4803	0.4794	0.4794	0.4793	0.4794	0.4794	0.4794	0.4793
	45.3280	45.0944	44.7356	45.1037	44.7704	44.5729	44.5729	44.5729	44.3002
	122.9574	122.8189	122.2925	123.5023	123.3409	122.4829	122.4829	122.4829	122.0466
	840.7342	836.0957	831.3023	831.3897	824.1950	824.6588	824.6588	824.6588	816.1353
	120.6330	120.6638	120.6523	120.6536	120.5361	120.6088	120.6088	120.6088	120.4835
	97.0889	97.2068	96.5554	96.6456	96.2256	95.8846	95.8846	95.8846	95.0605
	1091.8616	1083.0784	1076.7859	1083.3007	1083.9812	1080.7154	1080.7154	1080.7154	1074.2789
	1247.2993	1242.3095	1238.2449	1242.9172	1240.3941	1240.5678	1240.5678	1240.5678	1234.5324
	20.02.2011 р.	21.02.2011 р.	22.02.2011 р.	23.02.2011 р.	24.02.2011 р.	25.02.2011 р.	26.02.2011 р.	27.02.2011 р.	28.02.2011 р.
	797.8178	802.8900	802.6425	795.6429	795.5876	798.4454	798.4454	798.4454	803.8764
	1280.6452	1289.1191	1288.1340	1282.5820	1287.6688	1283.2527	1283.2527	1283.2527	1276.0703
	998.9560	999.0816	999.0060	998.9680	998.7033	998.5774	998.5774	998.5774	998.7029
	0.0263	0.0263	0.0263	0.0262	0.0262	0.0262	0.0262	0.0262	0.0263
	144.4430	145.1742	145.5680	145.5132	146.1066	146.5429	146.5429	146.5429	146.3956
	794.1700	794.1700	794.0100	793.7800	793.2700	793.1700	793.1700	793.1700	793.0700
	3.7134	3.7318	3.7423	3.7409	3.7560	3.7670	3.7670	3.7670	3.7635
	808.0547	807.7440	807.2396	804.1354	799.2069	806.2236	806.2236	806.2236	809.2407
	5.4284	5.4325	5.4325	5.4320	5.4304	5.4319	5.4319	5.4319	5.4320
	1528.8111	1536.1469	1541.3334	1539.8994	1546.1164	1552.4130	1552.4130	1552.4130	1548.5569
	311.8902	313.4313	314.3110	314.1969	315.4654	316.3905	316.3905	316.3905	316.0979
	66.0652	65.9949	65.8880	65.7255	65.6425	65.7888	65.7888	65.7888	65.9326
	137.9308	139.5417	139.6902	139.9547	140.7467	141.5252	141.5252	141.5252	140.5748
	275.5968	276.4633	276.3075	273.5744	275.1785	273.2791	273.2791	273.2791	274.8553
	2.7156	2.7143	2.7234	2.7105	2.7087	2.7200	2.7200	2.7200	2.7403
	621.3331	623.4678	622.4208	620.2739	621.7828	620.4891	620.4891	620.4891	622.2480
	503.4570	503.1454	502.2226	497.0945	497.8696	493.5989	493.5989	493.5989	496.6657
	278.6561	278.6561	278.6000	278.5193	278.3404	278.3053	278.3053	278.3053	278.2702
	39.9961	40.0746	40.0448	39.7778	39.9501	39.9573	39.9573	39.9573	40.0067
	0.4782	0.4782	0.4781	0.4769	0.4766	0.4765	0.4765	0.4765	0.4765
	44.2711	44.3986	44.3721	44.2890	44.4098	44.5364	44.5364	44.5364	44.5861
	123.1722	123.9254	123.8590	123.4618	123.8687	124.1613	124.1613	124.1613	123.5760
	830.1045	834.2060	837.3865	844.6427	847.4590	856.9447	856.9447	856.9447	852.7408
	120.6943	120.8788	120.9061	120.6351	120.6619	120.6428	120.6428	120.6428	120.5819
	94.9726	95.2487	95.4656	95.4729	95.8078	96.9414	96.9414	96.9414	96.9981
	1076.8945	1082.2155	1085.2529	1084.8591	1089.2390	1092.4330	1092.4330	1092.4330	1091.4229
	1236.2951	1237.4297	1237.1804	1240.8881	1243.3952	1244.6529	1244.6529	1244.6529	1247.5382

Підготовлено департаментом аналізу та прогнозування грошово-кредитного ринку Національного банку України.

Дозвілля

Команда Укрексімбанку — переможець Баскетбольної банківської ліги

Завершився перший міжбанківський турнір Баскетбольної банківської ліги м. Києва. Участь у розіграшах та фінальних матчах взяли вісім команд. 27 березня у спортивному комплексі "Авангард" відбулися завершальні матчі турніру. Баскетбольна команда Національного банку України виборола в змаганнях друге місце, перемогу святкували спортсмени Укрексімбанку.

На початку турніру шляхом "сліпого жеребкування" команди було розподілено на дві підгрупи (А і В). Під час ігор визначилися найсильніші команди, тому фінал турніру Баскетбольної банківської ліги м. Києва був розіграний за регламентом у двох кубкових номінаціях: по чотири команди змагалися за призові місця у престиж-лізі та прем'єр-лізі.

Першими було розіграно призові місця "малого кубка" (престиж-ліга). Зустріч команд ОТП-банку "ОТП-2" і банку "Фінанси та кредит" завершилася перемогою останньої з рахунком 48:14, завдяки цьому вона виборола третє місце в фіналі престиж-ліги. У матчі за перше місце команда Полтава-банку з мінімальною перевагою (45:43) здолала спортивну дружину Дочірнього банку Сбербанка Росії.

Змагання "великого кубка" — прем'єр-ліги розпочалися спортивним двобоєм між командами Промінвестбанку та ОТП-банку. У напруженій і безкомпромісній спортивній боротьбі перемогу з рахунком 77:71 здобула команда Промінвестбанку, яка й посіла третє місце в прем'єр-лізі. У фіналі ж зустрілися команди НБУ та Укрексімбанку. (У півфіналі змагань 20 березня команда НБУ перемогла команду Промінвестбанку з рахунком 96:70, а команда Укрексімбанку — команду ОТП-банку з рахунком 56:45).

Фінальна гра була надзвичайно динамічною і швидкою. За технічним рівнем, влучністю і швидкіс-

тю гравці обох команд практично не поступалися один одному. Достатньо сказати, що за дві хвилини до завершення матчу розрив у рахунку становив усього три очки. В підсумку ж важку перемогу з рахунком 64:58 виборола команда Укрексімбанку.

Після завершення матчів відбулася церемонія нагородження команд, а також кращих гравців у кількох номінаціях. Найкращим гравцем турніру суддівською колегією був визнаний форвард команди НБУ Юрій Колобов. Він зокрема зазначив, що для банківських працівників найголовніший результат змагань — це можливість взяти участь в активних видах спорту, долучатися до здорового способу життя та пропагувати його, ближче познайомитися з колегами-спортсменами. Юрій Колобов наголосив, що команда НБУ активно готуватиметься до майбутніх змагань, а також закликав усіх небайдужих уболівальників приходити і підтримувати команду НБУ на трибунах.

Найкращим бомбардиром турніру визнано гравця команди Промінвестбанку Максима Ширка, в номінації "Найкращий захисник" перемогу розділили Антон Гонтаренко з команди Укрексімбанку та Андрій Бітюков із команди банку "Фінанси та кредит". Кожен гравець команд, які вибороли призові місця, отримав медаль. У номінації "Найкраща група підтримки" заохочувальний приз здобули уболівальники команди НБУ.

За словами організаторів баскетбольного турніру, восени цього року коло учасників змагань розшириться — відбудеться Баскетбольний чемпіонат фінансових установ, що включатиме команди банків і страхових компаній. Наступний, другий турнір Баскетбольної банківської ліги відбудеться впродовж лютого — квітня 2012 року.

Роман Підвисоцький,

"Вісник НБУ".

Фото Владислава Негребецького.

Півфінальні матчі прем'єр-ліги

НБУ — Промінвестбанк	96:70
Укрексімбанк — ОТП-банк	56:45

Фінал

Укрексімбанк — НБУ	64:58

Турнірні таблиці Баскетбольної банківської ліги м. Києва. 2011 рік

ПІДГРУПА А								
Команда	1	2	3	4	М	О	М	
1 Полтава-банк		54-71	39-49	39-27	132-147	3	3	
2 Промінвестбанк	71-54		54-44	82-28	207-126	9	1	
3 ОТП-банк	49-39	44-54		103-44	196-137	6	2	
4 ОТП-банк-2	27-39	28-82	44-103		99-227	0	4	

ПІДГРУПА В								
Команда	1	2	3	4	М	О	М	
1 "Фінанси та кредит"		45-60	41-71	32-91	118-222	0	4	
2 Дочірній банк Сбербанка Росії	60-45		40-52	49-62	149-159	3	3	
3 НБУ	71-41	52-40		54-79	177-160	6	2	
4 Укрексімбанк	91-32	62-49	79-54		232-135	9	1	

Ексклюзив/

Основні показники діяльності банків України на 1 березня 2011 року

№ п/п	Назва показника	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.	01.03. 2011 р.
1	Кількість зареєстрованих банків	186	193	198	198	197	194	195
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	1	6	1	7	6	6	0
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	20	19	19	13	14	18	18
4	Кількість діючих банків	165	170	175	184	182	176	176
4.1	Із них: з іноземним капіталом;	23	35	47	53	51	55	55
4.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	9	13	17	17	18	20	20
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	19.5	27.6	35.0	36.7	35.8	40.6	40.4
Активи, млн. грн.								
1	Активи, всього	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302	942 088	972 517
1.1	Загальні активи (не скориговані на резерви під активні операції)	223 024	353 086	619 004	973 332	1 001 626	1 090 248	1 123 690
2	Готівкові кошти та банківські метали	7 628	11 430	18 313	20 668	21 725	26 749	26 314
3	Кошти в Національному банку України	17 382	15 280	19 120	18 768	23 337	26 190	24 396
4	Кореспондентські рахунки, відкриті в інших банках	11 589	18 535	26 293	40 406	51 323	67 596	67 453
5	Кредити надані	156 268	269 294	485 368	792 244	747 348	755 030	763 802
5.1	У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання;	109 020	167 661	276 184	472 584	474 991	508 288	513 431
5.2	кредити, надані фізичним особам	33 156	77 755	153 633	268 857	222 538	186 540	184 856
6	Довгострокові кредити	86 227	157 224	291 963	507 715	441 778	420 061	419 640
6.1	Із них: довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	58 528	90 576	156 355	266 204	244 412	262 199	266 905
7	Прострочена заборгованість за кредитами	3 379	4 456	6 357	18 015	69 935	84 851	85 372
8	Вкладення в цінні папери	14 338	14 466	28 693	40 610	39 335	83 559	90 095
9	Резерви під активні операції банків	9 370	13 289	20 188	48 409	122 433	148 839	151 827
9.1	Відсоток виконання формування резерву	100.1	100.1	100.04	100.1	100.05	100.01	100.01
9.2	У тому числі резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	8 328	12 246	18 477	44 502	99 238	112 965	115 015
Пасиви, млн. грн.								
1	Пасиви, всього	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302	942 088	972 517
2	Власний капітал	25 451	42 566	69 578	119 263	115 175	137 725	139 143
2.1	У тому числі: сплачений зареєстрований статутний капітал	16 144	26 266	42 873	82 454	119 189	145 857	146 616
2.2	Частка капіталу в пасажах, %	11.9	12.5	11.6	12.9	13.1	14.6	14.3
3	Зобов'язання банків	188 427	297 613	529 818	806 823	765 127	804 363	833 374
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання;	61 214	76 898	111 995	143 928	115 204	144 038	146 565
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	26 807	37 675	54 189	73 352	50 511	55 276	51 023
3.2	Кошти фізичних осіб;	72 542	106 078	163 482	213 219	210 006	270 733	281 115
3.2.1	із них строкові кошти фізичних осіб	55 257	81 850	125 625	175 142	155 201	206 630	214 355
Довідково								
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	26 373	41 148	72 265	123 066	135 802	160 897	159 233
2	Адекватність регулятивного капіталу (H2)	14.95	14.19	13.92	14.01	18.08	20.83	20.29
3	Доходи, млн. грн.	27 537	41 645	68 185	122 580	142 995	136 848	22 422
4	Витрати, млн. грн.	25 367	37 501	61 565	115 276	181 445	149 875	22 216
5	Результат діяльності, млн. грн.	2 170	4 144	6 620	7 304	-38 450	-13 027	206
6	Рентабельність активів, %	1.31	1.61	1.50	1.03	-4.38	-1.45	0.13
7	Рентабельність капіталу, %	10.39	13.52	12.67	8.51	-32.52	-10.19	0.92
8	Чиста процентна маржа, %	4.90	5.30	5.03	5.30	6.21	5.79	5.84
9	Чистий спред, %	5.78	5.76	5.31	5.18	5.29	4.84	5.00

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

Спеціально для "Вісника НБУ"/

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у лютому 2011 року

Обсяги кредитів, наданих Національним банком для підтримання ліквідності банків України у лютому 2011 р. (в розрізі інструментів)

Показники	Відсотки	
	2011 р.	У тому числі за лютий
Обсяги рефінансування банків, усього	100.00	–
У тому числі через:		
– кредити "овернайт", надані через постійно діючу лінію рефінансування	–	–
– кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	100.00	–
– операції прямого РЕПО	–	–
– інші кредити	–	–
– стабілізаційний кредит	–	–
– кредити, надані для фінансування чемпіонату Європи з футболу 2012 року	–	–

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими Національним банком для підтримання ліквідності банків України у лютому 2011 р.

Показники	Відсотки річні	
	2011 р.	У тому числі за лютий
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	10.00	–
У тому числі за:		
– кредитами "овернайт", наданими через постійно діючу лінію рефінансування	–	–
– кредитами, наданими шляхом проведення тендера	10.00	–
– операціями прямого РЕПО (розрахунково)	–	–
– за іншими кредитами	–	–
– стабілізаційним кредитом	–	–
– кредитами, наданими для фінансування чемпіонату Європи з футболу 2012 року	–	–

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у лютому 2011 р.*

Показники	Відсотки річні	
	Лютий 2011 р.	
На міжбанківському ринку:		
за кредитами, наданими іншим банком	2.9	
за кредитами, отриманими від інших банків	2.9	
за депозитами, розміщеними в інших банках	4.8	
за депозитами, залученими від інших банків	4.5	
На небанківському ринку:		
за кредитами**	12.8	
за депозитами	7.1	

* За щоденною звітністю банків; відображено вартість кредитів (депозитів), фактично наданих (отриманих) банками.

** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у лютому 2011 р.*

Агрегати грошової маси	01.01.2011 р.		01.02.2011 р.		01.03.2011 р.	
	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.
Готівка. Гроші поза банками						
M0, % до початку року	116.5	25 960.5	96.3	–6 751.6	97.0	–5 429.5
M0 + переказані кошти в національній валюті						
M1, % до початку року	124.0	56 145.1	98.9	–3 240.7	98.9	–3 187.1
M1 + переказані кошти в іноземній валюті та інші кошти						
M2, % до початку року	123.1	112 068.9	100.4	2 541.2	101.0	6 255.9
M2 + цінні папери власного боргу банків						
M3, % до початку року	122.7	110 573.3	100.6	3 293.1	101.2	7 313.9

* До уваги читачів. У зв'язку зі зміною форми подачі даних у таблиці "Темпи зростання грошової маси", в попередньому номері журналу допущено технічну помилку: дані за станом на 01.01.2011 р. розміщено в колонці даних за станом на 01.02.2011 р. У цьому випуску журналу помилку виправлено. Принагідно зауважуємо, що дані за станом на 01.01.2011 р. подаються у порівнянні з даними на початок попереднього року, у даному випадку – за станом на 01.01.2010 р.

Примітка. Облікова ставка Національного банку України у лютому 2011 р. не змінювалася і, починаючи з 10.08.2010 р., становить 7.75% річних.

Починаючи з 01.02.2009 р. встановлено такі нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів (постанова Правління Національного банку України від 30.01.2009 р. № 33): за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у національній валюті – 0; за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті – 4; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках – 0; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках – 7, за коштами, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів – 2.

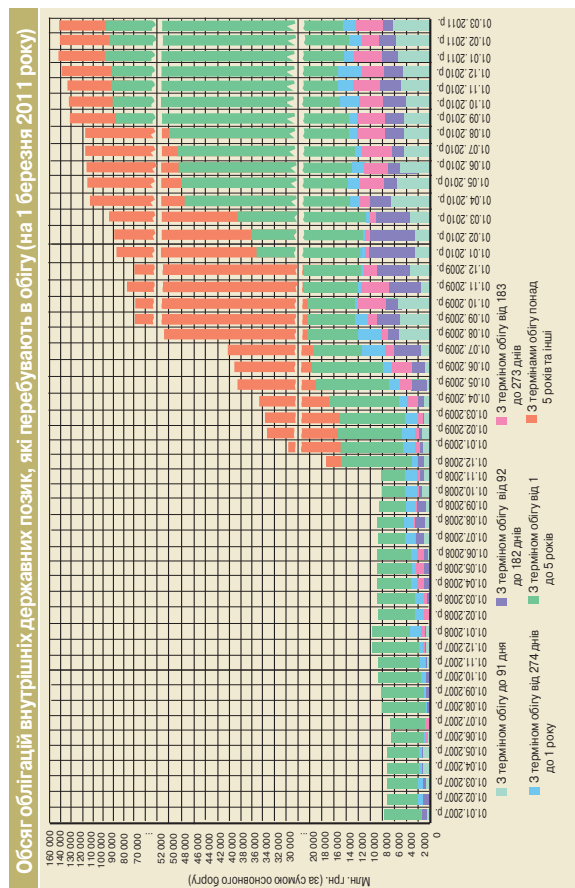
Правлінням НБУ прийнято постанову від 29.09.2009 р. № 567, згідно з якою з 02.10.2009 р. за залишками коштів обов'язкових резервів, що перераховані банками на окремий рахунок у Національному банку України, Національний банк нараховує проценти в розмірі 30% від облікової ставки НБУ за умови дотримання банком порядку формування та зберігання обов'язкових резервів.

Правлінням НБУ прийнято постанову від 20.04.2010 р. № 210, згідно з якою з 01.05.2010 року встановлено порядок формування обов'язкових резервів на окремому рахунку в Національному банку України у розмірі 100% від суми обов'язкових резервів, сформованих за попередній звітний період резервування згідно з установленими нормативами на відповідний період; банкам дозволено для покриття обов'язкових резервів зараховувати придбані ними цільові облігації внутрішніх державних позик України, випущені з метою залучення коштів для фінансування заходів, пов'язаних із підготовкою і проведенням чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні, у розмірі 100% від їх номінальної вартості.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками Генерального департаменту грошово-кредитної політики Національного банку України.

Обсяг розміщення облігацій внутрішніх державних позик за лютий 2011 року*			
Період	Результати розміщення ОВДП		Залучено коштів до державного бюджету, тис. грн.
	Кількість розміщених облігацій, шт.		
Січень	2 882 780		2 805 449.61
Лютий	3 085 000		3 032 178.70
Березень			
I квартал	5 967 780		5 837 628.31
Квітень			
Травень			
Червень			
II квартал			
I півріччя	5 967 780		5 837 628.31
Липень			
Серпень			
Вересень			
III квартал			
Жовтень			
Листопад			
Грудень			
IV квартал			
Усього з початку року	5 967 780		5 837 628.31

На замовлення “Вісника НБУ” матеріали підготовлено працівниками Генерального департаменту грошово-кредитної політики Національного банку України.

Виктор Головкич. Система национальных счетов Украины: вчера, сегодня, завтра.

Анализируются основные положения “Программы развития системы национальных счетов на период до 2010 года”, в настоящее время внедряемых в практику. Предлагаются пути решения возникающих в этом процессе проблем.

Владимир Корнеев. Монетарный инструментарий посткризисного восстановления: новые стимулы центробанков.

Рассмотрены и раскрыты новые особенности монетарной политики зарубежных центробанков, а также Национального банка Украины. На основе этого анализа предложены механизмы посткризисного возобновления циркуляции в банковской системе кредитов, обеспечения темпов и соблюдения пропорций воспроизводства капитала.

Владимир Харченко. Итоги деятельности банков Украины на рынке платёжных карт в 2010 году.

Анализируется развитие рынка платёжных карт в Украине в течение 2010 года по таким направлениям, как эмиссия, инфраструктура приёма, использование карт.

Елена Махачева. Оверсайт как функция центрального банка и концепция его введения в Украине.

Анализируются основные цели оверсайта — надзора со стороны центральных банков за деятельностью платёжных систем и систем расчётов. Рассматривается концепция введения оверсайта как новой функции Национального банка Украины.

Внутригосударственные и трансграничные переводы по итогам 2010 года.

Аналитические данные о деятельности в Украине на протяжении 2010 года внутригосударственных и международных систем перевода средств, созданных резидентами.

Владимир Мищенко, Анастасия Петрина. Международный опыт реструктуризации банковской системы при участии государства.

Исследованы процессы реструктуризации банковской системы в некоторых странах мира при участии государства в условиях кризиса, предложен комплекс мер по адаптации мирового опыта с целью восстановления функциональных возможностей банков.

“Людина року — 2010”.

В конце марта победителей и лауреатов общенационального проекта “Людина року” в пятнадцатый раз награждали на торжественной церемонии в Национальном дворце “Украина”.

Наталья Кручок. Регистрация ипотек в Государственном реестре прав на недвижимое имущество.

Проведен сравнительный анализ двух вариантов государственной регистрации ипотек: существующего в соответствии с Временным порядком регистрации ипотек и предлагаемого автором.

Елена Заруцкая. Структурно-функциональный подход к анализу финансовой устойчивости банков.

Предложен нетрадиционный подход к анализу финансовой устойчивости банков. В соответствии с ним банки группируются в различных кластерах карты Кохонена в зависимости от особенностей рисков, влияющих на их оценку. При этом учитывается структурная модель банка, специфика распределения активов, пассивов, источников прибыли и другие аспекты. Осуществлен анализ многомерного пространства структурных характеристик банков и их функций в распределении рынка банковских услуг.

Лариса Слобода, Наталья Дунас. Направления усовершенствования работы банков Украины с проблемными активами в посткризисный период.

Проанализированы риски в деятельности банков Украины, определены основные направления усовершенствования внутрибанковских схем управления проблемными кредитами в посткризисный период.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков, внесённые в феврале 2011 г.

Дополнения к Перечню лиц, имеющих сертификаты Национального банка Украины на право осуществления функций временного

администратора и ликвидатора банков, внесённые в феврале — марте 2011 г.

Роман Подвысоцкий. Команда Укрэксимбанка — победитель Баскетбольной банковской лиги.

Сообщение о финальных играх Баскетбольной банковской лиги г. Киева 2011 года, в которой принимали участие восемь команд. Первое место в турнире заняла команда Укрэксимбанка, второе — команда НБУ.

Основные показатели деятельности банков Украины на 1 марта 2011 года.

Леонид Долинский. Моделирование обобщённого кредитного рейтинга для группы объектов рейтингования.

Рассмотрена комбинаторная задача распределения индивидуальных кредитных рейтингов по уровням национальной рейтинговой шкалы, а также мультиномиальный закон распределения вероятностей. На их основе разработаны вероятностные модели оценивания обобщённого кредитного рейтинга для совокупности объектов рейтингования.

Елена Гринько. Теоретические аспекты сущности и определения диверсификации кредитного портфеля банка.

Рассматриваются аспекты совершенствования теоретического обеспечения диверсификации при управлении финансовыми процессами. Определена теоретическая база кредитной диверсификации, конкретизированы особенности диверсификации кредитного портфеля банка при управлении кредитным риском.

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за февраль 2011 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за февраль 2011 года).

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в феврале 2011 года.

Объёмы кредитов, предоставленных Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, средневзвешенная процентная ставка по кредитам, предоставленным Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, процентные ставки банков по кредитам и депозитам в национальной валюте, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.03.2011 г.

Рынок государственных ценных бумаг Украины в феврале 2011 года.

Наталья Славянская, Аэлита Незнамова. Современные тенденции регулирования и надзора сектора небанковских финансовых учреждений.

Анализируя мировой опыт использования систем регулирования и надзора, авторы подчеркивают необходимость адаптации украинского небанковского финансового рынка в соответствии с современными требованиями, а также внедрения эффективных инструментов и механизмов его регулирования.

Владимир Ильин. Эволюция денег: от средства обмена — ко всеобщей мере ценностей.

В новой статье автора, являющейся продолжением исследования о развитии денежной системы, напечатанного в “Вісник НБУ” № 4 за 2009 г., рассказывается о дальнейшей эволюции платёжных средств — от появления первых бумажных денег до электронных.

О выпуске в обращение памятной монеты “Павло Тичина”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 5 гривень, посвящённой известному украинскому поэту Павлу Григорьевичу Тычине (1891—1967). Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение памятной монеты “За твором Леси Українки “Лісова пісня”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 20 гривень, посвящённой 140-летию со дня рождения украинской поэтессы, драматурга, общественной деятельницы Леси Украинки и 100-летию написания драмы “Лісова пісня”. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

ANNOTATIONS

Viktor Holovko. *System of National Accounts of Ukraine: yesterday, today, tomorrow.*

Discussed are basic regulations of the “Program for Development of the System of National Accounts for the period up to 2010”, which are put to use at present. Suggested are ways to solve problems arising during the process.

Volodymyr Kornieiev. *Monetary instruments of post-crisis restoration: new stimuli of central banks.*

Observed and disclosed are new peculiarities of the monetary policy of foreign central banks and the National Bank of Ukraine. On the basis of the analysis suggested are mechanisms for the post-crisis restoration of loan circulation within the banking system, ensuring of rates and proportions of capital restoration.

Volodymyr Kharchenko. *Results of Ukrainian banks activities on the payment card market in 2010.*

Discussed is the payment card market development in Ukraine during 2010 by such areas as emission, infrastructure for payment card acceptance, and the use of cards.

Olena Makhaieva. *Oversight as a function of a central bank and the conception of its implementation in Ukraine.*

Discussed are main targets of the oversight viz. the supervision over payment and settlements systems activity by central banks. Considered is the conception of the implementation of the oversight as a new function of the National Bank of Ukraine.

Domestic and transboundary transfers by the 2010 results.

Analytical data on the domestic and transboundary transfers effected in Ukraine in 2010 through domestic and international money transfer systems created by residents.

Volodymyr Mischenko, Anastasia Petryna. *World experience of banking system restructuring with state participation.*

Discussed are processes of banking system restructuring in some world countries with state participation under crisis conditions; suggested are measures for the world experience implementation in order to restore banks functionality.

“Man of the year 2010”.

Report on awarding winners and laureates of the All-National Program “The Man of the Year 2010”, which was held for the fifteenth time at the National Palace of Art “Ukraine” at the end of March 2011.

Natalia Kruchok. *Mortgage registration in the State Register of Interests in Land.*

The author made a comparative analysis of two options of the state mortgage registration: an existing option as provided by the Interim Procedure for Mortgage Registration and a suggested one.

Olena Zarutska. *Structure and functional approach to the banks' strength analysis.*

The author suggests a non-traditional approach to the analysis of the financial strength of banks. In accordance with the approach, banks form groups in various clusters of the Kokhonen map depending on peculiarities of risks that have an impact on their rating. At that, bank's structural model, peculiarities of assets and liabilities distribution, income sources, etc are taken into account. Given is the analysis of multidimensional space of banks' structural characteristics and their functions on the banking services market.

Larysa Loboda, Natalia Dunas. *Directions of improvement of the work of Ukrainian banks with problem assets in the post-crisis period.*

The authors analyse risks in Ukrainian banks activities and suggest guidelines for improvement of the intra-bank problem loans management in the post-crisis period.

Amendments to the State Register of Banks made in February 2011.

Amendments to the List of officials that have NBU certificates that entitle them to be interim administrators and bank liquidators made in February – March 2011.

Roman Pidvysotskyi. *The team of the Ukreximbank is the winner of the Basketball Banking League.*

Report on final games of the Basketball Banking League of the City of Kyiv in 2011, in which eight teams took part. In the tournament, the team of the Ukreximbank has got the first place, while the team of the NBU – the second place.

Main indicators of activities of Ukrainian banks as of 1 March 2011.

Leonid Dolynskyi. *Modeling of the generalized credit rating for the group of objects to be rated.*

Observed is a combinative task of distribution of individual credit ratings by levels of the national rating scale and the multi-nominal law of probability distribution. On their basis, developed are probability models for estimation of generalized credit rating for the whole range of objects to be rated.

Olena Hryenko. *Theoretical aspects of the essence and determination of the diversification of bank's credit portfolio.*

Discussed are aspects of the improvement of theoretical support of diversification in financial processes management. The author determines the theoretical basis of credit diversification and concretizes peculiarities of the diversification of bank's credit portfolio in credit risk management.

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established monthly by the National Bank of Ukraine (in February 2011).

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established daily by the National Bank of Ukraine (in February 2011).

Major monetary parameters of the monetary market of Ukraine in February 2011.

Volumes of NBU loans for support of banks liquidity, average weighted interest rates on NBU loans for support of banks liquidity, interest rates of banks on national currency loans and deposits, dynamics of money supply growth as of 1 March 2011.

Government securities market in Ukraine in February 2011.

Natalia Slavianska, Aelita Neznamova. *Modern trends in regulation and supervision of the non-banking financial services sector.*

The authors discuss the world experience of the use of regulation and supervision systems, putting emphasis on the necessity of correspondence between the Ukrainian non-banking financial market and up-to-date needs, and implementation of effective instruments and mechanisms of its regulation.

Volodymyr Illin. *Money evolution: from a medium of exchange to a measure of universal values.*

This publication is the continuation of the article on the development of a monetary constitution, which was published in the “Visnyk of the NBU” #4/2009. The author considers further evolution of media of exchange – from the appearance of first paper money to electronic money.

Putting into circulation the commemorative coin “Pavlo Tychyna”.

Official report on putting into circulation the 5 hryvnia commemorative coin dedicated to a prominent Ukrainian poet Pavlo Tychyna (1891 – 1967) Obverse, reverse, and numismatic description of the coin are enclosed.

Putting into circulation the commemorative coin “On Motifs of Lesya Ukrainka's Work “The Forest Song”.

Official report on putting into circulation the 20 hryvnia commemorative coin dedicated to the 140th anniversary of birth of Lesya Ukrainka, a Ukrainian poetess, playwright and public figure, as well as to the centenary of writing her drama “The Forest Song”. Obverse, reverse, and numismatic description of the coin are enclosed.